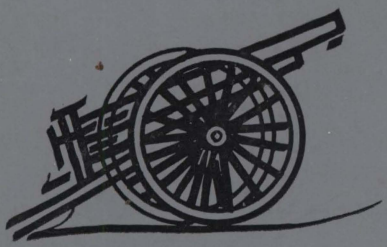
ВОЛОДИМИР ҐАЛАН

Батерія Смерти

ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА"

1968

ВОЛОДИМИР ГАЛАН

БАТЕРІЯ СМЕРТИ

WALTER GALLAN

BATTERY OF DEATH

"CHERVONA KALYNA"
UKRAINIAN PUBLICATION COOPERATIVE, INC.
— 1968 —

ВОЛОДИМИР ҐАЛАН

БАТЕРІЯ СМЕРТИ

Українська
республіканська
партія
№ 831
«10» серпня 1988 р.
м. Київ

Чудатий Карас
17.IV.1969.р.

Оцифровано Гуртом
[Ingwar]
www.hurtom.com

ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА"
— 1968 —

ЛЕОНІД ПЕРФЕЦЬКИЙ — Кольорові ілюстрації.

1. Батерія Смерти в Підбірцях к. Львова відбиває наступ поляків, 1919.
2. Батерія Смерти при здобутті Тернополя заїздить на становища, 1919.
3. Останній стріл над Збручем, прощання з рідною землею, 1919.
4. Зустріч з Дієвою Армією УНР біля Вінниці, 1919.
5. Над Ірпенем біля Святошина, поміч втікачам, серпень 1919.

ЙОАХИМ ВИШНЕВЕЦЬКИЙ — Карти і схеми.

БОГДАН БОЖЕМСЬКИЙ — Мистецька обкладинка.

Друкарня: „Свобода", 81-83 Grand St., Jersey City, N.J. 07303

ВОЯК-ГРОМАДЯНИН І ЙОГО КНИЖКА

Молодий вояк українець, спершу в австрійській, потім в українській арміях взяв собі за звичай — писати щоденник. Записував самі факти: де був, в якій служив частині, які були його зверхники і товариші, як проминав кожний день. Лише зрідка прикрашував ті факти своїми враженнями й давав волю своїм погуванням. За кілька років війни з первісного нотатника розрослась гимала книжечка. Зберігав її всю війну і вивіз з собою за море, в Америку.

Роки минали, і колишній молодий вояк, що дослужився в Українській Галицькій Армії ступня сотника, став одним із провідних і найбільш відомих американсько-українських громадських діячів. Але на все своє життя зберіг найглибший сантимент до війська, до військової справи, до тієї Визвольної Війни, в якій брав участь, як фронтовий старшина. Писав, бувало, спомини з того часу до газет. Аж наче автоматично виринула думка: чому б ті спомини не пов'язати, користуючись отим власне колишнім вояцьким щоденником, і чому б не видати ті спомини окремою книжкою?!

Оце власне є „Батерія смерти" д-ра Володимира Галана, колишнього сотника артилерії в Українській Галицькій Армії. Це військово-історичний документ лише постільки, що в отій хроніці, наче на фільмовій стрічці, пересуваються події, сутички, важкі бої, успіхи й невдачі, вигри й програ, а в найтіснішому з ними

зв'язку й події політичні, бо ж це була війна за збереження молодої Української Народної Республіки. Автор назагал стримується від оцінки тодішньої політичної ситуації, він дивиться на неї так, як може дивитись фронтовик, далекий від політики й дипломатії. Тільки наприкінці, вже з перспективи кількадесятьох років Автор висловлює свої погляди на найболючішу загадку, що була і є для кожної української людини: чому ми властиво програли Визвольну Війну, чому властиво втратили Київ, здобутий об'єднаними українськими арміями в 1919 році, чому ми донині не маємо своєї держави, хоч мають її стільки народів чисельно менших і культурно нижчих та економічно бідніших? Ті висновки Автора, як і вся ця його книжка, пронизані соборницьким світоглядом, для якого існує тільки одна Україна, одна українська визвольна справа.

„Батерія смерти" — це книжка військовика й громадського діяча. Але це не є політична публіцистика, нема в ній теж красномовних описів з претенсією на белетристику. Світлини, військові мапи-нариси й кілька баталістичних образів Леоніда Перфецького, також вояка-маляра, прикрашують цю книжку, перетикану наказами командантів та жменею статистичних даних. Може, власне, у тому й вартість цієї книжки, що вона безпретенсійна і різниться від численних вояцьких спогадів — подає ж заокруглений образ, — як-то артилерійський старшина мандрував по просторах України з своєю батерією смерти від 1-го листопада 1918 року по катастрофу у 1920-му році і свій виїзд за межі України.

Д-р Володимир Галан — за професією правник-господарник, знавець банківництва. Проте, духовим змістом в його житті стали дві інші ділянки — військо і суспільна опіка. Він є нині, у 1968 році, головою української щадничо-позичкової каси, що її заснував і

і має 75 літ життя!

розвинув до ступня поважної станиці. Але його серце і його думки при колишньому війську, культ якого повинні плекати комбатантські організації, що їх він в Америці засновував і в проводі яких стоїть по нинішній день. І його серце і думки при Злученому Українському Допомоговому Комітеті, популярному ЗУАДК-і, в якому він був першим директором і згодом став президентом. Природно, що він, видаючи книжку „Батерія смерти", рішив заокруглити свої спомини давнього минулого спогадами теж з новішого часу, про свою працю на американському терені: про Січову Стрілецьку Громаду, що її був головою, про Об'єднання б. вояків українців в Америці, що його очолює від 1956 року, і про ЗУАДК, цю нашу надзвичайно заслужену установу з таким величезним атутом, як статут міжнародно визнаної харитативної організації, яку наша громада — на жаль — замало цінить.

Ото ж ця книжка — це не тільки спогади колишнього вояка, але й неначе прилюдний звіт видатного громадянина, все ще найактивнішого, без уваги на таки немолодий уже вік. І тому, мабуть, Шановні Читачі цієї книжки підходитимуть до неї менше з вимогами та цінувальними критеріями, стосованими до літературних чи історично-документарних творів, а більше, як до свідоцтва людини — вояка і громадянина.

Іван Кедрин

Квітень, 1968.

ВІД АВТОРА

Видаючи друком свій колишній вояцький щоденник, доповнений споминами й завважами щодо подій, в яких я брав активну участь за останнього півсторіччя, вважаю за потрібне пригадати, що всі історичні документи Української Галицької Армії загинули в часі роззброєння її бриґад в квітні 1920 р. і тільки випадково збереглись тут і там якісь світлини. Загинула теж історія 10-го артилерійського полку УГА, що її списував головний її історик, хор. Апостол. Декілька документів Другої батерії цього полку зберіг рахунковий старший десятник пок. Іван Рогатинський, який дуже вміло вів канцелярію батерії та її архів. Дещо з цього архіву він чудом врятував і переслав мені до Америки, зокрема оригінальну військову карту облоги Львова. Отриманими від нього документальними даними я міг доповнити свій щоденник і прикрасити цю книжку згаданою картою. Складаю йому за це свою найщирішу подяку.

Велику заслугу у появі цієї збірки моїх записок і споминів має моя дружина Ярослава, донька о. Максиміліяна Кінаша, якого гостинний і патріотичний дім у Філядельфії був збірним пунктом усієї тодішньої української військової еміґрації після першої світової війни і прогри наших Визвольних Змагань. Отож моя дружина завжди наглила мене „вичистити стіл" з усіх паперів, і прислужився до цієї книжки також мій син

Володимир Артур, ляйтенант в корпусі інженерів ЗСА, з яким я дискутував військову тактику, коли він відбував свої військові вправи.

Моя щира подяка нашому стрілецькому кобзареві Романові Купчинському за його пісню у честь артилерії і за перегляд моїх споминів. Редакторові Вячеславові Давиденкові за переведення мовної коректи. Редакторові Іванові Кедринові за повний перегляд рукопису, поправки, вступне слово й технічну допомогу у виданні. Директорові Петрові Постолюкові за його підтримку у виданні цієї книжки у Видавництві „Червоної Калини", доставлення мені військової літератури та оригінальних карт пок. полковника Льобковіца про наступ на Київ. Зокрема щира подяка сотникові Йоахимові Вишневецькому за фахове, надзвичайно дбайливе виготовлення усіх військових карт. Я свідомий, що без прихильности і щирої співпраці всіх тих Громадян, фахівців редакційно-видавничої й картографічної справи, ця книжка, мабуть, не побачила б світу.

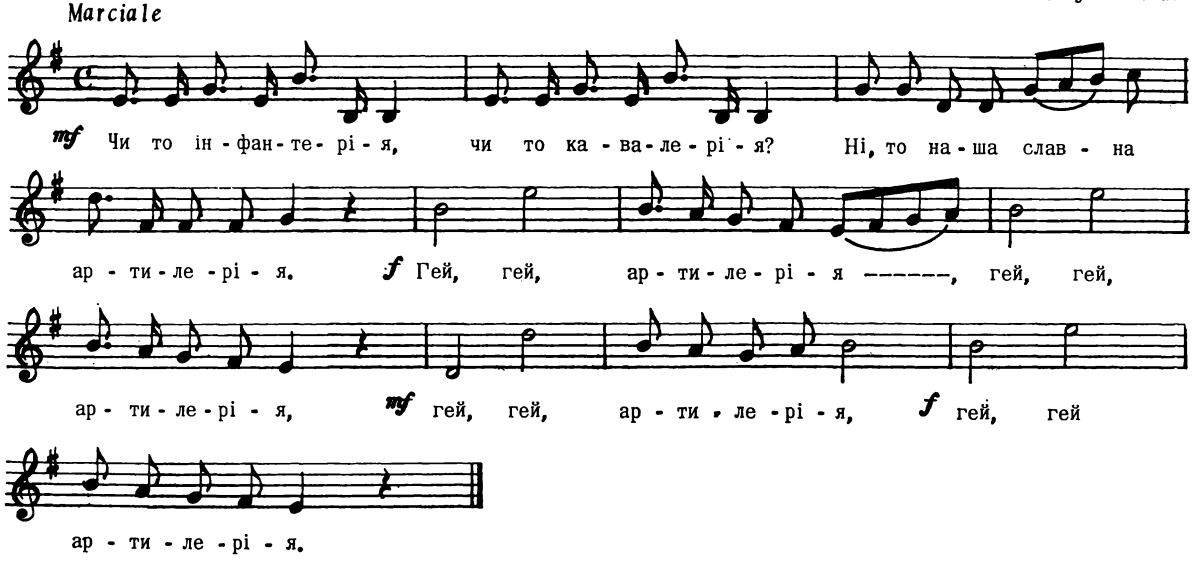
Але найбільша моя подяка таки гармашам батерії 2/10 і Десятому артилерійському полкові Української Галицької Армії за те, що дали мені змогу виконати обов'язки команданта батерії і полку та сповнити якслід мою повинність у визвольній війні України.

Володимир Галан

ВІЙНА

ПІСНЯ АРТИЛЕРІЇ

Сл. і мел.: Р. Купчинський

Пісня Артилерії

сл. і муз.: Роман Кущинський

Чи то інфантерія?
Чи то Кавалерія?
Ні, то наша славна
Артилерія!
Гей, гей, артилерія!

Коні гостро ковані,
Добре підгодовані,
А хлопці при гарматах,
Як малювані.
Гей, гей, артилерія!
Вміють хутко стати,
Ворога підпалити,
І шрапнелю-картечами
Разом грянути.
Гей, гей, артилерія!
А як б'ють гранатами
За врагами кватирами,
Сає, сає конус вогні
Над гарматами.
Гей, гей, артилерія!

1919 р.

ШКОЛА І ВІЙСЬКО

Народився я 3-го квітня 1893 р. в містечку Глиняни в старій міщанській родині Михайла і Марії з Дичків-Ґаланів. Найстарший брат Михайло, щоб не йти до австрійського війська, виїхав потайки до ЗДА, другий, молодший брат, помер у молодому віці, а дві сестри Анна і Марія вийшли заміж — перша за Михайла Кулицького, а друга за Стефана Гарбуза.

Вдома, біля старої дерев'яної церкви, залишились ми, два студенти, а саме — Стефан, старший за мене на чотири роки, і я.

Глиняни це славне містечко, засноване князем Ягайлом у 1383 році і згодом наділене маґдебурзьким правом; воно було місцем великих боїв і зазнало багато горя, а вже найбільше в часі наступу гетьманів Хмельницького та Мазепи. Військо короля Івана Собєського, яке йшло під Відень, відбувало там свої вправи, а старовинна церква в Уневі і татарський пам'ятник зробили з містечка Глиняни й околиці дійсний армагедон Східньої Европи.

Рід Ґаланів походив з Великої України, мабуть з Білої Церкви, і займав у Глинянах одне з перших місць в адміністрації громади. Навіть наші господарські будинки були збудовані частинно на т. зв. валах, себто міських оборонних насипах, які оточували містечко. Часто після зливного дощу, що спливав з валів, знаходили біля ставу старовинну зброю, люд-

ські черепи, а на площах Мазові та Діброві, де були цегельні, викопано кістки мамутів.

Перед першою світовою війною, Глиняни славились не тільки килимами, але й тим, що це було єдине в Східній Галичині містечко з українською урядовою мовою. Про Глиняни можна сказати дещо зміненими словами польського письменника: „Любити цю місцевість може тільки той, хто в ній народився".

Я любив Глиняни, і тому, коли директор школи, п. Затлокаль, закликавши мого батька, запропонував підготовляти мене до вступу в гімназію, я огірчився перспективою втратити моїх шкільних товаришів. Тоді вперше з Глинян пішло до гімназій у Львові та Золочеві 18 хлопців.

Зараз на вступному іспиті почалася моя „політична діяльність". Я „провалився" з польської мови, а якийсь поляк — з німецької у проф. М. Галущинського. Після „дипломатичних переговорів" мене перепустили з польської мови, а поляка — з німецької.

Золочівська гімназія за складом учнів була майже утраквістичною, мала добрих вчителів-українців як згаданий вище Михайло Галущинський — пізніший комендант УСС у Львові та сенатор і Петро Карманський — поет. Галущинський був улюбленцем усіх учнів, і ми всі захоплювались ним, коли на цісарські іменини він одягався в парадну уніформу австрійського офіцера. Він мав велику повагу навіть у поляків, хоч брав живу участь в українському громадському житті.

Як у всіх українських гімназіях того часу, були і тут тайні гуртки, які збирались на свої збори найчастіше в канцелярії д-ра Танячкевича. У 1911 р. засновано при гімназії перший пластовий гурток під опікою катехита о. Е. Громницького. Як голова того гуртка я брав участь у перших пластових нарадах у

Львові, а в літі 1912 р. був учасником перших пластових вправ на Говерлі.

Вліті 1912 р., під час вакацій, рушили з головного залізничного двірця у Львові 30 пластунів з різних гімназій у Галичині на перші пластові вправи на Говерлю. Однострій їх був різноманітний. Однакові були тільки наплечники, палки та кашкети. В моїй групі комендантом був І. Чмола. Мене призначено його заступником, а членами, яких ще пам'ятаю, були: Козак, Чмола (брат), Л. Голінатий і Олена Степанівна.

Один гурток прямував на Говерлю зі Станиславова, другий з Коломиї, а головний „бій" відбувся перед селом Жаб'є. Після „бою" обидва гуртки помандрували плаєм через гору Піп Іван, перейшли на Говерлю і оглянули місцевості, зв'язані з ім'ям Довбуша.

10 липня 83 831

У 1911 р. засновано в гімназії також перші стрілецькі частини з учнів 7-ої і 8-ої кляс, якими керував поручник австрійської піхоти Гнат Стефанів, навчаючи нас стріляти на військовій стрільниці.

Життя в гімназії ішло спокійно. Лише час від часу траплялися непорозуміння національно-політичного характеру, зокрема, коли влаштовувано концерти на честь Т. Шевченка та А. Міцкевича.

В 1913 році я закінчив з відзначенням гімназію і вписався на гірничу академію в Леобені, але у зв'язку з батьковою недугою треба було змінити пляни і перейти на правничий факультет Львівського університету.

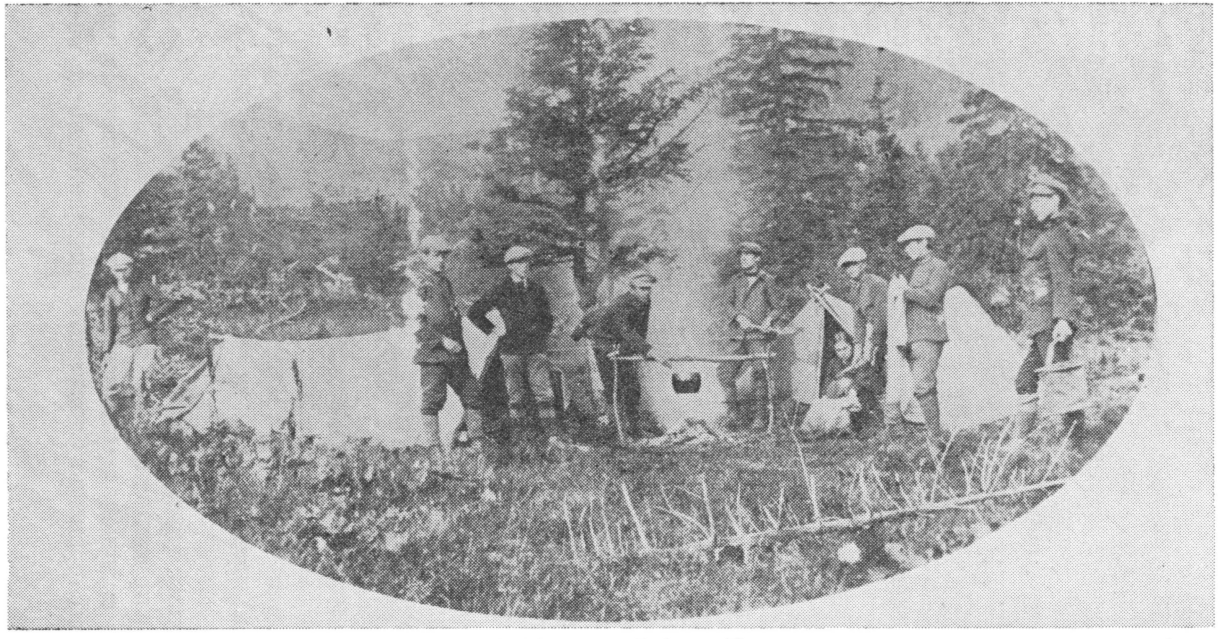
Навесні 1914 р. я вступив до війська, як однорічний доброволець, і мене приділили до старшинської школи артилерії 14-го корпусу з осідком в Інсбруці.

Після перших правничих іспитів та після славного Січового-Сокільського здвигу у Львові в 1914 р., в якому я брав участь, як січовик глинянського відділу,

проголошено загальну мобілізацію і мені прийшлося від'їхати до запасної батерії в Бріксені, в Тиролі. По закінченні старшинської школи зі степенем хорунжого в Трієнті, мене призначили в селі Маттарелльо біля Трієнту на коменданта гірської півбатерії, яка замикала залізничий шлях і дорогу до Роверето і Ріви. Як лейтенант з 1 січня 1916 р. був я комендантом гірської батерії на італійському фронті в Альпах, на високорівні Фольгарія.

У квітні 1916 р. мене перевели до артилерійської групи полк. Янечка на високорівні Ляваронe для підготови прориву італійського фронту, призначеного на 1 травня. Триденний безперервний сніг, який почав падати 1 травня, змусив команду відкласти наступ на два тижні. В міжчасі мене приділили, як другого адьютанта до артилерійської групи полк. Шлезінґера, що складалася з 16 батерій, між ними 8 батерій польових і гірських гармат, 6 гавбичних батерій та дві батерії 30-сантиметрових „мерзерів", разом 60 гармат різного калібру. Така організація була конечна, бо всі ці батерії стояли одна біля одної, і треба було їх зв'язувати адміністративно. Але зараз після першого прориву фронту легкі батерії пішли вперед, і при нас залишились тільки 6 гавбичних батерій, дві гірські та 30-сантиметрові мерзери, з якими ми дійшли до останніх ліній, що охороняли Льомбардію біля містечка Арсієро-Асіяґо. Але в тому часі прийшли італійцям з допомогою москалі, які почали в травні 1916 р. великий, т. зв. брусіловський наступ на східньому фронті і посунули фронт аж поза Стрипу.

Австрійські частини на італійському фронті одержали наказ завернути і стати на лінію поза Асіяґо-Арсієро, що й зроблено протягом трьох днів, без ніякого натиску збоку італійців. Однак, у звідомленнях італійського генерального штабу проголошувано, як

Перші пластові вправи на Говерлі, липень 1912 року. Зліва: Козак, Іван Чмола, командант табору, Вол. Галан, заст. команд., Роман Сушко, Іреней Чмола, під шатром — Анна Дмитерко (тепер Ратич), Михайлишин, Лев Голінатий і Василь Дувало.

то „геройські" італійські війська зайняли таку й таку хатину, яку ми вночі покинули згідно з пляном нашого командування.

До речі, про подібні „геройські" вчинки звітувало пізніше командування польської армії. Наприклад, коли галицькі бриґади виступили в квітні 1920 року проти большевиків, польське командування подало це як „геройський чин" не українських, а польських збройних сил. Була це для нас добра наука, як у деяких державах фабрикується „факти" задля пропаґанди.

В РОСІЙСЬКОМУ ПОЛОНІ. РЕВОЛЮЦІЯ

Наприкінці травня 1916 року брали участь і українські галицькі полки австрійської армії у боях в Італії — на високорівнях Ляворонe і Фольґарія, дійшовши до лінії полонин, історичного міста Асіяґо-Арсієро. На даху розбитої фортеці розташувались наші старшини з далековидами і телефонами, сполученими з сотками батерій, щоб розпочати барабанний вогонь та захопити два стратегічні пункти Асіяґо-Арсієро й останнє гірське пасмо, як вхід до Льомбардії. Незабаром появилося 8-10 італійських літаків, які замість бомб, розкидали тисячі летючок, зокрема українською мовою, в яких закликали наших вояків кидати фронт і ставати на захист Галичини, бо їй грозить російська інвазія. З тих летючок ми вперше дізналися, що чехи зорганізували свій визвольний комітет і закликали наших вояків звернутися проти Австрії.

Під натиском москалів австрійська команда була змушена припинити дальший наступ в Італії. Мою частину, складену з вісьмох батерій, перенесено на російський фронт до Стоянова і там приділено до ка-

Володимир Ґалан, кадет-хорунжий австрійської польової артилерії, січень 1915 р.

валерійської дивізії для підсилення фронту, що підлягав німецькому командантові ген. Фалькенгайнові з осідком у Горохові.

Однак незабаром після того біля Луцька москалі прорвали фронт в тому місці, де його боронила кіннота, і 10-го червня 1916 р. розбили австрійську дивізію. Мій командант полк. Шлезінґер і я попали, — обидва ранені — в полон і нас на підводі під конвоєм кубанського козака повезли в запілля.

Не знаю, чому пригадалась мені тоді, в тій сумній хвилині, пісня кубанців „Засвистали козаченьки" і я у гарячці почав муркотати її під носом. Козак під'їхав конем до воза і здивовано спитав:

— Пан, а ти одкудова?

— Я українець з Галичини — відповів я.

— Какже ето — австрієць, офіцер, українець?

На його обличчі враз із здивуванням з'явилась радісна усмішка. І, не чекаючи на мою відповідь, він спитав чистою українською мовою:

— А ви щонебудь їли сьогодні?

— Ні, — відповів я.

Козак кудись почвалав і, за хвилину вернувшись, передав мені великий кусень хліба і сала.

Полк. Шлезінґер, який чув цю нашу розмову, спитав:

— Хто цей вояк?

— Українець, кубанець, козак.

— Як же це так, — здивувався він — українець в російській армії?

Нас привезли до табору в Дарниці біля Києва, де вже зібрався більший гурт українських старшин з різних австрійських полків.

По якомусь часі нам вдалось нав'язати зв'язки з таборовими старшинами — свідомими українцями,

які хотіли задержати нас в Україні, бо „ви можете пригодитись".

Пригадую молодого, гарного „вольноопредєляющогося", який водив нас на прохід поза табір. Звичайно збиралась група з 10-12 старшин, і „вольноопредєляющійся" з довгим крісом та багнетом (ми сміялися, кажучи, що його кріс походить з часів Суворова) виводив нас до Дарниці, до українського ресторану. Там у задній кімнаті, всі ми сідали за стіл, а „вольноопредєляющійся" ставив свого кріса в куті зі словами „стой здєсь ... син". В тому ресторані приймали австрійські корони, яких у нас було досить багато, і за обідом ми снували пляни втечі з табору і нашу майбутню працю на Україні.

На жаль, ці пляни не здійснились: одного вечора увесь табір запакували у вагони і вислали на Москву, а відтіль до малого містечка Болхів, приблизно за 70 верств від Орла.

Коли наш транспорт, понад 300 старшин різних національностей, прибув до Болхова, нас зустрів прапорщик з вибитим оком, якийсь Шевченко. Зі списком в руках він перевірив наявність усіх поляків, чехів, сербів. До загальної суми забракло йому ще 21 особи, і він запитав.

— А іщо какіє національності здєсь?

Ми піднесли руки — акуратно 21.

— Какой національності? — запитав він.

— Українці!

В ту мить підвівся з-за стола старий вусатий полковник, військовий командант округи, і заявив на повний голос:

— Ґаспада, я тоже малорос!

На залі, зокрема серед поляків і чехів, постало велике здивування, що високий старшина російської

армії признається до нас, як брат по крові, бож вони були переконані, що „українство — це вигадка".

Життя в Болхові йшло тихо, спокійно. Усіх полонених старшин поділили по національностях і примістили по приватних мешканнях з військовою сторожею. Старшини до ранґи майора одержували місячну платню в сумі 50 рублів, і за ці гроші мали себе прохарчувати. Час від часу відвідувала нас шведська місія Червоного Хреста, вислухуючи усі скарги та бажання. Кожна група мала свого коменданта — звичайно найстаршого ранґою. Українці і серби в числі 35 були приміщені у великому купецькому домі, і їм приділено 4-ох австрійських вояків для обслуги.

Листи і навіть пакунки від рідних приходили досить реґулярно і назагал скарг на порушення гааґської міжнародної конвенції не було.

Ранком 16-го березня 1917 р. прибіг з міста наш старшина і повідомив, що у вікні одної з крамниць бачив фотографію царської родини з повиколюваними очима. Революція!

Народ зібрався перед будинком поліції, вимагаючи, щоб „охоронці порядку" склали зброю. Але комендант заявив, що про революцію нічого не знає і зброї не складе. Народ розійшовся. А за кілька днів прийшли вістки з Орла, які потвердили упадок царату. Поліцаї склали зброю, скинули царські відзнаки, начепили червоні банти і — далі виконували свою службу, начебто ніякої революції не було.

Положення полонених залишилося без змін.

До нас доходили відомості, що в Києві зорганізовано Центральну Раду і твориться українське військо, але все це було таке туманне, що ніяк не можна було уявити, що справді діється в Україні. Коли прийшли до нас перші видання з Києва, ми їх порозхоплювали, і всі 21 українських старшин вирішили зго-

лоситись в розпорядження Центральної Ради на службу до свого війська.

Однак, скоро ми переконались, що всі пишномовні заяви Тимчасового російського уряду про свободу народів — „вплоть до отдєлєнія" — були лише пустим звуком. На наше зголошення до українського війська уряд Керенського відповів загостренням режиму в нашому таборі, хоч чехи, поляки та серби вже могли формувати свої військові відділи.

Газета „Русскоє Слово", яку ми одержували з Москви, подавала досить докладні інформації з „Малоросії", і восени 1917 р. змінила назву цієї рубрики на „Вісті з України". Тон кореспондента цієї газети, Яблоновського, був спершу насмішкуватим, але коли на Московщині поширилась большевицька анархія, а в Україні був повний громадський порядок, на адресу українського народу посипались похвали за його політичний хист.

Сотні українських селян з Орловської і Курської губерній вертались валками на Україну. Це, очевидно, нас, українських старшин, хвилювало, і ми посилали телеграму за телеграмою до Києва, аж врешті одержали листа від самого проф. М. Грушевського, в якому він писав, що єдина поміч, яку може нам дати, це вислати трохи грошей, які саме одержав від американських українців. Він радив нам переодягтися в російські уніформи і втікати до Орла, де нам допоможуть старшини зукраїнізованої бриґади . . . Дозволу на виїзд в Україну російський уряд не дасть, тому леґальний виїзд не можливий.

ВТЕЧА

Помалу ми підготовляли втечу. Спершу втік суддя із Сколього, Бекеш, а на Різдво 1918 р. наша гру-

па з чотирьох осіб. Допоміг нам вартовий — українець з Курщини. Він страшенно кепкував з „кацапів" і радів, як дитина, коли ми читали йому вісті з України. Цей вартовий купив нам військові російські шинелі та шапки і найняв людину з саньми, щоб довезла нас до Орла.

В Орлі, ми натрапили на большевицьку облаву і скрилися в приватному домі, звідкілля нав'язали зв'язок з українським військовим комітетом в артилерійських казармах.

Дуже симпатичний хорунжий, фармацевт за фахом, прийняв нас в тих порожніх уже казармах, почастував вечерею і знаменитою горілкою власного виробу. По вечері видав нам військові довідки, як нібито старшинам, що вертаються з Кавказького фронту. Я одержав довідку якогось полку з Кам'янця Подільського і з нею, очевидно, міг подорожувати безплатно всіма залізницями.

Хорунжий повідомив нас, що з казарм вислано вже в Україну кілька батерій, а тепер стягають рештки українців-вояків з околиці, які теж виїдуть до Києва. Ми раділи, вважаючи, що в Харкові будемо вже у вільній українській державі і активно включимось у її розбудову.

На залізничній станції в Орлі маса вояків з різних фронтів штурмувала переповнені пасажирами поїзди. Мій товариш, польовий духовник, і я попали до вагона, в якому було повно циганів. Вправді не було це дуже по-лицарськи їхати до війська з циганами, але в тих обставинах годі було маніжитися, і ми лише пильнували, щоб нас уночі не обікрали.

Приїхали щасливо до Харкова, але ... Харків був уже в большевицьких руках. Ми рушили до Полтави, але по дорозі дізналися, що й там уже большевики. На одній із станцій бачили вихудлих коней якогось

„невтрального" кінного полку. Добралися до Лохвиці, що була теж у большевицьких руках. Хотіли були їхати до Києва, але поїзди на лінії Ромен — Ромодан не курсували. Врешті вирушили до Гадяча, до нашого знайомого судді Бекеша, який мав там бути представником Центральної Ради.

ЧЕРЕЗ ГАДЯЧ, ЛОХВИЦЮ РОМОДАН, КРЕМЕНЧУК — ДОДОМУ

Положення Гадяча таке чудове, що у мене вихопився оклик: „Оце місце, де я хотів би поселитись напостійно".

Зі станції в Гадячі ми пішли до будинку земської управи, де мало бути приміщення Бекеша. По дорозі до нас підійшли два студенти, і один з них притишеним голосом сказав:

— Ви, мабуть, галичани, шукаєте представника Центральної Ради. Гадяч зайнятий большевиками, а Бекеш переховується. Не говоріть по-українськи і йдіть за нами.

По місті ходили патрулі, тут і там чути було постріли.

Через малу фіртку ми ввійшли на подвір'я, а далі в дім, де нас щиро привітала старенька жінка — мати двох студентів. Ми скинули російські солдатські шинелі, під якими мали уніформи австрійських старшин, але, на диво, ці уніформи не справили на господарів прикрого враження. Ми відчули, що в першу чергу ми всі — українці.

Розмова йшла про большевицьку інвазію. Господарі були свято переконані, що Центральна Рада повернеться, а до того часу вони переховають нас десь на хуторі. Маючи на увазі велику небезпеку, коли б нас викрили большевики, я рішився таки їхати до Києва, а о. капелян залишився з огляду на недугу.

Господиня приготовила нам чудовий полтавський обід, а студенти запросили сліпця-бандуриста, щоб заспівав нам козацькі думи. В одній з дум співав він про Галичину та Буковину, які злились з землями цілої України. Саме тоді призначено Д. Дорошенка губернатором Галичини і Буковини. На жаль, слів ми не записали, але пам'ятаю, що та дума викликала у всіх сльози радости. Була це наче казка. Ця свідома родина раділа об'єднанням українських земель, а тим часом по вулицях старовинного містечка вештались банди російських матросів, тероризуючи його населення.

На станції прийшлося ще раз перейти ревізію та перевірку документів, і я виїхав до Лохвиці, щоб дістатись до Києва.

В Ромні повідомили, що поїзди до Києва не їдуть і треба їхати на Ромодан. Але й звідти поїзди до Києва не йшли. На станціях Ромен і Ромодан були вже реґулярні большевицькі частини, і тоді я вперше побачив „червоного командира". Я стояв біля дверей і, побачивши як цей „червоний командир" ішов до дверей, автоматично відчинив їх. Командир вклонився і сказав „спасібо, товаріщ". Цей вчинок відвернув від мене увагу солдатів, які перевіряли клунки подорожніх.

Вістей з Києва не було ніяких, і мені прийшлось подаватися на Кременчук. В товаровім вагоні їхало зі мною кілька австрійських воєнних полонених, які пробирались на захід.

Перед Кременчуком поїзд зупинили большевики, відчепили льокомотиву і разом з нею дали драла назад на Ромен.

Станцію Кременчук зайняли вільні козаки, дали нам льокомотиву, і ми рушили на Фастів.

Станція Фастів була переповнена втікачами з різних фронтів. Вартову службу виконувала якась ґвардійська частина. Ресторан, у якому за 10 копійок можна було дістати велику миску борщу з м'ясом, був ущерть повний людей. Харчів у тій багатій країні тоді ще було всюди повно.

Раптом пішла поголоска, що до Фастова зближається якась військова частина, і негайно сторожу зміцнено. Але та поголоска виявилась неправдивою.

У ресторані хтось штовхнув мене у бік, і я побачив о. капеляна, який, залишивши Гадяч, поїхав слідом за мною. Ми рішили їхати до Вінниці. Але й у Вінниці не знайшли нічого путнього.

Йдучи зі станції до міста, ми бачили біля дороги кілька трупів у військових шинелях. Це, як нам сказали, були українські вояки, які обороняли Вінницю. Саме місто було вже в большевицьких руках. Не було іншого виходу, як з масою австрійських і німецьких полонених вертатися до дому.

Доїхавши до Жмеринки товаровим поїздом, ми рушили пішки вздовж залізничного шляху до Підволочиськ.

Російський фронт цілком розвалився, однак австрійці та німці держали свої позиції. У місті, де ми мали перейти фронтову лінію, стояла німецька кіннота. Командант екскадрону, молодий ляйтенант з моноклем, зустрів нас з військовими почестями і автом відпровадив до команди у Волочиськах.

Після двох місяців скитання по опанованій анархією країні ми опинилися наче в новому світі з непорушеними людськими вартостями, військовою дисципліною та відповідальністю влади.

Турбувало нас, що у Львові не уявляли собі подій на Наддніпрянщині, бо не було майже ніякого з нею зв'язку. А американські українці, які могли ві-

діграти велику ролю у відбудові української держави, цього тоді не зробили, бо до них ніхто не звернувся. Край не розумів тоді значення Америки в міжнародному житті.

Зі Львова всіх поворотців-полонених відіслано до запасних частин. Батерія мого полку стояла тоді на Мадярщині, в м. Комаром.

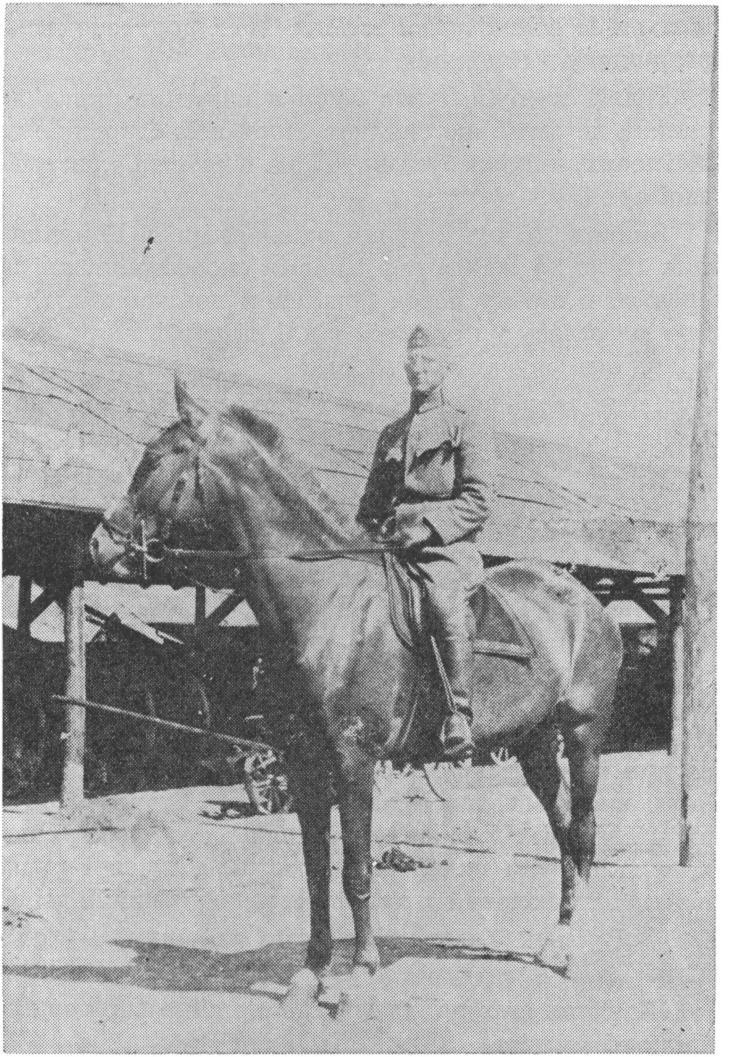
За кілька днів після прибуття переведено надімною „суд чести" під проводом командуючого генерала. Почалося переслухання, в яких умовах попав я в полон. Зараз після слова „ранений", генерал передав мені шаблю і поґратулював. Мені виплачено всю залеглу платню, і підвищено старшинський ступінь на поручника артилерії (оберляйтенанта) з тримісячною відпусткою.

По повороті з відпустки приділено мене до загального артилерійського коша в Тиролі, а потім на додатковий вишкіл до арсеналу у Відні. Там я не тільки вивчав найновіші технічні здобутки артилерії, але й вписався до університету, де закінчив третій правничий семестр.

28 жовтня 1918 р., по закінченні військового курсу та одержанні т. зв. „одвертого наказу", я мав від'їхати на італійський фронт. Простий рахунок казав, що на два дні я міг заїхати додому, а 1 листопада від'їхати до Італії.

ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ

Ранком 1 листопада 1918 р. я виїхав з Глинян до станції Задвір'я, везучи з собою дві валізи, повні хліба та інших харчових продуктів для товариша, який залишився в арсеналі у Відні, приобіцявши переслати всі мої речі до батьків.

**Володимир Ґалан, поручник польової артилерії,
Тироль, квітень 1918 р.**

Станція Задвір'я була вже зайнята українським військом із золочівської залоги. Мені доручено перебрати владу в Глинянах.

Підвід не було і над вечір я вирушив пішки до Глинян, де зараз же скликав збори всіх Січовиків та військових, які перебували там на відпустці з австрійської армії.

Виявилося, що станиця жандармерії в Глинянах мала 12 до 15 жандармів і навіть скорострільні, які їй передано в страху перед можливим повстанням. Станиця містилась у просторій віллі на горбі, який стратегічно опановував ціле місто.

Згідно з військовим австрійським законом, найстарший степенем австрійський старшина, який знаходився в даній місцевості, номінально й фактично перебирав команду міста. Користаючи з цього закону, я як надпоручник артилерії, зголосився в повнім польовім узброєнні 2-го листопада 1918 р. на станиці жандармерії і зажадав від дижурного закликати коменданта станиці для звіту.

Комендант станиці зголосив передачу команди і попросив дальшого наказу. З його слів виходило, що він ще не знає про події у Львові, і тому в розмові я звернув йому увагу на потребу бути обережним. Він з цим вповні згодився і з усмішкою додав: „Ми готові". При цьому відчинив двері до сусідньої кімнати, в якій були складені скорострільні, кріси і ручні ґранати. Вдоволений такою підготовою зачинив двері.

— В імені влади перебираю команду! — сказав я.

Жандарм став на „струнко" і негайно передав мені ключі.

Наступне завдання — відібрати кріси з вартівні і револьвери у поодиноких жандармів.

— Пане фельдфебель, — сказав я, — заберіть усі свої особисті речі, зложіть прибічну зброю біля крісів у вартівні і зробіть надворі збірку всіх постерункових до звіту.

Жандарми метнулись, відчепили прибічну зброю, наложили шапки і уставилися в ряд.

— Пане поручнику, — сказав фельдфебель, — голошу слухняно: сім жандармів глинянської станиці на ваші накази, два постерункові в дорозі з Прогноєва, два з Задвір'я прибудуть біля другої години з полудня.

— В імені служби дякую, — сказав я, — рівночасно хочу повідомити вас, що 1-го листопада владу у Львові перебрав український уряд. В імені українського уряду перебираю команду станиці, жандармерію та все державне майно, а вас звільняю хвилево від служби. Хто з вас має бажання служити українській державі може зголоситись до мене о год. 3-ій по полудні в постою жандармерії, без зброї. Тепер проголошую воєнний стан. Кожний непослух військовій владі буде караний.

Враження від цього наказу було приголомшуюче. Один за одним жандарми здоровили мене і рівним кроком відходили. До год. 2-ої я роззброїв ще двох жандармів, які прийшли до служби, але це вже не становило ніяких труднощів.

Тим часом прийшла вістка, що в Краснім роззброєно великі транспорти австрійців та мадярів, і вони маршують на Глиняни. Вдалося скерувати їх в інший бік.

В Глинянах наладнано адміністрацію, суд, навіть поліцію і жандармерію, яка стала на службу українській державі. Після того мене покликано у Перемишляни до повітової команди, де вже почали переводити набір рекрутів.

У холодний дощовий день зібрались рекрути на подвір'ї польського „Сокола", де поділено їх на чоти і сотні. Командантів призначено з-посеред старшин і підстаршин, які були під рукою.

Важливою подією в Перемишлянах був бунт залоги, який вдалось втихомирити з поміччю військової поліції. З інших подій треба згадати відхід піхотної сотні на фронт до Винник, висилку харчів до Львова, врешті перехід попри Перемишляни групи от. Долуда, теж на Львів.

Посада військового коменданта мені, як фронтовому артилерійському старшині, не була до вподоби і я попросив окружну команду в Бережанах (полк. Ковшевича) перевести мене під Львів до якоїсь польової батерії.

Перед латинським Різдвом 1918 р. я виїхав із своїм джурою А. Кравцем, колишнім уланом австрійської армії, до постою групи „Схід", що була під командою отамана Букшованого в Куровичах, де мені доручено перебрати команду батерії пор. Бучака, яка тоді стояла в околиці Дублян.

Перемандрувавши вздовж лінії облоги Львова, ми добились до постою батерії в якомусь польському дворі і там, знайомлячись з життям фронту, перебули латинські свята Різдва.

Кінець грудня 1918-го і січень 1919-го року — це був властиво початок організації реґулярної Української Галицької Армії з трьох військових груп — Північ, Схід і Південь. Постійного фронту ще не було.

Запільна армія почала теж організуватись, і вийшов новий адміністраційний поділ краю, який покривався з давніми повітами, але встановлював вищу другу тактичну групу, а саме — області.

У Золочеві створено, між іншими військовими установами, гарматній запасний кіш на чолі з сотником Сітницьким.

Під час перебування в батерії пор. Бучака я ствердив, що була вона в повному бойовому порядку і в моїй приявності відбила наступ поляків. Я зголосив це до групи „Схід", зазначивши, що пор. Бучак знаменитий організатор, що його люблять та респектують усі гармаші, і зміна команди батерії була б абсолютно шкідливою. Група „Схід" погодилась з моїм становищем і, згідно з наказом армії, мене відіслано до запасного коша артилерії в Золочеві, на комендanta заснованої тоді школи запасних старшин артилерії.

„Цісарським" гостинцем з Курович до Золочева — зимою, зі снігом я приїхав у Золочів, у місто моїх гімназійних студій, на призначену кватиру до о. шамбеляна д-ра Ст. Юрика.

ЗАПАСНИЙ КІШ АРТИЛЕРІЇ

Запасний кіш артилерії знаходився в колишніх уланських казармах, і кандидати на старшин вживали для вправ криту їздову школу. Там була також майстерня для направи гармат, а коні з сідлами і упряжжю приміщувалися в гарних, хоч трохи розбитих, військових стайнях.

Негайно після мого офіційного зголошення в запасному коші, у військовій окружній команді, команді міста та інших урядових установах, я приступив до виконування обов'язків комендanta школи, в якій було 15 однорічних добровільців і булавний підстаршина кінноти.

О год. 6-ій ранку я був уже в казармах, де оглянув усі приміщення. В одному куті школи стояли ко-

ні добровільців, а в другому куті розсідланий кінь булавного старшого десятника. Сховавшись за стовп, я слухав як цей підстаршина повчав однорічних:

— Ви всі маєте бути офіцерами. Ви вмієте читати й писати, але вояки з вас ніякі, я покажу вам, які ви нездари. Ось я буду стояти в цьому куті, мій розсідланий кінь біля мене, і я потраплю вирватися від вас, від цілої банди. Ви всі ставайте в протилежнім кінці школи і на мій знак розбігайтеся в „швармлінію" та закривайте мені дорогу. Я вам ґарантую, що заки ви розбіжетесь, я осідлаю коня і втечу.

Булавний вхопив сідло, свиснув, скочив на коня і, поки однорічники спам'ятались, промчався через їх лінію.

Не буду наводити слів булавного, як він „здоровив" однорічних, але відтоді він став дійсно героєм для всіх кандидатів на старшин.

Навчання в школі йшло за програмою австрійських гарматних шкіл і охоплювало такі предмети: 1) кінна їзда та піклування кіньми; 2) стріляння з польових гармат; 3) піхотний вишкіл; 4) кіннотний вишкіл; 5) військові закони; 6) теренознавство.

Навчання проходило дуже інтенсивно і всі однорічники прикладали до нього якнайбільше уваги.

Протягом двох тижнів відбулись перші вправи, в яких однорічні зайняли становища при обсаді цілої батерії і переїхали парадно через місто.

Поруч з моїми завданнями в школі, час від часу я виконував службу „старшини дня" (дижурного) всієї золочівської залоги, відвідуючи військові карні заклади та арештантів, чи запідозрених шпигунів у в'язниці і навіть в приватних домах.

При гарматному коші створено також термінологічну комісію для перекладу артилерійської команди на українську мову, і комісію, що мала укладати

підручники для старшинських та підстаршинських шкіл.

Найбільше клопоту мали ми зі словом „ляфета". По довгих дискусіях прийшли до висновку, що найбільш підхожим українським відповідником для неї буде „розсоха". Але коли прийшов переклад команди „від гармати" („фом ґешіц") — ніяк не могли натрапити на слово, в якому наголос був би на останньому складі. Хтось піддав львівське жаргонове слово „куш", або по-нашому — забирайсь геть від гармат. Слово „їздові" ми замінили козацьким словом „комонні".

Наука в школі йшла задовільно. Військова команда справно вела роботу — сотні висилано на фронт, а запасний кіш підготовляв нові батерії.

В лютому 1919 р., коли приїхали альянтські дипломати, пропонуючи завішення зброї, наше командування, щоб підсилити фронт, кинуло туди всі вільні резерви. Старшинську школу перенесено до Станиславова, а я від'їхав до 4-ої Золочівської бриґади, у Винниках. Забрав з собою понад 30 гармашів, сідла й упряж. Зі станції Борщовичі, крутими стежками, щоб не натрапити на якусь заставу, ми добились в середині лютого до Винник.

Систематична організація Галицької Армії почалася щойно під час облоги Львова. Не зважаючи на безустанні бої, в дуже невідрадних обставинах, з кінцем лютого 1919 р. на західньому бойовищі стояло вже три корпуси галицького війська. Перший корпус займав позиції від Сокаля по Брюховичі, Другий корпус (осадний Львова) — по Глинну Наварію, а Третій — на південь аж до Карпатських гір. Найсильнішим був тоді Другий корпус, з осідком команди в Бібрці, і йому призначено найважливіше завдання. Він мав теж найбільше гармат, зате менше кінноти, якою пишались Перший та Третій корпуси.

Після відступу зі Львова 15 листопада 1918 р. наші частини створили три тактичні одиниці: Групу Північ (Дубляни), групу Схід (Куровичі) та групу Південь або Старе Село. З цих груп створено згодом корпуси чи поодинокі бриґади. Групу Схід перетворено на 4-ту Золочівську бриґаду, яка займала найбільшу частину львівського бойовища, — від Брюхович по Винники включно. В склад бриґади входили 9, 10, 11 та 12 курені піхоти і 4-ий гарматний полк у складі восьми батерій.

ОРГАНІЗАЦІЯ 4-го ГАРМАТНОГО ПОЛКУ

З перших українських батерій зі Львова створено 4-ий гарматний полк під командою дуже здібного організатора, сотника Лясковського, наддніпрянця. Адьютантом полку від лютого 1919 р. був сот. Галан, підвищений на один ступінь за загальним розпорядком Секретаря військових справ з 16-го січня 1919 р. Спершу полк мав тільки чотири батерії, а саме: 1-шу батерію під командуванням пор. Полянського в Винниках (одна чета в Підбірцях під командуванням хор. Еліяшевського); 2-гу батерію під командуванням пор. Сорокевича теж у Винниках; 3-тю в Чижиках зреорганізовану батерію Українських Січових Стрільців та 4-ту батерію під командою пор. Бучака в Дублянах (одна чета в Брюховичах). Згодом з гармат, що прибували до Винник ми творили батерії, приділяючи по кілька людей для їх обслуги. Так зорганізовано батерії 5-4, 6-4, 7-4 та 8-4, які розміщено в Сороках, Ляшках Мурованих та Дублянах. В 2-ій половині лютого командування 4-го гарматного полку на своїм постою в Винниках дістало повідомлення від артилерійського референта 2-го Корпусу, що до Винник скермовано цілі транспорти легкої і важкої артилерії, набоїв, возів

та іншого військового майна. Негайно ми вибралися з сот. Лясковським приготовляти для нових батерій місця у Винниках (важкі батерії), Ляшках Мурованих, Сороках і далі на північ — у Дублянах та Брюховичах.

В першому транспорті були 4 австрійські 75-см. польові гармати і 1.000 стрілен. До них приділено з інших батерій 28 людей і хор. Б. Ліницького, наддніпрянця, що зайняли позиції спершу в Винниках, а згодом у Підбірцях. Другий транспорт, це була важка батерія з двох гармат під командуванням, оскільки пригадую, хор. Рябовола, теж старшини Дійової Армії УНР. Ця батерія складалася лише з одного старшини, дуже змарнілих коней, багатьох возів та 5 гармашів. Решта по дорозі втекли.

Побачивши такий транспорт, ми трохи прохололи в наших надіях на допомогу з Великої України і мерщій взялися до повної реорганізації вже прибулих батерій.

Телефон 4-го полку починав свою працю по десятій годині вечора. Тоді ми лучилися з командуванням корпусу, Начальною Командою, Військовим Секретаріятом, а вкінці з Запасним Гарматним Кошем у Золочеві, жадаючи від них негайного вислання на фронт людей, стрілива, обозних возів та гарматних коней. Треба було вживати всіх можливих засобів, щоб одержати потрібні воєнні матеріяли. При цьому успіх залежав у великій мірі від метушливости і кмітливости старшин, що в той час мусіли бути не тільки добрими вояками, але й організаторами та дорадниками вояків. А цього бракувало всім нашим старшинам, чи то галичанам з австрійської, чи наддніпрянцям з російської школи. В Австрії і царській Росії перед відходом на фронт командант частини мав тільки зажадати всього потрібного „з маґазину", і на

цьому кінчилася його журба, а в нас треба було висварюватися за кожного приділеного старшину, гармаша, навіть за кожного воза або коня. Але, треба признати, що протягом не цілих двох місяців переведено на фронті просто надлюдську організаційну працю.

Новоприбулі частини наддніпрянської Армії привезли з собою проблему, яка створила неприємний фермент, а саме — справу платні. Річ у тому, що, наприклад, галицький поручник одержував платню приблизно в сумі 300 гривень, а хорунжий новоприбулої важкої батерії 3.000 або 6.000 гривень. Цю справу ми вирішили дуже просто, а саме втягнули всіх у 4-ий полк і приділили новоприбулим платню за нашими законами, що очевидно не могло їм подобатись.

ЗМІНА КОМАНДИ БАТЕРІЇ 5-4

З кінцем лютого прийшов наказ з Корпусу, щоб батерії 4-го полку відкрили вночі вогонь на призначені їм відтинки. Цей наказ виконали всі за вийнятком батерії 5-4. Наступного дня сот. Лясковський вибрався до тієї батерії і на запит, чому вона не виконала наказу, одержав від хор. Ліницького таку відповідь: „Вночі батерія не може стріляти, і я не давав наказу, бо його й так не виконали б". Не було іншого виходу, як дати батерії іншого командантa, а цього відіслати в розпорядження Начальної Команди.

Саме тоді прибув до Винник новий транспорт людей, а між ними дуже пильний і здібний старшина, четар Ткачук, якого приділено мені до помочі, як старшину зв'язку. Організація полку була майже закінчена, і я просив сот. Лясковського призначити мене на командантa тієї 5-ої батерії, а четаря Ткачука — на адьютанта полку.

Сот. Лясковський погодився на це і висловив надію, що в скорому часі треба буде створити четверту бриґаду артилерії з двох полків. Полянський мав командувати полком важкої артилерії, сот. Лясковський бриґадою, а мені мало припасти командування полком легкої артилерії. Були це пляни, яких, проте, з тактичних причин не можна було тоді здійснити.

Коли я перебрав командування батерією 5-4, вона мала 4 гармати, коло 600 стрілен та 28 „позичених" від інших батерій людей, що харчувались при піхотній кухні. На випадок відступу все це треба було залишити, бо коней ми не мали. Почалась організація.

В першу чергу приділено до батерії окремого рухомкового підстаршину, дес. І. Рогатинського, і від 7 березня 1919 р. почала та частина своє, так би мовити, самостійне існування. Прийшла своя кухня, свої гармаші, вози, коні до гармат, їздові коні, трохи одягу, білизни. Коли потепліло, кінні гармаші намазали коні якимсь смаровилом, щоб зігнати з них коросту. Шерсть з коней злізла, і вони виглядали як верблюди. Та гармаші раділи і піклувалися ними наче малими дітьми.

20-го березня наспів великий транспорт гармашів із Золочева, з повідомленням, що вони брали участь у „бунті" золочівської залоги. Саме тоді йшли завзяті бої довкола Львова і повних три дні я не мав змоги навіть подивитися на цей новий „набуток", бо мусів сидіти на батерійній зорній на Чортківській Скалі, даючи накази телефоном, куди стріляти. Та коли комендант 4-го полку висловив своє здивування, що батерія не зголосила впродовж трьох днів ні одного втікача, я рішився негайно перевести перегляд 5-ої батерії і особисто познайомитися з тими „бунтарями".

Перегляд призначено на 10-ту год. ранку, і точно в той час витягнулась перед гарматами лава гармашів батерії. День був дуже мрячний, і це було для нас догідно, бо не треба було ховатися від ворожих літаків. З облич гармашів легко можна було відгадати, що вони соромляться свого вчинку в Золочеві. Прийшовши на фронт, вони зрозуміли, що, замість допомоги отим стрільцям в недалеких окопах, заганяли ніж їм у спину. Вони тут довідались, що коли військова залога робила „бунт" у Золочеві, 28 гармашів 5-ої батерії день і ніч стояли біля гармат, підтримуючи свою піхоту.

На наказ: „позір, вліво глянь!" — батерія так чудово зробила цей зворот, що зразу можна було пізнати, що це — „стара война". В короткій промові я заявив, що за найменше порушення воєнної дисципліни винний буде розстріляний на місці. „На фронт, — сказав я, — прийшли ви з тавром бунтарів проти власної держави і ви самі мусите це тавро скинути з себе лицарською поведінкою. Однак, я вірю, що ви — добрі вояки, і тому вислав уже звіт до командування полку, що в батерії 5-4 нема бунтарів, а є здисципліновані гармаші".

Від імени прибулих гармашів заявив один підстаршина, що вони дуже вдячні за моє добре слово про них у командуванні полку і в скорому часі докажуть ділом, як розуміють свої військові обов'язки.

Так батерія 5-4,доповнившись людьми, почала зливатися в одну бойову частину. Вдень відбувалась наука при гарматах, а вечорами гармаші читали книжки з бібліотеки, яку заснував дуже діяльний рахунковий І. Рогатинський.

Коли забракло набоїв до австрійських гармат, я 23 березня поїхав до коменданта запасного артилерійського коша в Золочеві і привіз чотири трицалеві

російські польові гармати на виміну за австрійські. Звідтіль привіз також кількох комонних гармашів з машиновим крісом, упряжжю та сіделами. 1-го квітня батерія мала повний бойовий стан.

Батерія поділилась на чотири чоти: три гарматні (по дві гармати) і одну розвідчу.

Першим старшиною батерії був хорунжий Е. Герман. Командантом гармат, що керував вогнем у бойовій лінії, був булавний старший десятник П. Будзан, справником батерії — старший десятник Й. Колибаба, командантом першої гарматної чети — вістун С. Квітковський, другої чети — вістун В. Балич, третьої чети — десятник М. Поточний, розвідчою чотою, до якої влучено також машиновий кріс, командував десятник В. Скалецький. Командантом кінної розвідки був старший пушкар М. Пількевич, а командантом телефонічного зв'язку — вістун І. Яворський. Командантом кінних (комонних) гармашів був десятник М. Олійник, командантом амуніційної валки — вістун М. Поляк, командантом господарського відділу — вістун О. Думанський.

Харчівнею і кухнею завідував вістун Г. Хас. Два римарі, два стельмахи і два ковалі підлягали командантові обозу, а три шевці і один кравець — канцелярійному підстаршині І. Рогатинському.

Найбільше дошкуляв гармашам брак взуття, білизни й уніформ. Командування батерії вживало всіх можливих заходів у цій справі і гармаші це розуміли, терплячи всі невигоди.

30-го березня, коли сот. Лясковський несподівано прибув на перегляд, він не хотів вірити своїм очам: за хвилину вся заалярмована батерія, весь персонал батерії витягнувся на площі перед гарматами, і гармаші різко й чітко відповідали на всі ставлені їм запити.

Увечері того ж дня наспів полковий наказ ч. 28:

„При моїм об'їзді батерії 5-4 дня 30 ц. м. запримітив я, що знаходиться вона в повнім бойовім порядку. За це висловлюю її команді і козакам своє признання і закликаю до дальшої роботи над бойовим вдосконаленням, щоб в такий спосіб облегшити долю нашим піхотинцям, товаришам-героям в окопах".

Сот. В. Лясковський
командант 4-го гарм. полку, в.р.
Ткачук, четар

Треба додати, що вся ця організаційна праця велася ночами або в похмурі, мрячні дні, бо в інший час батерія брала участь у боях на відтинку Кривчиць, в загальній бойовій акції цілої армії, яка в березні 1919 р. була дуже живою і мала далекосяжне значення.

БОЇ ЗА ЛЬВІВ

З приходом до Начальної Команди ген. Курмановича зник з армії дух оборони, зате прийшла віра в свої сили, віра в перемогу.

Замість прямого наступу на Львів, ген. Курманович задумав відрізати його із заходу і змусити до здачі. Він підготовив і провів успішний наступ на Городок і Судову Вишню, при чому інші військові частини зручно прикривали цей маневр. Зокрема курінь пор. Метельського кількакратно наступав на Кривчичі, здобув їх, однак під загрозою оточення мусів відійти на давні позиції. Це зробив теж курінь сот. Заліпського, який з Михайлівщини загнався аж на Підзамче і вернувся із здобичею на свої позиції. Батерія 5-4 і 1-4 брала живу участь в обстрілюванні ворожих позицій, зокрема в днях наступу на Кривчичі, 2 й 7 березня 1919 р.

Увесь 4-ий гарматний полк поділено тоді на три групи: 1) групу Північ, під командою сот. Аптера (до цієї групи призначено батерії в Дублянах і Брюховичах), 2) групу Схід з батеріями в Ляшках Мурованих і Сороках, підпорядкованими безпосередньо команді полку з осідком у Прусах і 3) групу Південь, під командою сот. Ґалана, з батеріями 1-4, 2-4, 3-4, і 5-4 — в Підбірцях, Винниках і Чижиках. Кожна батерія мала своє призначення, і кожної ночі гармати батерій були звернені на головні точки обстрілу, так що ввесь терен боїв четвертої бриґади, а головно залізничні шляхи і переходи були вдень і вночі під доглядом гарматних стеж на Чортківській Скалі, Михайлівщині і в Ляшках.

Найважливіші цілі призначення були позначені числами: Маєрівка — 18, броварня — 23, касарні біля броварні — 22, станція Лисиничі — 25, коршма в Лисиничах — 26, цвинтар — 3, червоні доми у Кривчичах — 6, горб 257 — 33, залізнична будка на дорозі до Борщович — 1 і 2, Знесіння — 32 і т.д.

Не зважаючи на щоденні бої на цілому відтинку львівського фронту, ці батерії перевели повну організацію і на 1 квітня 1919 р. мали потрібне число старшин, гармашів, коней і постачання.

Весна 1919 р. була рання. Вже з кінцем березня стаяв сніг. Але не радісно було в душі вояків. Невдачі біля Судової Вишні і під Городком вказували, що наші сили маліють, а ворог стає сильнішим і перебирає ініціятиву на цілому фронті.

Наші війська переходили в позиційну війну, в оборону. Стрільці почали будувати сильніші й густіші дротяні застави, копати й скріплювати окопи та підготовляти другу оборонну лінію.

Фронт проходив так: З Пасік до залізничного шляху Львів - Винники біля станції Маєрівка, далі

через ліс на Чортківській Скалі до горба 276 перед цвинтарем у Лисиничах. В тому місці був перерізаний залізничний шлях Львів - Підбірці. Далі йшла бойова лінія до Сорік уздовж ліска аж до каналу і до горбів, позначених 239 і 227 недалеко лісничівки. Тут усюди були рови і дротяні застави. З уваги на багнистий терен, далі на північ були лише польові застави, а саме: в Сороках біля висоти 237 застава із скорострілом, а друга така ж на західньому кінці Сорік. На захід наші стежі були висунені до Френелівки на висоті 244 і берегом ліска до висоти 266 під Ляшками Мурованими, а далі до Малехова, Михайлівщини і Брюховець.

Ворожа лінія на тому відтинку ішла так: від станції Лисиничі до містка по дорозі Лисиничі - Коршма - Кривчиці просто на північ до залізничної будки, далі через височину 257, де лінія звужувалась в напрямі Збоїськ. Віддаль між обома лініями була невелика, і тому показуватися між обома лініями було небезпечно. Четверта бриґада мала в запіллі два головні шляхи, які йшли в двох інших напрямах, а праве крило бриґади в Сороках, Ляшках і Михайлівщині було відрізане від осередку і лівого крила глибоким каналом і багнистою сіножаттю.

Таке розміщення бриґади привело внаслідок її розбиття при першому ударі на дві частини. Одна частина, відступаючи на Куровичі, втратила зв'язок із командою бриґади і була змушена створити хвилево нову команду. Артилерія була в кращій ситуації, бо всі батерії лівого крила і середини бриґади підлягали групі Південь і тому мали зцентралізовану команду.

Ворог чимраз активніше почав непокоїти наші частини нічними нападами, панцерними поїздами, артилерією, літаками. Для боротьби з панцерними по-

їздами батерія 5-4 уставила австрійську гармату на піддашші хати на західнім кінці села Сороки, прямо в піхотній нашій лінії. Для підтримки нашої піхоти в Лисиничах та сама батерія висунула 3-го квітня другу австрійську гармату (під командою вістуна Поточного) в піхотну лінію в Лисиничах і приховала її при дорозі з Чортківської Скали на захід від села Лисиничі.

12-го квітня ворожий панцерний поїзд знову під'їхав під наші позиції і обстрілював село Підбірці. Під вогнем батерій поїзд негайно відійшов, але його ґранати запалили кілька хат, ранили тяжко 5 людей і гармаша батерії 5-4, Березюка.

На півночі йшли завзяті бої з нашим Першим корпусом, а на півдні Третій корпус відбивав ворожі наступи на наш фронт. Доходили вістки про якусь польську армію з Америки чи з Франції, і все це не ворожило нам нічого доброго.

13 квітня прийшов довірочний наказ:

„4-ий Гарматний Полк. Довірочний наказ ч. 8. Дня 13 квітня 1919 р.

1. Чету батерії 4-4 з Брюхович перевести в район Лісничівки на північ від Гамульця. 2. Приготовити на всяку потребу нову позицію для батерії 3-4 (в Чижиках). 3. Щадити амуніцію на відбиття дуже правдоподібного ворожого наступу.

Іде до групи Північ, Схід і Південь. Лясковський, сотник. За вірність: Ткачук, четар"

Це була перша вістка про близьку бурю.

Після одержання цього наказу кінні вістуни батерії 5-4 рушили трухцем у Винники до санітарного референта, щоб забрати ліки та перев'язочний матеріял і роздати їх батеріям групи Південь . . .

ПРОРИВ ФРОНТУ

Уночі з 14 на 15 квітня я прокинувся від глухого гуркоту. Що це? Кидають ручні ґранати? Знов тихо. Телефон жемчить:

— Команда. Що сталось?

— Піхота відступає з Лисинич у безладді, вже зрівнялася з батерією.

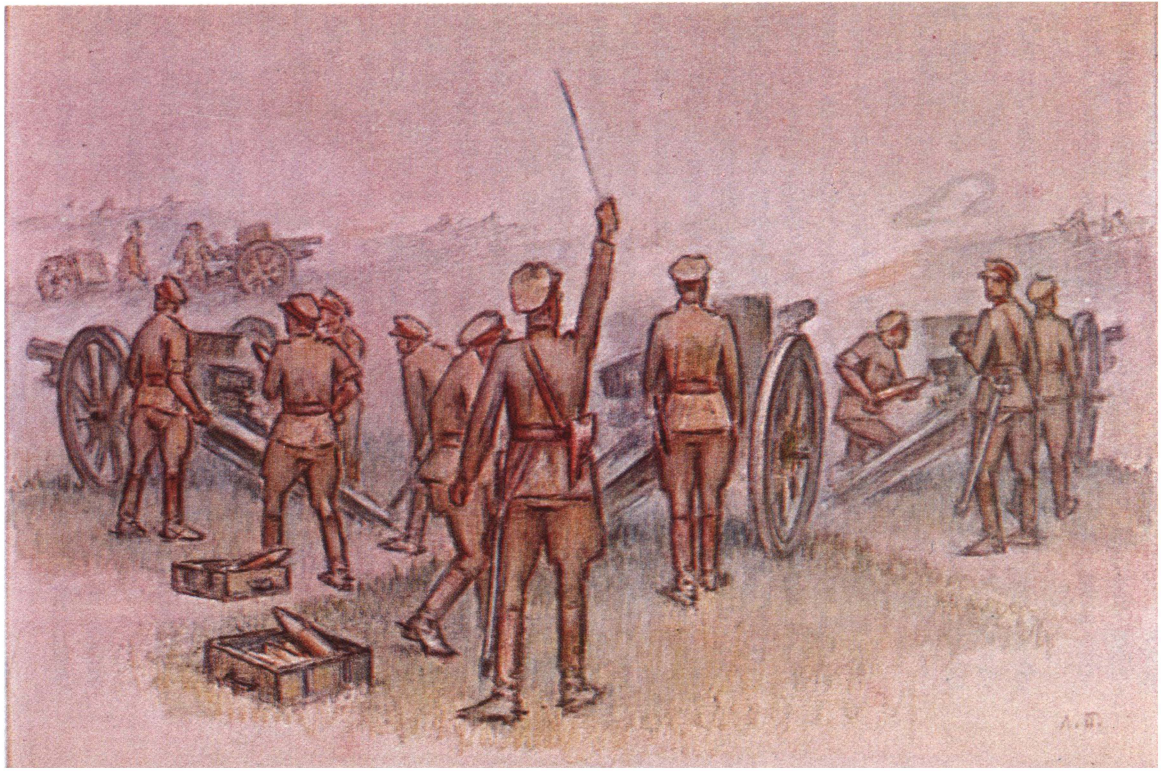
— Зупинити всю піхоту при батерії, кінні вістові роз'їдуться по полях і завернуть утікачів. Чи є сполучення з розвідкою на Чортківській Скалі?

— Сполучення перерване. Телефонічна розвідка вже направляє телефон. Перерване сполучення також з Винниками. Остання відомість: батерія мала ранених і мусіла відступити.

— Вислати двох людей до Винник на лучбу, а двоє вістових поїдуть зі мною до Лисинич. Команду батерії обіймає хорунжий Герман.

Ми помчались до Лисинич. По дорозі зустрічали стрільців з розбитого 12-го куреня, селян, але ніхто не дав нам точної відповіді. Все перелякане відповідало: „Розбили". Але хто, яка ворожа сила, ніхто не знав. Полями ми рушили чвалом до Лисинич, і там біля двора привітав нас град ворожих куль. Треба було з'їхати вдолину, залишити коні і одинцем підсуватися до ворожих позицій. Нам стало ясно, що ворог, скориставши з нічної мряки, несподівано напав на курінь, зайняв Лисиничі, мабуть, Чортківську Скалу та Винники, і тому всюди панує така тиша.

Положення батерій у Підбірцях незавидне. Коли Винники зайняті, дороги для відступу ми не маємо, хібащо залізничним шляхом до Борщович. Але й ця дорога загрожена, бо коли ворог зробить сильний бічний наступ з Винник, ми пропали, бо довго оборонятись проти піхоти не зможемо. В додатку батерія да-

ла в дарунок нашій піхоті (XII куреневі) скорострíл, який я привіз з Золочева, і він теж пропав... Крім цього, ворог держить Чортківську Скалу, бачить звідтам наші батерії, як на долоні, і може їх знищити своїм вогнем.

Вертаючись до батерії, ми запримітили, що горби були вже обсаджені розбитками нашої піхоти, а гармаші батерії 5-4 і 1-4 обсадили своїми силами лінію від Винник, залишивши при гарматах тільки найконечнішу обслугу.

Для зв'язку з піхотою хор. Герман і хор. Еліяшевський нав'язали телефонічну сполуку і загналися при цьому аж у Лисинечі, щоб відбити залишену там гармату. Ворожі стежі втікали. Наша розвідка тягнула гармату руками до своїх, але втративши двох людей раненими, знищила її і вчасно відійшла до своїх, бо наспіла вістка про наступ на Підбірці: „Ворог готується наступати з лисинецького двора та попри залізничний насип".

Я зголосив про ці ворожі рухи команді бриґади і полку і просив підмоги, амуніції для гармат і піхоти. Сотник Лясковський обіцяв вислати артилерійську амуніцію негайно залізницею аж під самі Підбірці, а звідтіль доставити її підводами до батерії. Він радив відступити до Миклашева, бо допомога піхоти може прийти нам запізно. На мою пропозицію він погодився, щоб батерію залишити на місці, з тим застереженням, що вся відповідальність за її втрату впаде на мене, як командáнта групи Південь.

Нашу розмову перервало повідомлення стеж: „Ворог наступає вздовж дороги і залізничного шляху. Гармати назад! Гармати треба відтягнути, бо віддаль дуже мала і не можна перестрілити через горб".

Гармаші метнулися, і вже гармати поставлено проти сподіваного ворога. Наче тінь виступила ворожа

лава з двора. Ворог ішов спокійно вперед, а ми ждали. Заговорила батерія гавбиць. Б'ють на залізничний шлях. Ворог хотів нас обійти, але ми були на це приготовані. Біжать на нас із Лисинич.

— Батерія, вогонь!

Заграли гармати, і їх рев понісся понад Чортківською Скалою. Впали гарматні стріли, розбиваючи ворожу розстрільну. Заграли скорострільні, і голим оком було видно, як падають трупи. Хто живий — біг назад, відступав. Ворожий наступ відбито!

— Гальо, батерія! Ворожа піхота підсувається до ліска в напрямі Сорік. Новий наступ!

І знову заграли скорострільні, кріси. В батерії крик, гук і радість.

— А диви, диви, ось там! Давай гармату! — стріляли без команди.

— Там ось ціла група, стріляй! — кричав справник. Став сам до гармати. Не видержав і хор. Будзан. Остогидло йому дивитись — наставив гармату і слав постріл за пострілом, так цільно, наче з кріса. Гаряча праця. Піт лився з чола гармашів.

— Хорунжий, уставте одну гармату на Чортківську Скалу!

Він поглянув на мене і показав на вуха:

— Не ч-у-у-у-ю!

Гук гармат приглушив його. Те саме сталося з гармашами. Не чули голосу на п'ять кроків. Вставили ряд і передавали наказ. Ворога відбито!

Біля залізничного шляху батерія гавбиць також змела ворога. Туди вони пробували наступати цілою батавою. Мабуть, сьогодні більше не будуть наступати.

Ворожа артилерія стріляла, але погано. Минала батерію і скрільна падали в село. Були ранені... Санітари їх перев'язували, а ми чекали на дальші події.

— Гальо! Батерія? Ворог наступає великою силою попри залізницю!

Знов почався рев гармат і тріскіт скорострілів. Знов купи ворожих трупів вкривали оболоння. Ворог не видержав і подався назад. Настала тиша.

Втомлені гармаші падали на землю, щоб хоч хвилину відпочити. Гирла гармат звернені на всі сторони, скрині від набоїв розкинені, почорнілі від гарматного диму обличчя гармашів надавали батерії якогось дивного, а при тім грізного вигляду.

Була це насправді батерія смерти.

Біля полудня не стало набоїв для батерії гавбиць і її завдання скінчилось. Вона мусіла відійти назад. По довгій дружбі гармаші розпрощалися, і так батерія 5-4 осталася сама захищати підборецький відтинок. По полудні, коли ми відпочивали по довгих боях, з'явились польські літаки і скинули 9 бомб, однак, на щастя, без висліду. Як тільки літаки відлетіли, підбіг до гармати пушкар Плюта, перевірив приціл і — бумс! — полетіла ґраната на Львів.

— Аби си не думав, жи він нам щось зробив! — засміялися гармаші.

Та, мабуть, летун це почув, бо завернув назад і почав обстрілювати батерію з скорострільна. Та знов без шкоди для нас.

— Він стріляє мухи в повітрі! — реготалися гармаші.

— Глядіть, з Миклашева йде якась розстрільна...

Невже це ворог наскакує на нас ззаду? Ні, це неможливо. Але чому на нас, а не на Винники? Коли б це були наші!

Розвідач Думанський скочив чвалом і по хвилині приніс радісну вістку, що це наш тернопільський курінь збирається вести наступ на Чортківську Скалу

і просить допомогти гарматним огнем. Ми відітхнули свобідніше.

До вечора був спокій. Наступ відклали до наступного дня, бо на допомогу мав прийти вночі курінь сот. Ґаздейка.

Командант полку передав тклефонічний наказ, у якому в імені II корпусу, 4 бриґади і 4 гарматного полку висловлено батеріям групи Південь, а зокрема батерії 5-4 признання та запропоновано команді подати імена всіх старшин і гармашів, які відзначилися в бою.

— Чи батерія від'їде на ніч до Миклашева? — спитав мене сот. Лясковський.

— Пане сотнику, голошу слухняно, батерія залишиться на старій позиції. Гармаші остануться при гарматах усю ніч, щоб піддержати морально нашу піхоту, а ранком дати їм поміч в наступі.

— Передайте вашій батерії, що ми горді мати в своєму полку „БАТЕРІЮ СМЕРТИ"! — закінчив сотник Лясковський.

За хливину залунав голос справника:

— Збірка! — і біля гармат, ще гарячих від цілоденного бою, гармаші стали в струнке ряди.

Я передав їм похвалу команди і згадав про наші втрати в Підбірцях: батерія 5-4 мала одного вбитого, 3-ох ранених, двох, що пропали безвісти. Коли гармату в Лисиничах заскочив ворог, гармаші почали відступати до своїх, при чому поляг гармаш Семко Юган, а вістун Поточний, ранений, попав у полон. Батерія 1-4 мала одного вбитого і 6 ранених. У той день батерія 5-4 вистріляла 2,000 набоїв!

Знов команда:

— Позір! Розійтись!

Хвилину тому були це струнке, слухняні гармаші. А тепер усі гомонять весело, не видно між ними різниць.

Принесли з села солому, постелили біля гармат і, як брати, лягли біля них. По цілоденнім страшнім гуку — настала хвилина тиші і спочинку. Бліді промені місяця заколисали до сну втомлених гармашів.

Лише час від часу відзивалась гармата, тримаючи в поготівлі бойовище та непокоячи ворога.

„Спіть, хлопці, спіть", бо завтра жде вас, гармашів Батерії Смерти, нове завдання, новий наступ на Чортківську Скалу.

ВІДСТУП

15-го квітня вночі ворог прорвав наш фронт у Лисиничах, зайняв Чортківську Скалу та Винники і розбив залогу 12-го куреня. До повного пролому фронту не допустили батерії групи Південь 4-го гарматного полку, а саме: 1-4 і 2-4 у Винниках, 3-4 в Чижках і 5-4 в Підбірцях. Наступ на Підбірці відбито виключно силами батерії 5-4 і розбитих піхотинців. За це дістала батерія назву „Батерія Смерти". В день наступу батерія в Підбірцях мала двох убитих, одинадцять ранених і двох пропавших (мабуть попали в полон).

Для вияснення цієї події подаю довірочний наказ 4-ої бриґади ч. 344 з дні 17-го квітня 1919 р.:

„...З великим признанням підносить команда бриґади діяльність наших гармашів. Усі батерії стріляли скоро і добре. Не раз залишались батерії перед пішими частинами і не відступали, а стріляли далі. Не раз ішли гармаші під проводом своїх старшин, як піхотинці на стежі і в наступ. Не раз сама артилерія вдержувала фронт. Ось зразок, що можна і треба осягнути. Дуже добрий був теж телефонічний зв'язок. У Лисиничах залишився телефоніст 12-го куреня, коли вже всі розбіглись, і один до останньої хвилини інформував команду бриґади. Осередня „Київ" працювала зразково. Важкий день 15-го квітня хай буде для всіх відділів доказом і вказівкою, як уважно треба пильнувати службу вночі, особливо над ранком; якою

важливою є охорона стежами, дижурними і відповідні алярмові сиґнали. Всі команди предложать до 48 годин по одержанні цього наказу внески на відзначення всіх старшин, підстаршин і стрільців, які особливо відзначилися в цих боях і яким трема завдячувати, що з невдачі не вийшла катастрофа. За точне і совісне виконання цього наказу відповідають команди куренів, батерій та сотень". Підписані: О. Луцький, сотник, шеф штабу; С. Шухевич, отаман, командант бриґади.

Отримавши підмогу в силі двох куренів піхоти, бриґада протинаступом старалася зайняти втрачені позиції. 16-го квітня таки зайняли ми старі позиції в Лисиничах, але Чортківська Скала осталась у ворожих руках. Піхота зайняла нові укріплення в Підбірцях, а батерія 5-4 отримала вночі наказ відступити на Миклашів, таким денним наказом:

Наказ 4-го гарматного полку оп. ч. 164-5 з 17-го квітня:

„1) Лінія нових позицій бриґади: до Полтви від півночі, як давніше. Потім лісок на північ від Лисинич, верхи на захід від Підбірець, горби 284-269, Діброва-Чижки.

2) Ліве крило бриґади набирає харчі в Куровичах, амуніцію в Ґаях. Праве крило дістає і харчі й амуніцію в Борщовичах. Лясковський, сотник, командант полку".

Ця лінія не була дуже вигідна і її треба було вирівняти. Ми залишили Підбірці, і тоді фронт ішов від Підберізець, через Унтерберґен (Діброва) на захід від Миклашева до Каменополя. Там викопали окопи і побудували дротяні застави. Батерія 5-4 зайняла позицію в Миклашеві за цвинтарем біля дороги до Борщович, а друга чота (дві гармати) стала на горбі 278 біля Каменополя в полі.

На Великодні Свята, 20 квітня 1919 р., коли поляки повели сильний наступ на Чижки, наш випробуваний курінь сот. Газдейка і всі батерії відбили його з великими втратами для ворога. Зокрема чота

батерії 5-4 з Каменополя розгромила своїм вогнем збірні ворожі точки у Винниках і не допустила їх запасних частин до Чижок.

Дальші події на нашому бойовищі характеризує дуже добре довірочний наказ бриґади ч. оп. 274-15 з 27 квітня:

1) Команда бриґади висловлює повне признання 11 куреневі за чуйну службу і відбиття ворожого наступу на Малехів дня 26 ц. м., залозі Чижок 10 куреневі за бравурне відбиття наступу на Чижки 26 і 27 квітня ц. м. і 4 гарматному полкові за визначну допомогу в кожнім з тих наступів.

2) В останніх днях з'являються різні особи з ворожої сторони, навіть інженери, вислані ворогом для шкідливого діляння. Звертаючи на це увагу, припоручаємо негайно скріпити охорону важливих мостів і залізничних об'єктів, притягаючи до цього в потребі і місцеве населення. Команди куренів і станційні команди мають донести до дня 2 травня про розпорядження в цій справі.

3) Останні бої доказали, що найбільшою забезпекою фронту є — з приводу слабого пересічного вишколення піших доповнень — гармати і скорострільні. Наказується курінним командантам подбати, щоб в скорострільних сотнях мати найліпших і найпевніших людей, підстаршин та командантів. У власнім крузі ділань подбають команданти куренів про дальший вибір і вишкіл при скорострільних сотнях доповнень до своїх скорострілів. Комендант вишколу скорострілів вибере собі якнайскорше з вишколу в Глинянах і львівської сотні в Пикуловичах по 10 стрільців для вишколу. Батерія 9-4 дістане з корпусової команди скорострільні Кольта з лентами і муніцію взаміну за Луїса.

4) Польський полонений каже, що в понеділок 28 квітня має бути польський наступ на Ясниська коло Брюхович.

5) Ворожа ситуація перед лівим крилом: 5 полк леґіонерів має бути змінений незабаром іншим львівським полком. Ворожі скорострільні є коло Г. Г., на захід від Чижок і на Лісничівці в лісі. Артилерія їх знаходиться в Маєрівці, чотири гармати звернені на Підбірці, Сороки, Малехів. Дві гармати в молодім садку у лісничого Романівського, в напрямі на першу Вульку і горб 356. Дві гармати з довгими цівками далекобійні

на Личаківській рогачці. Дальші чотири гармати й біля бровару Ґрунда. Команда винницької залоги міститься при залізничному шляху, за костелом, в хаті колишнього заступника громадського начальника, Курчака. Вдень найбільше поляків коло парового млина перед Винниками, а також багато їх громадиться через Вайнберґен, німецький цвинтар, жупанський ліс до Чортівської Скали.

6) З розвідчих звітів видно, що поляки стягають війська для задержання Львова. Бойові сили гарячково працюють над укріпленням міста, щоби задержати не лише Львів, але щоби зі Львова мати вихідну точку для офензивних плянів, головно на місто Жовкву. Між іншим, наказано бранку до 50 літ без різниці народности. Молодих до фронту, старших до воєнних робіт. Обсаду Львова і нагляд над полоненими замінено познанськими формаціями.

Луцький, сотник, шеф штабу; Шухевич, отаман, команд. бриґади.

Як бачимо, наші команди були добре поінформовані про наміри ворога, і ми готовилися їх наступ відбити.

28-го квітня прийшла нова „ластівка" з команди 4-го полку у формі довірочного наказу:

„Ми завважили вчора в першім домі Лисинич (коло 13-ої години) вісьмох польських старшин, які оглядали наші становища на висоті 284 і на північ від Лисинич, а відтак пішли на Чортківську Скалу. В 21-ій год. почали наші батерії обстрілювати ворожу артилерію у Львові. Наші стежі запримітили надзвичайну чуйність противника. Ворог забезпечує свої позиції сильними дротяними перегородами. Ворожа артилерія обстрілювала з Підзамча вночі село Грабовичі, а тяжкою батерією з Цитаделі обстрілювала наші батерії. Поза тим без змін. Ласовський, сотник, командант полку".

БОЇ ЗА ПРУСИ-СОРОКИ. НА ЛІНІЇ БІЛКА-КАБАНІВКА. ПРОТИНАСТУП НА МИКЛАШІВ.

Наша команда мала звідомлення про надзвичайну підготову ворога. Так уже 29 квітня батерія 5-4

з Каменополя зголосила велику бойову акцію. Заревіли гармати, затарахкотіли скорострільні, а до того долучився шум ворожих літаків, які скидали екразитові бомби. Наші батерії звернулись на Сороки і Бубляни, щоб забезпечити піхоту, яка відступала під натиском ворога, не перестаючи вести оборону. З Каменополя згори видно було відступ нашої піхоти і кожний рух ворога. Ворожі літаки обсипали скорострільним вогнем нашу піхоту. Від повної катастрофи врятувала курінь сотня скорострілів поручника Іванова, який перебрав команду куреня після важкораненого в окопах сотника Заліпського. На скорострільний вогонь ворожих літаків наша сотня відкрила свій вогонь із скорострілів і прогнала літаки.

Та залізничним шляхом Львів-Камінка Струмілова непомітно під'їхала сотня ворожої кінноти і заатакувала нашу піхоту на полі між Жидячами і Прусами. Жахливий бій тривав лише хвилину, бо наша піхота полягала на землю і почала по одному збивати з коней їздців. Кіннотники завернули коней, і тоді впав наказ: „Стріляй!" Щойно тепер могли гармати почати пальбу, вкриваючи оболоння ворожими трупами.

Тим часом почало горіти від сторони Прус і Сорік, заграли гармати в Чижках, Унтерберґені і Миклашеві. Це ворог повів зосереджену атаку на всю 4-ту бриґаду. Ліве крило відбило ворожий наступ і змусило ворога відступити. На північному відтинку наші змушені були відступити, втративши Пруси. Ворог підійшов тут до Пикулович. Чота нашої батерії зійшла із становища на Камінній горі й, перейшовши через Борщовичі, злучилась у Миклашеві з рештою батерії.

Але з команди прийшов новий наказ — відступати на лінію Гаї-Білка і в такий спосіб вирівняти

фронт, щоб не допустити до оточення нашого лівого крила.

Відступ піхоти й артилерії в напрямі на Германів почався в темну ніч по розмитих весняними дощами дорогах. На половині дороги між Миклашевим і Унтерберґеном захопив нас дощ. Одна гармата застрягла, і це припізнило відступ на годину. Піхотинці відійшли. Ми вже хотіли були залишити гармату, та гармаші рішили ще раз спробувати її витягнути. Загрузаючи по коліна в болоті, вони підперли гармату міцними плечима і так на плечах витягли. Все це діялось у темряві під самим носом ворога. Одна його ґраната могла зробити з нас купу трупів.

Біля півночі всі наші частини були на станції Ґаї. Там у заїзді ми перевели військову нараду. Не маючи покищо сполучення з командою 4-ої бриґади, яка відступала на Задвір'я, тимчасову команду цього відтинка перебрав сотник Ґаздайко. Група артилерії Південь в силі чотирьох батерій була під командою сот. Ґалана. Вирішено обсадити піхотою лінію річки Кабанівки і Білки; артилерія мала зайняти позицію біля гостинця і залізничного шляху під Германовом. Батерія 5-4 зайняла ранком 30 квітня позицію в дорозі Опарів, але негайно після наладнання зв'язку з головною командою перейшла на нову позицію в Чернушовичах навпроти Білки Шляхетської.

Мене закликали телефоном явитися в команді сотника Ґаздайка. Передавши команду батерії хор. Германові, я виїхав до станції Ґаї, де вже було кількох старшин. Нас повідомлено, що начальна команда хоче порозумітись із старшинами з фронту. Але незабаром по тому ж телефону передано, що нараду в Начальній Команді відкладено і я рішив повернутись до батерії в Чернушовичах. Сотник Ґаздайко позичив мені свого коня і дав свого вістового.

Зараз таки за Германовом зірвалась громовиця з сильним дощем, і ми втратили орієнтацію. Треба було здатись на чуйність коней, які, похнюпивши голови, повільно посувались вперед. Дощ заливав нам очі і не можна було бачити нічого у цю жахливу ніч. Так доїхали ми до якогось містка і в'їхали в село. Вістовий підійшов до хати і застукав, щоб довідатись, де ми. В той же час блискавиця освітила землю і перед нами стояв костел Білки Шляхетської! Ми були у ворожій лінії.

Ми звернули в сторону містка, хоч знали, що там десь мусіла бути ворожа стежа. Але не було виходу та й не було часу роздумувати. Трудність випала з містком: він був уже знищений, бо його — відступаючи — спалила наша піхота. Тут, біля містка, могли перестріляти нас таки наші, думаючи, що ми ворожа стежа. Ми позлазили з коней, щоб перейти спаленим містком. В селі загавкали собаки. Хоч лив зливний дощ, нам здавалось, що тупіт кінських копит по містку дуже чутний. Аж ось попереду на горбі заблимав вогник. Це було наше гніздо із скорострілом, зверненим на нас. Ми потім дякували вартовим, що не вислали нас на другий світ.

До Чернушович ми дістались біля третьої години над ранком. Вістовий негайно рушив до свого куреня, бо мав такий наказ. Це був дуже обов'язковий молодий кіннотник і дуже хвалив свого коменданта, сотника Ґаздайка, який вже тоді славний був у нашій армії з різних подвигів.

1-го травня призначено на перегрупування нашої бриґади, на будову нових позицій, телефонічних сполучень, чищення зброї, перегляд амунії, коней і возів. А вже ввечері прийшов оперативний наказ бриґади відбити позиції, що їх втратили ми 29-го квітня. Завданням нашої групи було здобути Миклашів.

Ранком 2-го травня піхота перейшла ріку Білку. Завзяті бої почалися у дворі в Миклашеві і на цвинтарі. Для підтримки піхоти батерія 5-4 переправилась убрід через Білку (міст був уже спалений) і допомогла прогнати ворога з двора. В селі було гірше. Ворог окопався на цвинтарі і звідтам здержував вогнем переправу нашої піхоти через річку, яка розділяла Миклашів на дві частини. В той час інші сотні зайняли вже Унтерберґен і прогнали ворога з Чижок.

Трапилась тоді подія з сотником Ґаздайком. Він хотів був перевірити становища і подався на коні з Унтерберґену на Миклашів. Несподівано опинився по другому боці річки на польській стороні. Зрозумівши положення, чвалом почав утікати. За ним посипався град скорострільних куль. Але йому нічого не сталося, і відтоді в сотні прозвали його „характерником", якого не чіпляються кулі.

З Унтерберґену надтягнула батерія 1-4 поручника Полянського і, вогнем збоку десяткуючи ворога, прогнала його. Наша піхота зайняла свої давні позиції і взяла тут велику здобич.

В бою за Миклашів ми втратили одного старшину та шістьох стрільців убитих і мали досить велике число ранених.

Про цей наступ говорить наказ четвертої бриґади ч. 115 з 2 травня:

4-та бриґада перейшла ранком сьогоднішнього дня в наступ і зайняла Чижки, Підберізці, Унтерберґен, Миклашів, Пикуловичі, завдаючи ворогові, особливо в Миклашеві, великих утрат. Командувач генерал Павленко наказав передати всім ударним частинам — старшинам, підстаршинм і стрільцям — гаряче признання. Подаючи це до відома, команда бриґади висловлює щиру подяку всім, що спричинились кров'ю і трудом до його успіху, який належить до найкращих в історії бриґади. Шеф штабу О. Луцький, сотник, і командант бриґади от. С. Шухевич".

Тим часом в командному складі бриґади зайшли зміни: на місце отамана Шухевича прибув підполковник Чмелик, з походження хорват. Він був дуже відданий українській справі і його всі полюбили, як команданта бриґади. Ця зміна вийшла на користь.

У Миклашеві почалася позиційна війна: будова окопів і висилка стеж. Під час одної такої „прогулянки" нашої стежі поранено хор. Германа. Рана була незначна, на підборідді. Таке поранення в австрійській армії називали „стріл вартости двадцять тисяч корон", бо воно не тяжке, але давало право іти до шпиталю в запілля. Та хор. Герман навіть не думав про шпиталь. Він дав зробити собі перев'язку і залишився на фронті, здобувши для себе прізвище „Шейха" з уваги на перев'язану голову.

Про наше життя говорить комунікат 4-ої бриґади з 10 травня, число наказу 122.

„Ворожі літаки літали двічі над позиціями бриґади. Ворожий панцерний поїзд з Вайнберґену і звичайний на південь від горба 272, зложений з 12 вагонів, обстрілювали наші батерії. О год. 18:30 дня 6 травня завважено дві ворожі сотні з двома гарматами на дорозі до Винник, до першої Вульки. Ворожі стежі відсувались о год. 13-ій на Підберізці, а о год. 15-ій на Чижки. Їх відігнано. Польська артилерія з Грибович обстрілювала вполудне Котелів, Стронятин, Стихів і Підліски — гостинець. Наші втрати: хор. Герман Евген з батерії 5-4 ранений при розвідці ворожих позицій в Підбірцях.

Луцький, сот. шеф. штабу; Чмелик, підполк. кмнд. бат."

ВІДЗНАЧЕННЯ НАРОДНОГО СВЯТА НАСТУПОМ

Уночі 15 травня прийшов наказ наступати на Пруси. Подано такий плян: о год. 3-ій ранку наші частини підсуваються під ворожу лінію без стрілу; тоді артилерія відкриває барабанний вогонь по тилах

ворога і в міру поступу піхоти переносить лінію обстрілу вглиб.

В наступ пішли курені 9, 10 та 11 і пробойова сотня. Плян переведено точно і відважно: наші частини перервали ворожий фронт, зайняли Пруси та Сороки і дійшли до своїх давніх вихідних позицій. Із здобиччю і полоненими повернулись з наступу о год. 10-ій ранку.

З тої нагоди вийшов наказ ч. 65 від команди 4-го гарматного полку:

„Сьогодні, коли наш народ святкує роковини знесення панщини в Галичині — відзначає свято народної свободи, наші курені ч. 9, 10 та 11 і пробойова сотня вдарили на ворожі війська перед фронтом бриґади. Завданням цього удару було стягнути ворожі сили на себе, щоб уможливити кращу оборону сусіднім бриґадам, як теж пізнати ворожі сили і завдати їм якнайбільших втрат, а далі закривати наказаний відступ північного крила і задержати теперішні позиції груп Схід і Південь. Це завдання виконали всі славно, після завзятого бою прогнали ворога з Прус та Жидятичів і повернулись із здобиччю в повному порядку. Полонено двох старшин, 32 стрільців і три санітарні сестри. Здобуто 6 скорострілів, міномет і багато іншого воєнного добра. У бою ворог мав великі втрати. Славно спомагала піхоту наша артилерія, особливо батерії 4-4 і 5-4. Усім, хто спричинився до сьогоднішнього успіху, честь і слава. Підписали наказ: четар Ткачук і комендант полку, сотник Лясковський".

Коли зважити, що в той час 1-ий корпус відступав уже на Камінку Струмілову, а 3-ій корпус відступав у Бібреччину, цей подвиг куренів і батерій 4-ої бриґади в дні 16-го травня 1919 р. повинен залишитись в історії УГА, як зразок посвяти, відваги і здисциплінованости наших стрільців. Вони знали, що йдуть на смертельну небезпеку задля того, щоб — як сказано в полковому наказі — стягнути на себе ворожі сили і увійти в бій для відтяження інших час-

тин фронту. Вони виконали це завдання, як свідомі своєї повинности вояки, у зрозумінні братерського спільного зусилля, для осягнення одної цілі. Ця подія сталася в день традиційного в Галичині „свята свободи" (скасування панщини), свята тієї свободи, за яку наші стрільці клали своє життя.

16-го травня. Після відступу з львівських позицій і після успішного протинаступу на Пруси 16 травня 1919 року 4-та бриґада піхоти УГА і 4-ий гарматний полк зайняли нові позиції на лінії Підберізці — Миклашів — Борщовичі — Халупки — Яричів. Ворожий наступ розвивався пляново з півночі й полудня, витискаючи 1-ий та 3-ій галицькі корпуси. Завданням 4-ої бриґади було прикривати відступ II-го корпусу, стримувати ворожу атаку й таким чином уможливити нашим північним частинам відхід на лінію Красне-Золочів. Вдень і вночі йшли завзяті бої.

20 травня. Вночі з 19 на 20 травня ворогові вдалось прорвати нашу лінію в Борщовичах. О год. 3-ій ранку батерія 5-4 дістала наказ залишити Миклашів і зайняти позицію в дворі князя Сапіги в Білці Шляхетській.

21 травня. Увесь день бої. Наші позиції йшли через Цепухи, Полоничі, Чернушовичі і Германів.

22 травня. Поляки зайняли залізничу станцію Задвір'я.

23 травня. Ворог знову прорвав нашу лінію під Полоничами. В той час прийшов до нас наказ з датою 20 травня, підписаний секретарем військових справ західньо-українського уряду:

НАКАЗ ВПИСЬКАМ ЗУНР з дня 20 травня 1919 року.

Вояки Української Армії!

Дня 20 травня ц. р. предложив Підготовчий Комітет Мирової Конференції в Парижі внесок на самостійність Української Держави з Дрогобичем і Львовом. Цей внесок Підготов-

чого Комітету буде признаний Головною Радою чотирьох провідників Мирової Конференції. Поляки хочуть своїм напором захопити не свою власність — те, що їм вдасться зрабувати.

Вояки Української Армії!

Тепер є хвилини, які рішають Вашу семимісячну криваву боротьбу. Гляньте довкола Вас — Ваші поля, Ваші луки, Ваші обійстя.

Там дома всім б'ється серце з болю, і з тугою всі глядять на перебіг Ваших великих боїв. Поляки хочуть зрабувати Ваші поля для себе, забрати все Ваше майно, закувати в кайдани ввесь український народ. Тому видержіть цей ворожий напір.

Видержіть, як кам'яний мур, як тверда незламна скала.

Вперед усі сили, щоб поконати нашого смертельного і відвічного ворога!

Всі вперед, всі враз до бою, до перемоги!

Державний Секретар Військових справ, ген. булави полк. Віктор Кармanович.

Товариш Державного Секретаря Військових Справ отаман Бубела.

24 травня. Після прориву біля Полонич 4-та бриґада відступила на лінію Куровичі-Солова і там упродовж двох днів здержувала наступ ворога від сторони Миколаєва, охороняючи в такий спосіб три головні шляхи на Бібрку, Перемишляни і Золочів. Упродовж цих двох днів курінь сот. Ґаздайка стримував усі ворожі наступи, але вночі на 24-го травня прийшов наказ про дальший відступ.

З нагоди цих боїв біля Курович вийшов наказ команди 4-ої бриґади ч. 256 з 25-го травня, в якому сказано:

Команда 4-ої бриґади вітає геройську оборону Миколаєва відділами X куреня та батерій 1-4 і 5-4 в дні 23-го травня ц. р. і з повним признанням підносить зразковий лад у відвороті з-під Солови, який серед найтяжчих обставин переведено в цих днях.

О. Луцький, сотник, Нач. Штабу
Чмелик, підполковник, комендант бриґади

24 травня наказано дальший відступ на лінію Перемишляни-Якторів. Вздовж битого шляху Львів-Тернопіль посувались військові обози, селянські підводи і гармати. Усі частини бриґади після важких боїв просто падали з утоми. Комонні засипляли і часто падали з коней, підстаршини та старшини увесь час пильнували своїх людей і будили їх зо сну. Ранком о год. 6.30 батерії вже зайняли позиції в Якторові у саді недалеко помешкання лісничого митрополичих дібр. Місце постою батерії було закрите деревами. Вона мала простий приціл на Глиняни, моє родинне місто. Після наказу про відступ з-під Куровичі, я мав змогу відвідати своїх батьків і запевнити їх, що „все в порядку"?!

25 травня. Цього дня призначено нам стримувати ворожий наступ зі сторони Глинян і, коли треба — спалити місто. До цього, правда, не дійшло, бо, як тільки ворог появився на шляху Глиняни-Якторів, наша батерія цільним вогнем взяла його під обстріл. Та сильний ворожий натиск продовжувався, і нам прийшлося зайняти позиції під Уневом, в долині при шляху на Перемишляни.

Дальший наступ на 4-ту бриґаду від сторони Словіти і Перемишлян примусив наші частини до дальшого відступу. Крім того довелося нам битися із нашими власними дезертирами, які з унівських лісів часто обкрадали наші обози?! Поляки повели пропаґанду, що нас уже „продали" і нам нема чого битись. На жаль, вони зловили декого з легковірних на цю вудку, загнавши потім їх у тюрму або й на розстріл.

Само існування дезертирів мало деморалізуючий вплив і тому з повною свідомістю гармаші скеровували гармати на ліс, де вони переховувались. Польова ~~поліція~~ самооборона вилавлювала дезертирів і віддавала їх під суд. На жаль не розстрілювали!

26 травня. Ніч з 25 на 26 я провів у монастирі в Уневі, куди колись малим хлопцем їздив на „відпусти" і де оглядав пам'ятки з часів татарських нападів. Там були бельгійські священики, і ми провели ніч у розмовах про різні актуальні справи. В деяких кімнатах лежали наші ранені.

Ранком 26-го ворог повів сильний наступ від Перемишлян і батерія 5-4 прикривала відступ зі сторони Дунаївців.

Залишивши Унів, ми зустріли на горі біля централі над Гнилою Липою сотню скорострілів, яка в бойовому поготівлі перепускала наші частини. Командантом тієї сотні був поручник жидівської національности. Він сказав мені: „Якби наша сотня мала бодай одну гармату, ми могли б стримувати ворога і тиждень". Я дав наказ батерії від'їхати, а сам з одною гарматою залишився при скорострільній сотні. Ми чекали на ворога до пізньої ночі, а коли він не появився — потягли гірською дорогою далі. Почав падати дощ. Ця ніч була справді дуже дошкульна. Чути було, як ворожі скорострільні били по нашому запіллю.

27 травня. На ранок прибули ми через Липівці до Чемеринців, де нас дуже сердечно прийняв полк. Чмелик, бо він мав звідомлення, що сотня скорострілів і батерія 5-4 попала у полон під Уневом. Відступ бриґади продовжувався з Дунаївців через Настілки і Загребельну до Поморян. Завданням 4-ої бриґади і далі було прикривати відступ 1-го і 3-го корпусів. Полк. Чмелик зручно маневрував своїми відділами. Через Розгадів, Урмань, Дрешів ми дійшли на ніч до Ганович.

28 травня. Цього дня дійшли ми через Липшин і Хатки до Бережан. Звідти 4-та бриґада і 4-ий гарматний полк зробили зворот і пішли на допомогу части-

нам, які боронили лінії Гнилої Липи. Форсованим маршем переїхавши через Лісники, Куряни, Демне, Підвисоке, Лопушни, Липівці Горішні, наша батерія зайняла нові позиції. Але внаслідок нового прориву нашої лінії ціла бойова лінія пересувалась знову ж на Золоту Липу до Бережан. Батерія 5-4 заночувала в Курянах.

29 травня. Цього дня ми відступили знову до Бережан, а звідтам на Потутори і Літин, де скупчилась уся 4-та бриґада. Поляки зайняли Бережани і почали форсувати Золоту Липу. Біля Саранчуків піхота (курені 10-ий і 11-ий) добре боронили свої позиції. Та вже від Шибалина поляки знову прорвались і повели наступ на Козову.

30 травня. Вночі відступ через Теляче до Підгаєць. Ворог спалив села Лівин і Саранчуки.

31 травня. Ми увійшли до Підгаєць, а далі через Білокерницю, Хатки, Соколів прибули на короткий відпочинок до спаленого села Пантелиха.

1 червня. Батерія ранком відступила на південну Теребовельщину через Дарахів, Брикулю, Стару, Хмелівку, Романівку, де хвилево відпочила, а далі через Могильницю, Ласківці, Вербовець до Звиняча на ночівлю.

2 червня. За наказом полкової команди дальший відступ відбувався через Білобожницю до Чорткова, а далі через Шманківчики до Колендян. В Колендянах я випадково зустрів свого доброго товариша з Відня, де ми разом уліті 1918 р. переходили в арсеналі курс нових гармат. Під опікою цього товариша-старшини я, від'їжджаючи на італійський фронт, залишив свою валізу. Тим часом вибухла революція, і він з тією моєю валізою опинився в Галичині. Сподівався зустріти мене, аж зрештою закопав її в Шидлів-

цях. Тепер ми вибралися по цю валізу і, прогнавши польську стежу, відкопали її та привезли до батерії. Слово старшини колись високо цінувалось. Доказом цього — мій товариш і історія з цією валізою.

3 червня. Батерія залишилась у селі Залісся на триденний відпочинок.

4 червня. Польова Богослужба, яку відслужив о. Лучинський. Промова полк. Чмелика, який закликав стрільців до суворої дисципліни.

6 червня. Батерія прибула до Свобідки.

7 червня. Батерія прибула до Давидківців.

8 червня. Батерія 5-4 прибула до Лосяча і тут реорганізувалась: увійшла до групи сот. Карася, переіменованої в 10-ий артилерійський полк УГА з назвою 2-га батерія. Відтоді переживала всі дальші події, як нова бойова одиниця.

У галицькому „Трикутнику смерти" командування перевело реорганізацію всієї армії. Новозорганізований 1-ий корпус мав п'ять бриґад піхоти і п'ять полків артилерії, а саме: 5, 6, 9, 10, і 21 бриґади і такі ж полки польової артилерії. Крім того були ще при корпусі технічні війська, кавалерія й інші частини.

10-ий полк артилерії мав чотири батерії, а саме: 1-шу — під командою четаря Літинського, 2-гу — під командою сот. Ґалана, 3-тю — під командою четаря Козака, четверту під командою пор. Балешти.

Прибране ще під Львовом ім'я 2-ої батерії „Шевченко" залишилось, а 4-та батерія пишалася своїм ім'ям „Гаврило".

Того ж дня батерії 10-го артилерійського полку перейшли до Колендян і вночі зайняли позиції під Чортковом, своїм вогнем допомагаючи проломити ворожу лінію.

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА

Прорвавши 9. червня 1919. р. ворожу лінію під Чортковом, українські полки, мов гураґан, кинулись вперед. У своєму поході наші війська зайняли Чортків, Копичинці, Теребовлю, Сухостав, Мишківці і посувались на Тернопіль, де заповідався великий бій. Ворог стягнув усі свої сили і за всяку ціну рішився боронити місто, щоб врятувати свій фронт. З південного заходу йшли частини 2-го корпусу, який розвивав наступ у напрямі на Бережани. Далеко на півдні йшов 3-ій корпус.

Вночі з 17. на 18. червня, після цілоденного бою, прибули ми до Микулинець, а ранком 10-та бриґада і 10-ий полк артилерії мали зайняти позицію для наступу.

Найбільшого спротиву сподівалось наше командування біля залізничної лінії і біля шляху під Березовицею. Там розміщено найбільші наші сили, а саме: два курені піхоти (3-ій і 4-ий) і три батерії (1-шу, 3-тю і 4-ту), що їм випало становище в Мишківцях. 2-ий курінь і 2-га батерія відійшли до села Прошова, а 1-ий курінь мав почати наступ через Баворів і Грабовець, через Бірки Великі та Тернопіль. Цей курінь упродовж дня мав нав'язати зв'язок з 21-ою бриґадою, якій призначено було охороняти праве крило нашого фронту.

Ранком рух у Микулинцях наче в розворушеному мурашнику. Бриґада виступає в похід, щоб зайняти призначені місця на фронті. Вояки ходять заклопотані, кожний має своє завдання. Кухні ще роздають рештки кави охочим. Гамір і крик. Роз'їжджають вістові. Справники скликають своїх людей. Але досить було одного оклику „позір!" — і всі, мов приковані, стають на місця. Спокійно, в порядку курінь

за курінем, батерія за батерією виїжджають з містечка.

Дорога до Прошови нудна. Не було ніяких боїв.

Розвідка привезла звідомлення передньої стежі: „Ворожий відділ утікає з Прошови. Треба легкого скорострілу в погоню". Кінний скороріл помчався вперед, а курінь прискореним походом поспішив за ним.

У селі радість: „Ось уже наші! Наші йдуть!" — „Ой, Господоньку, та ж вони канони везуть!" — перелякано говорить бабуся і плаче. — „Чого плачете, бабусю? Ми до вас повертаємось, а ви плачете?" — говорить стрілець. — „Це я з радости, сину, що в нас така велика сила"... Збіглось ціле село. Понаносили нам молока і хліба, запрошують до хат. Кожний вояк відчував усім єством, що це свої, рідні, і так весело було в кожного на серці.

Але у вояків свої завдання. Не можна довго затримуватись. Треба забезпечитись і зайняти означену наказом лінію за селом в сторону Березовиці.

За селом хрест на горбі — найкращий орієнтаційний пункт. І на мапі він зазначений. Сотні розмістились у житі, за ними — батерія. Відпочивали. Обоз залишився в селі.

— Сьогодні будемо обідати по-панськи! — сказав якийсь стрілець.

І справді, заїхала кухня і почала видавати обід. Одна частина стрільців підповзла із становищ в долину до кухні, друга залишилась на лінії. Потім ця друга пішла по обід.

Яка розкіш для вояка їсти, присівши вигідно на землю! Не спішитись, тримати вигідно їдунку і після обіду прилягти відпочити. Перемовитись з товаришами у певності, що не треба поспішати у дальший похід.

Повечоріло, а наказу все ще не було. Йдемо в село, бо сподіваємось, що туди прибуде до команди куреня вістовий із бриґади. Чути тупіт. Це бриґадна кавалерія під командою молодого четаря Алексевича прибула охороняти наше праве крило. Наказу ще нема. Але заповіджено приїзд вістового.

Ось він і прибув. Зіскочив з коня, поздоровив усіх і вигукнув:

— Голошу слухняно: наказ бриґади!

Перші слова наказу: „Десята бриґада має зайняти Тернопіль. Наступ почати о год. 2-ій ранку. Знак дасть артилерія п'ятихвилинним гураґанним вогнем".

Завтра будемо в Тернополі. Знову будемо гнати ворога, і то його власною зброєю. Бо в нас своєї нема. Що здобудемо — тим і воюємо?!

Спати не було коли. Але треба бодай на хвилину прилягти, бо завтра і на це не буде часу. Батерія на полі. Гармаші спали на землі, коні при возах — готові до походу.

Ніч гарна і ясна.

— Вставати! — пронісся голос вартового.

Піхота відійшла. Двійками рушила сотня за сотнею — спокійно і тихо. Стежі вийшли вперед. На шляху — болото.

— В розстрільну! — подав наказ сотник.

Шепотом передають його далі стрільці, і, мов вуж, розтягнулась бойова лава.

Ось ми на вихідній точці наступу. Чекаємо на знак.

Раптом заблисло кругом вогнями, на небі відбилось полум'я. Над головами засвистіли стрільна і з гуком почали розриватись десь там, на ворожих позиціях.

— Вперед! Гурра! Гур-рра!

Затарахкотіли скорострільні, залунали зойки ранених, крик, свист куль, а над усім бадьорі вигуки: „гур-ра!' Піднялись лави і побігли вперед. Вже грімке „гур-ра" лунало над ворожими окопами, над ворожими головами.

Бій ущухав. Зганяли полонених. На бойовищі стогін ранених.

Але наші стрільці не затримувались.

— Вперед, навздогін утікачам!

— Артилерія вперед!

Ми того й чекали. Вже добре розвиднілось. Видно було як наші вели полонених. Усі добре зодягнені, але молоді — смаркачі. „От сидів би біля мамині спідниці!" — казав одному наш старий вояк.

Доїжджали до села. Праве крило йшло добре. Чути було лише поодинокі постріли, як на полюванні.

Батерії мали затриматись перед селом. Прийшов такий наказ, бо становище на фронті неясне. Ворог почав наступ на село із заходу. Увага командира піхоти сот. Романишина звернена на тернопільський цвинтар, де ворог окопувався для нового бою. Він не бачив наступу з лівої сторони.

— Перша чета — в бойову лаву!

Умить дві гармати стояли в поготівлі, звернувши свої гирла на ворога.

— Ґраната! Мірник 96, приціл! Круг, справка, стріл!

Бум-бах! Попав! Ворожа лінія впала і жде.

Треба їх піднести!

— Вістун! Зголосіть командантові піхоти, що ворог наступає на село із заходу. Хай обернуть на нього скорострільні з гостинця. А ми підженемо!

Але піхота вже все бачила і знала.

Затарахкотів наш скорострільний, і на полі піднеслись білі клубочки пороху.

— Ґранати! Чета лавою огонь!

Поляки повискакували із жита, як зайці. Припекло...

Тра-та-та-та! — затарахкотів наш скорострільний по їхніх головах. Знову впали і вже не піднеслись.

Добре жниво. Захотіли наступати — маєте!..

Але чому наші не наступають на цвинтар?

Перед селом стояв сотник Романишин у першій лінії і дивився у далековид на ворожі позиції. Все видно прегарно.

Наша розстрільна підсунулась півколом до тернопільського цвинтаря. Лише треба було перейти їй долину між Березовицею та цвинтарем — і Тернопіль наш.

Не чути було пострілів. Цвинтар обсаджений ворогом, але він не стріляв. Мабуть, хотів нас змилити — припустити ближче, а тоді відкрити скорострільний вогонь.

В напрямі на нас ішла інша розстрільна від дороги Бірки Великі — Тернопіль. Хто це? Наш курінь чи ворожий? Обидві розстрільні стали одна проти одної. Прилягли, прищулились, мов тигри перед скоком. Обережно підкрадаючись, вийшли розвідачі. Бігли і падали. Наші стрілили... Так, це ворог. Та ні. Замаяли білими хустинами.

Це наша сотня, загнавшись задалеко, відірвалась від куреня, а тепер поверталась, щоб не трапити ворогові в лапи.

Тра-та-та-та! — затарахкотіли кулемети з цвинтаря, і понад нашими головами засвистіли кулі. Ворожа батерія сипала ґранату за ґранатою на наші піхотні лави, що не мали ніякого сховища. Сотні прилягли і ждали. Встав один, другий, а далі ввесь курінь піднявся і побіг назад. Паніка. Затріскали шрапнелі. Пекло...

Як їх стримати? Тут не допоможе і загроза смерти.

Ще хвилина і так добре започаткований бій готов скінчитись невдачею.

— Батерії вперед! — пролунав наказ командира 10-го гарматного полку отамана Кирила Карася.

Тим часом у селі теж заколот. Обози втікали. Заводили жінки, думаючи, що це відступ.

Під селом стояли батерії і ждали наказів. Готові до чину. Тут і 4-ий полк.

— Батерія, позір! За мною вперед! Чвалом руш!

— Артилерія їде вперед! — понісся клич по селі. Підводи й обози з'їжджали з дороги в рови. Дорога миттю очистилась. Тепер почнеться танок смерти. Кожний знав про це, і ніхто не хотів попасти під колеса артилерії. Стратували б кожного дочиста.

На нас покладено відповідальність за бій. Або здобудемо заслужену славу „батерії смерти", або згинемо.

— Вперед! — чути наказ команди. Засвистіли батоги, очі в кожного заїлі. Піхота прищулилась і дивилась на рухи артилерії.

— Вогонь вперед!

З розгоном в'їздила батерія за батерією на позиції і вставлялась до бою.

— Ціль — цвинтар, шрапнель — мірник! Стріл!

— Лавою вогонь!

Поцілили. Не чути команди. Але гармаші голим оком бачили, як ворог утікав.

— Барабанний вогонь!

Наче змії, дишать полум'ям гирла гармат. На цвинтарі — курява. Наші ґранати рили землю, викидаючи заритих там людей угору. Зойків не було чути, бо їх заглушували гармати, та й ніхто на це не звертав уваги.

— Піхота, вперед!

Розстрільна без пострілу рушила в наступ. Хвилина людської слабости минулася. Пішли, неначе льви, на ворожі окопи, під скоростріли. Бігли. Падали. Знов бігли. Ось наша стежа вже на цвинтарі. Гурра! Гурра!..

ТЕРНОПІЛЬ НАШ!

Піхота гналася, а тим часом ворогові пішла підмога від Петрикова з-за ріки, щоб ударити на нас збоку. Йшла і вагалася. Мабуть, побачила, що наші вже під самим містом.

— Побавимось трохи з ними, — сказав отаман Карась. — Заслоніть їм дорогу від лісу, а друга батерія буде прати їх вогнем!

Перший постріл попав у ліс. Ось вони вже втікають, відчули, що беремо їх в залізні кліщі.

— Балешта, візьміть свого „Гаврила" сюди! — наказав отаман Карась.

Балешта радіє, але в нього нема ґранат.

— Позич трохи ґранат, — сказав він, — у Тернополі віддам, я там собі вже замовив!

— Гаврило! Напрям вліво! Мірник від другої батерії. Лівою вогонь!

Лише закурило над полем. Ворожої лінії вже нема. Залізний перстень здушив її.

Першою в'їхала до Тернополя батерія тернопільців з 4-го полку під командою пор. Бучака, родом з Тернопільщини.

В другому кінці міста ще бої, а тут населення вітало вже рідне військо.

— Слава! Слава нашій Армії!

Стрільці замаяні квітами. Квіти на гарматах і крісах. Немов би тут не було ніякого бою, а ми прибули на народне свято.

Прийшов наказ для 2-ої батерії негайно відійти до села Біла, щоб охороняти піхоту проти можливого наступу панцерних поїздів.

Знову вперед.

Гармаші веселі. Успіхи не дають відчувати втоми. Йдуть і співають весело:

Гей гук, мати, гук,
Де козаки йдуть!
Щасливая тая доріженька,
Куди вони йдуть.

І таки направду щаслива була та дорога, якою йшли наші війська, і щасливі були люди, яким наші стрільці приносили рідне право і порядок.

ЗОЛОЧІВ. ПІД ЯСЕНІВЦЯМИ. НАСТУП НА ГОЛОГОРИ-СКВАРЯВУ-БЕЛЗЕЦЬ

Після здобуття Тернополя 1-ий корпус УГА розвивав свої воєнні дії на північний захід назагал без значного ворожого спротиву.

Щойно на лінії Миколаїв-Гарбузів почалися знову завзяві бої, які тривали повних два дні. Тут піхотні курені 10-ої бриґади доказали чудес мужности, ущент розбивши ворожі сили.

Наші війська просувалися скорим маршем, і вже 25 червня ми зайняли позиції на лінії Сасів-Золочів та підійшли до нової ворожої лінії Дунаїв-Гологори-Княже-Скварява-Белзець. За той час успішного наступу чисельний стан наших бриґад збільшився майже вдвоє. В кожному зайнятому селі все чоловіче населення вступало у наші ряди. Наше військо радісно вітали в кожному селі й місті, виносячи хліб, овочі й іншу поживу.

Тоді почалась організація двох нових корпусів, а саме: 4-го і 5-го. Збільшено також число піхотних куренів і батерій. Правда, не було у нас крісів для новобранців, але ми сподівались здобути їх у ворога!

Ранком 25. червня 1919. р., розбивши ворога під Манаєвом, 10-та бриґада і 10-ий артилерійський полк увійшли до міста Сасів. Друга батерія відійшла до Золочева, як запас 1-го корпусу.

Згідно із словами отамана Карася, це мав бути відпочинок для батерії 2-10, яка брала участь у всіх дотеперішніх боях. Для мене особисто була це не абияка радість, бо в Золочеві я ходив до школи і знав там дуже багато людей. Похід батерії через місто був тріюмфальний. Ми їхали головними вулицями. Дівчата кидали нам квіти, а знайомі підходили, щоб потиснути руку. Це, правда, не виглядало дуже повійськовому. Впала команда рушити трухцем. Трухцем проїхали ми попри комендантуру нашого корпусу і звернули до уланських касарень, де призначено нам місце постою.

Гармаші негайно почали прати сорочки, чистити зброю, коней, словом, звичайну військову працю під час відпочинку. Батерія була весь час у гострому поготівлі, і нікому не вільно було віддалятись від неї.

Вже сам вид гір Вороняків, де ми, як гімназисти-пластуни, не раз заводили „бої", пригадував мені недавнє минуле. В цих касарнях приглядались ми, малі школярі, довгими годинами вправам австрійських уланів і мріяли про старшинські школи! А ось будинок гімназії, де в 1910. р. вибухла ворожнеча між учнями українцями і поляками, а в 1912. р. матуристи не хотіли спільно фотографуватись, розв'язали клясову касу і не визначили часу для наступного з'їзду абсольвентів лише з уваги на національну ненависть!

Так складалось, що українці та жиди були здібнішими та успішнішими учнями, і тому професори докладали великих зусиль і виявляли поблажливість, щоб пропхати між успішних учнів бодай одного поляка. Боротьба між учнями і необ'єктивність професорів врізувалась у молоді душі, і українці-абсольвенти цієї гімназії в скорому часі стали в проводі зорганізованих студентів у Львові.

Вже під час першої світової війни Золочівська гімназія дала нашому військові цілу низку знаменитих старшин, між якими треба згадати покійного сотника Заліпського, який був важко поранений в Михалівщині під Львовом, поручника Іванова, раненого під час наступу на Теребовлю, четаря Стасюка, теж раненого під Теребовлею, поручника Михайлова, що прославився в боях під Львовом і Манаєвом, сотника Цьокана, героїчного оборонця Львова, четаря Солтиса, який хоч і був римо-католиком, захопився українським рухом і перебув з нами воєнну кампанію в обороні української державности.

Головна заслуга у вихованні патріотичної молоді в Золочівській гімназії належить проф. Михайлові Галущинському, запасному старшині австрійської армії. Він не лише виховував патріотів, але й радив молоді вступати до армії, щоб набути військового знання, яке потім придалося в обороні нашої молодої держави.

Але всі ці спомини урвалися, коли знову заревіли наші гармати.

Недовго довелося нам бути „запасом" корпусу. Вже вполудне 26 червня викликали мене до команди, де я отримав наказ, щоб батерія була готова до походу. Шеф корпусного штабу от. Куніш, невиспаний, перетомлений і схвильований, з'ясував мені становище на фронті. Він повідомив, що поляки пішли в

протинаступ на Ясенівці і, здається, прорвали фронт. Завдання батерії 2-10 — підійти на той відтинок фронту і вогнем прогнати ворога.

Кроком, щоб не тривожити мешканців, наша батерія переїхала містом, але вже на т. зв. львівському передмісті впав гострий наказ: „Батерія, позір! Комонні й обслуга, садовись! Батерія вперед, чвалом ру-уш!"

Задудніла земля і наша батерія вихором помчалась на Ясенівці. Щойно з'їхали ми з гори під Василівський монастир, як навпроти виїхав вістовий з новим наказом: „Змінити напрям на Білий Камінь. Чвалом зайняти позицію в полі і відкрити вогонь на Белзець і Скваряву, куди наступають частини нашої 5-ої бриґади".

Батерія виїхала на поле і негайно відкрила вогонь. У висліді наші частини пішли вперед і під вечір зайняли село Белзець. На фронті заспокоїлось, і ми дістали наказ увійти у село Хильчиці в розпорядження 5-ої бриґади.

Згідно з оперативним наказом корпусу, дальший наступ на Скваряву і Гологори мав іти того ж дня 27 червня. З лівої сторони від 5-ої бриґади йшли частини 6-ої бриґади під командою сотника Головінського, на правій стороні і далі на північ в районі Білого Каменя оперувала 10-та бриґада під командою сотн. Кондрацького. Для батерії 2-10 призначено обстріл відтинку 4-го куреня під Скварявою, і ми ще вночі зайняли позицію при польовій дорозі біля північно-західнього виходу з села Почапи. Негайно нав'язано телефонічну сполуку з піхотою, і там, в осередку піхотної лінії, навпроти костелу в Скваряві розташувалась зірна батерії і її команди.

Ранком того ж дня батерія віддала коло 300 стрілів. Відтинок нашого обстрілу був великий, а ворожі

позиції, як це можна було завважити, були сильно укріплені. Тому я звернувся до команди 5-ої бриґади, вимагаючи амуніції. Отримав приблизно таку відповідь:

„Артилерійських набоїв нема зовсім. Деякі батерії з уваги на брак амуніції стягнено з фронту. Така сама ситуація з амуніцією для скорострілів і піхоти. Якщо наступ удасться, амуніцію здобудемо".

З такою потіхою я вибрався вдосвіта 27 червня до піхотної лінії під Скварявою. Погода була гарна. Наша піхота вночі вспіла побудувати собі криївки на горбах під Скварявою у віддалі 250-300 метрів від ворога. Наша лінія ішла на захід від села Княже над річкою, на схід від Скваряви до шляху під Белзцем і далі на північ. Дуже висунена, а тому небезпечна була позиція в Белзці, бо її можна було обстрілювати з боків. Тож і була вона під постійним обстрілом ворога, позиції якого йшли східньою окраїною села Скваряви і далі на північ до горба, означеного на мапі ч. 255.

Головний наступ мав іти з Княжого. Після легкої гарматної підготови наші частини рушили вперед. Ворог відбив цей наступ, і його піхота вискочила з окопів для протинаступу. Наші гармати відкрили перехресний вогонь і змусили ворога завернути.

В туж мить ворожа артилерія почала засипати вогнем нашу піхоту під Скварявою. Одна ґраната за другою розривалася в окопах. Стогін ранених ставав щораз голосніший. Щораз більше зголошувано вбитих. Це пекло тривало більше як годину. Виносити ранених під таким вогнем було неможливо. А тим часом зойки ранених хвилювали нашу піхоту.

Ворожа ґраната перервала телефон батерії, але гармаші, вискочивши з криївки, направили його. Тоді з наших окопів вилетіла ґраната і розірвалась у

ворожому окопі. Це підбадьорило нашу піхоту: вона побачила, що за нею стоять вправні гармаші. Кожний дальший розрив у ворожих окопах наші піхотинці зустрічали вигуком „а-г-г!".

Раптом засвистіло і наша криївка вкрилася димом і землею. Піхота стривожилась. Побито гармашів? Та ні! Це знову лише перервано телефон.

Піхота тримала позицію кріпко. Вполудне знову все втихло, лише під Белзцем чути було, як тарахкотіли скорострільні. На зміну мені прийшов хорунжий Герман, а я з своїм вістовим Кравцем пішов оглянути позиції у Белзці, щоб підвезти туди дві гармати на допомогу піхоті.

Завдяки кількох старшинам і стрільцям, які залишилися на фронті із скорострілом, коли вся сотня розбіглась, Белзець був іще в наших руках. Переносячи скорострільні з місця на місце, вони безупину стріляли, імітуючи ціле з'єднання. І таким чином відстрашували ворога від наступу.

Старшина цієї групи попросив мене повідомити команду бриґади, щоб зібрала всю сотню і вислала її на лінію. Піднявши кріси на „готов", ми поспішили в село, за п'ять хвилин зібрали всю сотню, і вона на команду: „Двійками вправо вбік — бігом руш" — з крісами в руках побігла на лінію.

Ця подія вразила мене дуже боляче, бо я знав цих людей як відважних бойовиків. Очевидно, ослабила їх фізична перевтома.

І мені тоді стало ясно, що не лише брак амуніції може фатально відбитись на ході війни.

Тоді ж я звернувся за поміччю до 10-го артилерійського полку, бо мої гармаші просто падали від перевтоми. Вночі прибули нам на зміну до Почап батерія 4-10 під командою поручника Балешти. Ранком

я мав передати пор. Балешті вказівки і піти в запас. Але не так сталось, як плянувалось.

ВОРОЖИЙ ПРОТИНАСТУП. ПЕРЕХІД ЗА ЗБРУЧ

Ранком 28 червня поляки почали загальний протинаступ. У завзятому бою їхня піхота проломила наші лінії. Наша піхота відступала спершу в порядку, але коли з'явились ворожа кіннота і панцерні поїзди — зчинилась паніка. Батерії, стараючись стримати вогнем ворога, переходили поступово до Хильчиць. Батерія 4-10 відійшла, не маючи ні одного стрільна. Батерія 2-10 зайняла позицію при західньому виході із села Хильчиць. Дві гармати били просто на ворога, а дві повернулись гирлами на свою піхоту, яка, не зважаючи на погрози старшин, в безладді відступала.

Грізна і рішуча постава гармашів привела піхоту до порядку: вона зупинилась і стала в розстрільну перед гарматами. Ворожа лінія, висунувшися з Почап, скорострілами сікла наші лінії. Ми усвідомили, що наш наступ закінчився. Сили УГА заслабі, щоб витримати перед армією Польщі і її союзників.

Нашим завданням було зупинити ворога, щоб дати змогу відступити нашим обозам, артилерії і піхоті 1-го корпусу, який з Ясенова, Княжа, Хильчиць, Білого Каменя йшов на Золочів. Це завдання зрозуміли гармаші. Останні наші набої вистріляно. Батерія відступала на Золочів, затримуючись лише для боїв.

Бриґадна і корпусна кіннота стримувала піхоту, але безуспішно. Не вдалося нам вдержати лінії під Золочевом. Ворожі панцерні авта вносили паніку в наші ряди, загрожуючи нашим обозам та гарматам, які вкрили шлях на Тернопіль.

Справник батерії заявив, що в скринях є всього лише двадцять стрілен. Три гармати відійшли і залишилась тільки одна, зайнявши позицію у полі біля корчми при дорозі Хильчиці — Білий Камінь. Поляки завернули, і це дало змогу нашій піхоті вскочити в місто. Але за хвилину розірвався над нами шрапнель, далі другий, третій... Гармаші укрились за корчмою. Треба було підождати і обдумати, як вийти із засідки. Гармата залишилась в полі сама. Тим часом ворог переніс ціль обстрілу, думаючи, що ми залишили гармату. Гармаші підбігли до неї, і знову цільні стріли впали на ворога. Гармату ми відтягли в рів, а самі перекочували до Глинянського передмістя. Наша піхота вже відступала, і тепер відступала з нею гармата дорогою через Бенів — Зазулі, щоб з'єднатися вночі з полком у Тростянці Малім.

В календарі „Червоної Калини" з 1929 р. в описі битви під Золочевим дня 28-го червня 1919 р. сказано так:

„І піхота не встоялась. Розторощена загальними ударами, почала відступати, переслідувана кіннотою та панцерними автами. Відворот перемінився в панічну суматоху. Здавалось, що нема стриму. Всіх огорнув непогамований страх. Та не знала, що це страх, славна артилерія УГА. Пор. Ґалан, побачивши, що діється, з витягненим револьвером почав здержувати піхоту і заводити лад. Під загрозою револьвера пропускав він дорогою тільки обози і, повернувши дула гармат в сторону противника, перейняв навпростець наступаючі лави і здержував атаку кінноти, що наступала на п'яти. Коли одні гармати безупинним вогнем держали противника, другі завертали назад, закопувались і починали пальбу, щоб таким способом дати змогу для відвороту гарматам спереду. Розпечені дула видихували з себе останні сили і останні набої, що були ще у скринях. Наступ противника бодай на хвилину був здержаний, його кіннота не могла розгорнутись під цільним обстрілом. І так безустанку відступала 2-га батерія пор. Галана, криючи відворот аж до самого Золочева, рятуючи майно, обози

і цілу бриґаду від заглади. Ще не раз вславився пор. Ґалан із своєю батерією на Великій Україні, і його подвиги надовго залишились у пам'яті всіх учасників тих боїв".

(Я і інші старшини носили ще австрійські уніформи з давніми відзнаками, тому тут говориться ще про поручника, хоч ми всі були вже підвищені).

Це був останній великий бій нашої армії на Галицькій землі. Тут вирішилась доля нашої армії, якій призначено перейти Збруч з політичним гаслом: через Київ — на Львів!

Здисципліновано й упорядковано перейшла наша армія цю річку, якій призначено було стати кордоном між двома окупаціями.

Прощання з вужчою батьківщиною було урочисте. Ранком 16 липня 1919 року 10-та бриґада і 10-ий артилерійський полк стали до останнього бою в селі Василівцях, прикриваючи перехід армії за Збруч. До команди бриґади наспіло повідомлення, що в селі Тлустеньке появились узброєні банди польських полонених, які загрожують нашим частинам. Для бічної охорони бриґади і полку, що вже рушали на Збруч, вислано одну гармату 2-ої батерії з кінною розвідкою і всією кінною обслугою на Васильківці через річку Слобідку. До цієї групи зголосився хорунжий Будзан і справник Колибаба.

Довкруги була мертва тиша. Біля двора Слобідка посипались на нас стріли із Тлустенького. Гармата зайняла становище і кількома пострілами розігнала юрбу.

Поволі ми підійшли під село Сидорів і над вечір були від західньої сторони у селі під поміщицьким двором.

Сонце сідало. Галицька армія вже перейшла Збруч і лише наша маленька горстка з гарматою ви-

конувала своє бойове завдання по цьому боці ріки. Останній раз залунав наказ: „Вогонь вперед!"

Комонні вивели коней на горби і повернули гармати в напрямі ворога.

— Почесний випал для поляглих товаришів зброї — стріл!

Загриміли три постріли, і відгук покотився ген по Галицькій землі, до тих, хто лежав у землі, згинувши за її волю, під стріхи наших батьків, як вістка, що наша армія ще живе.

Була ніч. Гармаші побожно поскидали шапки, приклякли біля гармати і цілували на прощання Галицьку землю. В декого сльоза блиснула в оці.

А в саму північ остання сторожа УГА — остання гармата переїхала Збруч у селі Шидлівцях на широкі простори Східньої України з новою надією і новими завданнями, які для нас, уродженців галицької землі, мали тоді найбільше значення: „Через Київ — на Львів!"

Без надії на якусь інтервенцію, без сторонньої допомоги українська молодь стала проти всіх сил світу в боротьбі за державну незалежність. Запалена ідеєю свободи молодь з Галичини і молодь з великих просторів Наддніпрянської України — разом ішла до волі і незалежности. Тоді ніхто навіть не думав про можливість невдачі.

НАСТУП НА ВІННИЦЮ. ЧАПАЛЬСЬКИЙ МАЙДАН

Після переходу Української Галицької Армії за Збруч в днях 16 і 17 липня 1919 року, обидві армії, УГА і Дійова Армія Української Народної Республіки, опинились на вузькій смузі між Збручем, до якого підійшли поляки, Дунаївцями і Кам'янцем По-

дільським, до якого большевики відтиснули Армію УНР. „Чотирикутником Смерти" названо цей пляцдарм на Поділлі.

По кількох днях відпочинку ми одержали повідомлення, що УГА затримує свій внутрішній улад і свою начальну команду, яка підлягає оперативно Генеральному Штабові (Ставці) при головному отаманові С. В. Петлюрі. Начальником Генерального Штабу був ген. В. Юнаків, а його заступником ген. В. Курманович. Оперативним шефом штабу став полк. Долежаль.

Вузька смуга, в якій опинились наші війська, була замала, щоб примістити в ній всі частини обох армій. І українські війська рушили в наступ проти большевицьких загонів, зайняли місто Проскурів на півночі і пішли на схід та південь.

Місцем відпочинку 10-го гарматного полку призначено було Дунаївці, але його перенесено через Мінківці і Янівку до Карачаївського Майдану. Команда 1-го Корпусу залишилась у Мінківцях.

Не було це спокійне запілля, бо ввесь час треба було бути в поготівлі. Все ж три дні перебування в Карачаївському Майдані дали нам змогу відпочити, привести до порядку військове майно та виряд, доповнити запас амуніції і запізнатись із місцевим населенням.

В той час Начальна Команда перевела деяку реорганізацію, яка, проте, не принесла ніяких змін для нашого гарматного полку. Командантом залишився отаман Кирило Карась із своїм адьютантом хор. Соколовським (обидва наддніпрянці). Батерій в полку залишилось чотири, кожна з чотирма гарматами. Крім того кожна батерія мала ще один або два скорострільні.

Усіх старшин і вояків в батерії було 124. Бойову силу подавали у щоденному звітуванні так: чотири

гармати, два скорострільні, сорок шість шабель, шістдесят шість багнетів, дванадцять пістолів, дев'ятдесят коней, тринадцять возів.

Склад батерії був такий: 3 старшини (командант батерії, перший старшина і кермуючий вогнем); 1 булавний старший десятник — обозний командант і справник батерії; 6 старших десятників; 1 рахунковий підстаршина; 14 вістунів; 1 вістун — сурмач; 28 старших гармашів; 25 комонних гармашів; 24 візників-гармашів; 8 професійних гармашів (кравці, шевці, римарі, сідлярі, теслі, кухарі); 8 телефоністів; 6 осіб батерійної розвідки.

Батерія була поділена на шість чот, а саме: дві гарматні чоти (по дві гармати кожна); скорострільна чота (два скорострільні); зв'язкова чота (розвідка, зв'язок, телефон); булавна чота (рахунковий підстаршина, кухарі, шевці й інші); обозна чота (обоз).

Дві гарматні чоти, скорострільна і зв'язкова, підлягали командантові вогню, дві інші — командантові обозу.

Кожний гармаш був озброєний, і тому дійсна бойова сила батерії була відносно велика; батерія могла вести навіть самостійну оборону, що виявилося в практиці головно під час відступу від Києва.

***

Після переходу через Збруч наші частини оминали села і ночували під шатрами. Закуповували харчі звичайно у приявності представника Дійової Армії. Ця частина української території ще не відчула на собі большевицького нагая, і тут можна було завважувати явні симпатії до большевиків. Ці настрої змінювалися вміру того, як наше військо зближалось до Вінниці, де ми застали сплюндровані совєтськими бан-

дами села і партизанські загони. У загальному відношення до галичан було добре.

Карачаївський Майдан виглядав радше на викорчуваний лісок, і тому ми з радістю прийняли повідомлення про перехід до Охримовець. Полк перейшов через Олександрівський майдан, Заставу, Банківці, Татаринку, Людвиківку та Охримівку.

Охримівка — це велике село, населення якого ставилось до нас гарно. Але саме тоді був переднівок і люди пекли паляниці із зірваних колосків пшениці. Довелось практично пізнавати господарські проблеми держави, за яку ми вели війну. Не було також соли, і наші вояки почали хворіти. Не було чим запалити лямпи увечері. Тож бачили ми, що не обійтись Україні без Бориславa, переконались, що треба об'єднати всі українські території, щоб Україна стала самовистачальною державою.

Наші частини допомагали селянам при жнивах, і в такий спосіб забезпечували армію поживою. Зробили навіть деякі харчові запаси. Але ті десять днів без хліба й соли далися нам взнаки, і ми з радістю прийняли вістку про дальший похід на Вінницю. Злобні язики пояснювали цю радість тим, що, мовляв, у Вінниці большевики мають великі склади соли, ми хочемо прибути туди першими, щоб тими складами заволодіти.

На марґінесі нашого побуту в Охримівці згадаю про одне знайомство. Настоятель охрімівської церкви сказав нам, що в сусідньому селі живе священик-галичанин, який з відступом російських військ, бувши „старорусином", переїхав на схід. Та тут, як ми довідались, прийшло розчарування. Він думав, що приїхав у Росію, а опинився на Україні. Це зовсім зруйнувало його москвофільський світогляд, який збері-

гався ще в Галичині у відсталих національно родинах.

7-го серпня вирушив наш полк у бойовому порядку з Охримівки на Вінницю. Ми перейшли Зінківці, Єлтухи, Гармаші, Комарівці, Восковинці, Родову, Грішки, Чернелигівці, Клопотівку й Овечники до Дубовні, де переночували і далі через Лисогірку (біля Згару), Почапинці, Махнівку, Широку Греблю, Полтавці, Ведмеже Вухо, Шереметки 10 серпня ранком дійшли до Вінниці.

Дорогою ми пізнавали українську землю і приймали „далекосяжні рішення"?! Наслідком одного з таких рішень була заміна наших важких амуніційних возів на звичайні підводи. Українська романтична балка або й звичайні калюжі після дощу загрожували, що ми безнадійно в них загрузнемо. Наші „професіоналісти" себто ковалі, римарі і теслі тоді цілу ніч працювали, латаючи упряж, направляючи вози, підковуючи коней.

10-го серпня була, здається, неділя. Ранок був погідний, сонячний, села ще спали. Ми не поспішали, бо нам призначено було прийти в Вінницю під вечір. Вінницю мала здобути Дійова Армія від Літина і Жмеринки.

Ми затрималися у с. Шеремети і там зустрілись з нашими постанцями. Вони розказали нам, що Вінницю зайняли були Запоріжці, але большевики витиснули їх.

Спішно виїхав штаб гарматного полку з отаманом Карасем у проводі, щоб дізнатись про дійсне становище. Біля Вінниці, при виході на Літин, зустрілися ми з штабом Запоріжців, і отаман Карась повів з ним ділові розмови. Виявилось, що большевики зайняли двірець при помочі броневика, який відступав до Жмеринки. Вирішено, що добре буде, коли гарматний

полк обстріляє деякі большевицькі становища. Наш полк був позаду і довелось вислати післанців, щоб приспішити похід.

Наша перша зустріч із Запоріжцями справила на нас дуже гарне враження. Їх щирість, відвага і вояцький запал уділились і нам, а діловість дозволила впродовж десяти хвилин укласти плян дальшої акції об'єднаного українського війська. Отаман Карась доручив мені підготовити позиції для артилерії. Обговорено також тактику піхоти так, що коли з'явились частини 10-ої бриґади, вони мали вже готовий плян і визначені місця.

Большевики напевно довідались про нашу бойову силу, бо вже після артилерійської підготови піхота ввійшла до Вінниці майже без бою. Наше військо зайняло також залізничну станцію, де здобуло два вагони соли. Командант табору вислав туди підводи і ми з тріюмфом везли наш найбільший здобуток — справжню сіль.

Друга батерія дістала наказ розташоритись на площі біля шляху на Літин, тримаючи гармати в поготівлі і кожної години висилаючи старшинську кінну стежу до міста.

Вінниця ожила. Народ висипав на вулиці. Парубки з „баришнями" під боком дякували нам за визволення. Вже йдучи селами України, ми обсервували молодих людей — вишколених вояків, які перебрались у цивільне і спокійно дожидали своєї долі. В нас зроджувався сумнів, чи справді вони бажають визволення? Бож самий інстинкт самозбереження, інстинкт до волі наказував би їм шапками накрити усі бальшевицькі банди, які плюндрували Україну і загрожували смертю їм самим.

Та на ці міркування не було часу. Наші розвідачі запримітили, що народ групами посувається за мі-

сто. Це видалось підозрілим, і ми запитали одну з дівчат, куди вони всі йдуть.

— Розкрили могили помордованих большевиками людей. Ідемо шукати рідних! — була відповідь.

Виїхавши за місто, ми побачили неймовірний образ: в розкопаних уже могилах лежали тисячі змасакрованих большевицькими катами трупів з перев'язаними кільчастим дротом руками. А над усім цим стояв плач і ридання їхніх рідних.

Наші частини захопили цілу команду вінницької ЧеКа і після польового суду розстріляли. В підвалі дому, де вона приміщувалась, знайдено свіжі трупи людей, яких власноручно розстрілював начальник ЧеКа, садист. На стінах видно було кров і людський мозок. 110 в'язнів, яких не вспіли розстріляти большевики, ми звільнили.

11 і 12 серпня відбувся у Вінниці похорон полеглих Запоріжців і галицьких стрільців, в якому взяв участь Головний Отаман Симон Петлюра. Була це наша перша зустріч з людиною, на якій лежала відповідальність за долю українського народу. І ця зустріч ще більше скріпила нашу надію на те, що під його проводом ми здобудемо Київ і підемо на Львів.

Між Запоріжцями і нашими частинами зав'язалась справжня вояцька дружба. Кров, спільно пролита за одну й ту саму ідею, зцементувала наше братерство.

12 серпня 10-ий гарматний полк перевезено в запілля, до Чапельського Майдану, де ми перебули три або чотири дні.

Кожну, навіть найбільш трагічну подію переплітають якісь комічні випадки. Так було й з нами. Недалеко Вінниці стояв великий будинок. Брама його була відкрита і ми, не знаючи, що це за будинок, увійшли всередину. Негайно оточили нас різного віку

та типу якісь дивні люди і кинулись обмацувати наш телефонічний апарат і дроти. Ми зараз же зорієнтувались, що це божевільні, посміялись з того, що саме цей дім вибрали за обсерваційний пункт і завернули звідти, шукаючи кращого приміщення.

Сміх викликала і така сцена: з розвідки в місто верталась наша кінна група з возами і гарматами. В кожного у руці кусень хліба, густо посипаний сіллю. На возах мішки з цим білим добром, а побіч возів військова варта з крісами набитими до стрілу. Виглядало, що наші хлопці в бою здобули цю сіль, і тому до неї стільки уваги.

Прибувши до Чапельського Майдану, ми передусім почали розглядатись за пашею для коней. Якийсь селянин, власник великого лану конюшини, запропонував її для наших коней. Ми негайно вислали косарів, але за кілька хвилин вбіг до команди інший селянин з благанням не косити „його конюшини". Командант вислухав його і запитав: — „То хто ж нарешті є власником конюшини?" — „Власником поля, — сказав цей селянин, — є той, що до вас приходив, але ревком приділив цей лан мені, і я засіяв конюшину".

Цієї справи ми не мали часу вирішувати, бо на нас чекала дальша дорога на Київ.

У Вінниці мешкав я в українській родині. Старші діти цієї родини працювали під час окупації в большевицьких установах. В розмовах з ними й з іншими українцями вже можна було відчути, що в Україні заноситься на громадянську війну. Ліві соціялісти-революціонери, що вже звали себе боротьбістами і фактично орієнтувалися на большевиків, не здавали собі справи з того, що борються проти України і самих себе виставляють на винищення большевиками, що пізніше й сталося. Значить, доводилося нам побо-

Христана і у волі розбуджена Україна! Шевченко

рювати не лише москалів, але і задурманених синів власного народу! В цьому ми переконались наочно під час наступу на Калинівку, де проти нас стояла українська большевицька, так звана Таращанська дивізія. от і таїсе таки тоді було!?

ВПЕРЕД НА КИЇВ

15 серпня 1919 р., після здобуття Вінниці, прийшов наказ до наступу на Київ.

Наступ ішов трьома фронтами. 1-ий галицький корпус у складі трьох бриґад піхоти і трьох полків артилерії, а саме 6-ої, 9-ої й 10-ої, посувався по лівому крилі Київської групи, до якої входили теж частини 3-го корпусу (середина) і Корпус Запоріжців (праве крило), який простував на Білу Церкву. Командував цією групою ген. Кравс — дотеперішній комендант 3-го Корпусу.

Північна група в складі 2-го Галицького корпусу і Січових Стрільців вела наступ на північ, на Коростень, а група отамана Тютюнника наступала на Одесу.

З Чапельського Майдану батерії 10-го гарматного полку 15 серпня рушили на Калинівку. Перемаршувавши парадним ходом перед корпусною командою у Вінниці, ми залишили цю прегарну столицю козацького полковника Богуна. Незабаром 9-та і 10-та бриґади пішли тим же шляхом.

Дорога вела вздовж Буга через містечко Стрижавку, через Михайлівку, Лаврівку, Ведмедівку і Павлівку. Тут стежа донесла, що міст на головному шляху зірваний, і нам треба буде зробити обхід. Виявилось також, що Калинівку обсадили большевики, які мають гармати, і що по вузькорейковій залізниці з Калинівки до Янева-Сальник ходить большевицький панцерний поїзд.

9-та і 10-та бриґади обійшли Калинівку з трьох сторін і вночі 16-го серпня її захопили. Щойно тоді ми дізнались, що проти нас билися таки українські большевики — Таращанська дивізія. На становищі їхньої батерії знайшли ми написаний українською мовою лист приблизно такого змісту: „Англичани, мастіть п'яти салом і втікайте додому!" Наш, свідомість?!

Та ця порада стосувалася радше самих таращанців, бо вони таки давали доброго драпака перед „англичанами", як тоді призвали галичан.

Ранком 17 серпня вирушили ми в дальший похід, але при виході на Корделівку раптом зі сторони Черепашинець під'їхав большевицький панцерний поїзд і почав нас обстрілювати, спричинюючи деякі втрати. Наші гармаші не втратили голови. Вони взяли поїзд на ціль, і він швидко від'їхав. Ми його вже більше не бачили.

Без боїв дійшли до одного села, де місцеве населення передало нам двох большевицьких шпигунів, які заховалися в хаті на горищі. Він них ми дізнались, де розташовані большевицькі загони, зокрема кіннота, які теж плянують на нас засідку. Вже видача цих двох шпигунів переконала нас, що населення розуміло сенс визвольної війни. Патріотизм цього села проявився у їх приязній поставі до нашого війська.

З Корделівки йшов битий шлях до Махнівки, по обох сторонах якого були розташовані села. Большевики думали, що ми в поспіху перейдемо цим шляхом, не заглядаючи в села. Але наші частини вже мали великий бойовий досвід і висилали стежі до кожного села. А кінна сотня під командою поручника Алексевича пішла в запілля большевиків і давала нам докладні відомості.

Вже за Корделівкою наші стежі повідомили, що по лівій стороні шляху в селах Радівка, Нападівка і Мончинці стоять дві сотні большевицької кінноти і курінь піхоти. Це підтвердило плян большевицької засідки. Також і на правій стороні шляху біля села Залиманщина заобсервовано ворожу кінноту.

Ми розіслали стежі: 9-та бриґада на лівому боці шляху, 10-та на правому. На головний шлях висунувся штаб гарматного полку і невідступний наш адьютант бриґади пор. Мартинюк. Для більшої забезпеки ми висунули вперед гармату з батерії пор. Балешти. Наздогнав нас квартирмайстер 9-ої бриґади, який мав приготовити нічліг для бриґади в Мончинцях.

Большевики не дали себе спровокувати і не вийшли з села. Щоб їх звідти викурити, гармата під командою чет. Ґуляя відкрила вогонь, а кінна розвідка — приблизно 15 осіб — під командою самого отамана Карася рішила заатакувати Мончинці, які були закриті від нас горбом. Ми розсипалися по полю чвалом в розстрільну і виїхали на горб. Але в той же час зі села „привітали" нас стрілами і большевицька кінnота пустилася на нас в атаку. Ми завернули коні і повернулись до своїх. Здобути нічліг, значить, не було легко.

Комендант 9-ої бриґади наказав негайно обсадити горби біля Корделівки. Як тільки курінь за куренем розвинулися в лінію, большевицька кінnота знову почала наступ, але, діставши відсіч, завернула і втекла. В той самий час наші курені рушили на Радівку і Нападівку. Довгі валки большевицьких відділів почали виходити з тих сіл. Там застукали їх наші гармати, і большевики пішли врозтіч, покинувши всі свої обози.

Коло п'ятої години наші втомлені докраю курені знову вишикувались в похідну колону. Команда 10-ої

бриґади залишилась у Корделівці, і треба було для зв'язку з нею посилати зв'язкових, що ще більше виснажувало людей. Тому, порадившись із адьютантом Мартинюком, ми вирішили зайняти село Тучу і там переночувати.

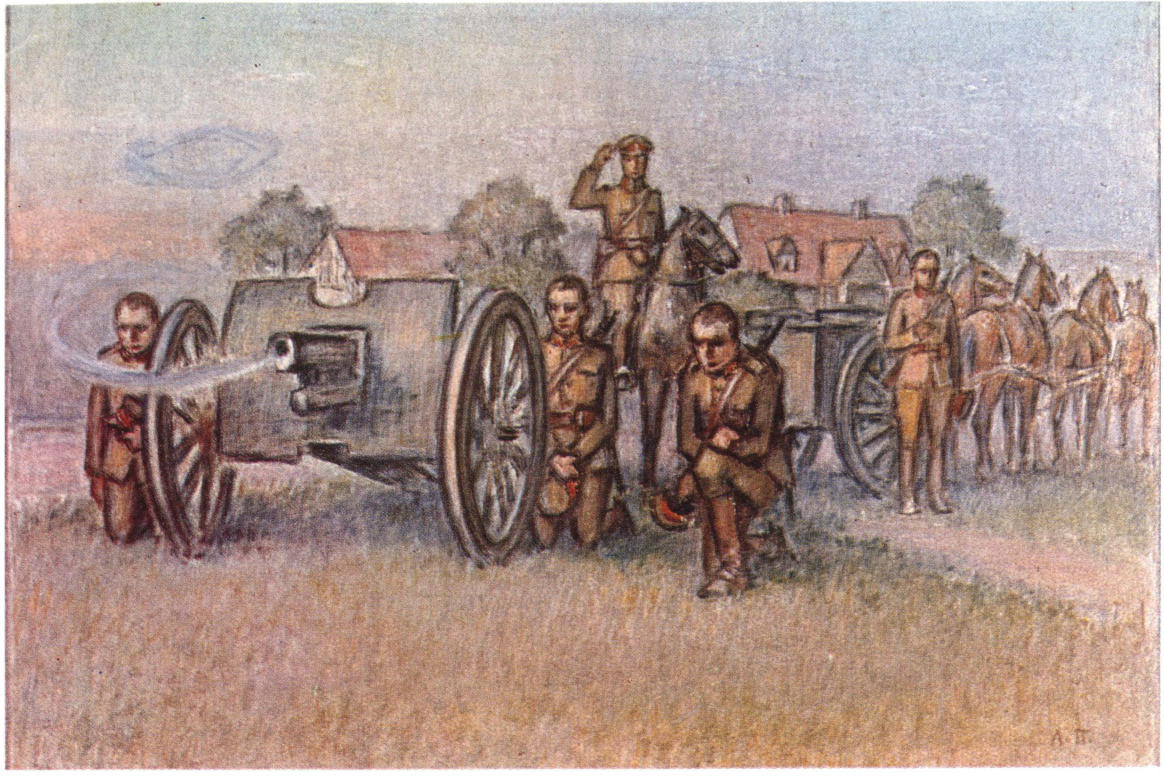
ЗДОБУТТЯ ТУЧІ І БЕРДИЧЕВА. ЧЕРВОНЕ. ХОДОРКІВ. КОРНІН.

Село Туча стояло осторонь головного шляху. Наші частини вночі оточили його і батерії віддали по дві сальви. Це мало такий успіх, що большевики втекли не лише з Тучі, але, як ми потім дізнались, також із міста Махнівки, а в Козятині почалась загальна паніка.

18 серпня перейшли ми Махнівку і вже наступного дня простували на Бердичів. Наші бриґади просувались у бойовому порядку. Та під Бердичевим ми дізнались, що це місто вже зайняла 6-та бриґада під командою сот. Головінського.

Бердичів — це справді два міста: підземелля і справжнє місто. Півгодини після нашого вступу воно виглядало, як вимерле, але ще за півгодини вже гуділо людьми, як вулій. Залишились у мене в пам'яті, як здобували ми там шкіру на чоботи для гармашів і як звільняли в'язнів з тюрми.

У Бердичеві ми знову зустрілись з 6-ою бриґадою сот. Головінського. Пригадали часи чортківського прориву і походу на Золочів та Скваряву. Сот. Головінський належав до найкращих бойових старшин Галицької Армії, який завжди вмів пристосуватись до обставин. Це він набрав був підвід по селах, через Янів найгіршими дорогами підійшов до Бердичева і заскочив там большевиків. Його стрільці прийшли свіжі, не перетомлені і жваво взялись за адміністрацію

міста. Після війни Головінський був крайовим комендантом Організації Українських Націоналістів і на цьому посту згинув з рук польських поліціянтів.

Почавши від Бердичева, частини українського війська переганяли одна одну і своїми одчайдушними наступами ширили між большевиками паніку.

Одного разу, влучившись до ворожого телефону, ми почули такі слова:

— „Андрюша, здєсь уже анґлічанє, удірай!"

З Бердичева, а радше з місця нашого постою — Грибарки, рушили ми через Забаву та Хмельники до містечка Червоне. Дорога вела багнами і щойно в Червонім почались київські піски.

В Червонім наш полк розмістився на парафії і в дворі власника численних цукроварень Терещенка. Його чудовий палац з багатою мистецькою збіркою стояв непорушений. На парафії ми застали навіть застелений стіл, який залишили, втікаючи, большевики. Коли наспіла вістка, що до Червоного зближається наша артилерія, большевики залишили скорострільні і вивтікали. Їх переслідували повстанці, а наші частини ввійшли вже до звільненого міста.

Червоне — це було містечко з національно свідомим населенням і з українською гімназією. Наші частини тут, як і всюди, нав'язували з місцевими мешканцями приязні відносини. Зрештою, сама поява здисциплінованого і зорганізованого українського війська підносила віру наших людей у власні сили. Мораль українського вояка підносила загальну народну мораль.

Раннім ранком 21 серпня наш полк вирушив у дальший похід через Забару до Андрушковець, а звідтам через Зарубінці, Шаранівці до Ходоркова. Вже в Андрушківцях ми почули, що в Ходоркові озброєна жидівська група з яких 400 осіб нікого не допускає

до міста. Наша стежа підтвердила цю вістку. Крім того, прийшло повідомлення, що один із нашої стежі, кіннотник 2-ої батерії Левицький заїхав у Ходорків і досі звідти не вернувся. Це трохи нас схвилювало.

Ми вийшли на Татарський шлях (назва зберігається ще з часів походу татар на Україну) і тут опинилися в широчезному українському степу. Курява здіймалась високо, і большевики могли здалека бачити, куди посуваються наші частини. 10-ий гарматний полк раз-у-раз висилав свої кінні стежі для прослідження дороги. Недалеко Тарасівців стежа завважила на дорозі коня, а на ньому ніби мертвяка, який хитався з боку на бік. Коли кінь зблизився, розвідники побачили що це був сонний вояк, та ще й хто? Один із них викрикнув: „Та це ж наш Левицький. А то холєра!"

Дійсно це був „славної пам'яті" Левицький. Він заїхав у Ходорків і там його так гостинно прийняли, нагодували та напоїли, що аж ранком вибрався він у поворотну дорогу. Левицький подав нам точні інформації про Ходорків. Жиди справді там озброєні, але бороняться проти бандитів, а нашу армію готові зустріти з відкритими раменами.

Це була добра вістка. Знову виділено розвідників до Ходоркова, між якими, розуміється, не забракло Левицького.

Під містечком зустріли нас представники повстанців. Вони заявили, що хочуть привітати свою армію хлібом-сіллю і урочисто передати Ходорків у наші руки. Командант бриґади, сот. Кондратський, дав на це згоду, з тим застереженням, що бриґада спершу займе місто в бойовому порядку, виставить свої стійки, а щойно тоді відбудеться церемонія привітання.

Так воно і сталося. Наші застави увійшли до міста. Повстанці у високих шапках тримали в руках

транспаренти з написом: „Вітаємо братів-галичан!"

Була навіть оркестра. Вона вишикувалась біля коменданта і, коли наші відділи почали входити, заграла бадьорий марш. Але мало хто її чув, бо ця „оркестра" складалася лише з трьох музик — скрипаля і ще двох з „неголосними" інструментами. Це все виглядало трохи смішно, але сот. Кондратський зберігав повагу, не бажаючи зражувати милих господарів. Він прийняв від них хліб та сіль і дав наказ до дефіляди.

Під час дефіляди почалась в місті метушня, почулися крики. Дефіляду перервано, а в місто в'їхала кінна повстанська сотня. Не обійшлося без стрілів і жертв, але сот. Кондратський виказав сильну руку і встановив порядок. Повстанцям порадили якмога скоріше відійти на Фастів, як це наказав Отаман Петлюра, і вони послухались. Але все таки бриґада і гармаші перевели ніч в поготівлі.

Ходорків покинули ми з жалем — особливо за трьома нашими кіньми, яких треба було залишити з уваги на їх покалічення. Знову Татарським шляхом вирушили ми, мабуть 23 серпня, в похід через села Липке і Криве до Корніна. В селі Кривому оглядали ми прекрасний дім і велику бібліотеку одного з наших видатних національних діячів. В той час ця бібліотека користувалась загальною увагою — наші селяни загортали масло в листки вартісних книг. Дещо вдалось нам врятувати від тих „аматорів книжки", але в довгих походах і ті рештки загубились.

В тому ж селі познайомились ми ще з одним дошкульним лихом: уперше зустрілись віч-на-віч з воєнним нещастям, з тифом. Хворих ми мусіли возити з собою, бо не було лікарень, та ми навіть тоді й не знали, яка це недуга.

Одним з найкращих споминів, який залишився гармашам 10-го гарматського полку — це спомин про Корнін. Вже наш вхід до цього містечка був святковий. Населення вітало нас квітами, була молодь — дівчата і студенти, які навіть влаштували вечірку з танцями. На місцевому цвинтарі відбулась маніфестаційна панахида над гробом замордованої большевиками вчительки. Мали ми там теж і втрату, бо в місцевому ставі, який є невідлучною прикрасою майже кожного села на Київщині, втопились нам три коні, які поплутались у воді.

Там були ми кілька днів, дожидаючи обозів, і 28 серпня вирушили в дальший похід. Через Соловіївку і Морозівку перейшли до Брусилова, де вперше побачили наслідки жидівських погромів. У цій околиці оперували повстанці Соколовського і бачатьох інших отаманів, що їх годі всіх перерахувати.

Похід був дуже важкий. Пісок, в якому грузли коні і гармати, виглядав як широке море, в якому, здавалось, ми ось-ось втопимося. Саме тут був головний осідок повстанців. Вони, правда, навіть сприяли нам, бо очищали терен від малих большевицьких банд. Наші відділи користувались здебільша вужчими дорогами, щоб, не втрачаючи сил у боротьбі з малими ворожими загонами, зберегти їх для бою за столицю України.

Так дійшли ми вздовж ріки Здвиж через Качанівку до міста Рознів, і 30 серпня були вже на теренах, де незабаром мали початися бої за підхід до Києва.

БІЙ ЗА СИТНИКИ

Ранком 30 серпня три курені 10-ої бриґади і всі батерії гарматного полку рушили на Ситники. Наш 1-ий курінь уже звів бій з ворогом і змусив його ті-

кати. „Гурра!" — лунало, коли стрільці і гармаші виступали в похід.

У Ситниках оглядали ми наслідки бою. Розбиті авта, трупи вояків і навіть труп якоїсь жінки на вулиці, покидані кріси та повно сільських підвід. Не було часу тішитися перемогою, і 1-ий курінь пігнався вже тепер битим шляхом на Київ. Решта бриґади підтягала за ним. Це вперше від довгого часу опинились ми на шосейному шляху, тому здавалось навіть коні весело форкали, відчуваючи полегшу. На північ від шляху простягались багнисті ліси, в яких скривались большевицькі недобитки. Треба було йти обережно, очищаючи околицю від ворога.

Рівночасно на південному фронті 6-та бриґада і частина 3-го корпусу, як також Запоріжці, гнали тепер у такому темпі, що ворог, зовсім втративши голову, в паніці тікав. Три ворожі полки, вислані на допомогу до Ситник, залишивши обози, розпорошились по лісах. Тепер наш похід виглядав радше на облаву. Наші стрільці були в постійному поготівлі; роз-по-раз лунали стріли, раз-по-раз приводили нових полонених. Те саме робили тепер і гармаші.

Наші частини перейшли на Колонщину. Там був зірваний міст, і вони звідти перейшли на Березівку і знову шосейною дорогою до Гуровщини.

З півдня ввесь час доходив гриміт гармат. Ми дістали повідомлення, що з Києва вислано проти нас великі сили. Та 10-та бриґада не спала. Виловлюючи полонених, вона посувалась обережно вперед. Біля села Гуровщина в лісі, наша піхота підглянула дві сотні большевиків. Тихцем оточили це місце скорострілами, звернули туди гармати, і большевики піднесли руки вгору.

Недобрі вісті йшли з Макарова. Повстанці розбіглися з фронту, відкрили крило нашого куреня, і

він подався назад. Та це була лише хвилева невдача. Курінь упорядкував свої сили, перейшов у протинаступ і пігнав ворога в ліси та багна. Біля четвертої години сполудня прибув з Ігнатівки вістовий з повідомленням: „Фронт проламано! Большевики втікають! НАШІ ПІД КИЄВОМ!"

Старшини обступили вістового, і він короткими уриваними словами розповів про страшний бій, що його звели з ворогом наші 5-та і 6-та бриґади.

І так, передаючи один одному цю радісну вістку, вся бриґада здержалась і з тисячі стрілецьких грудей понісся лісом могутній оклик: „СЛАВА!!!" І без команди все кинулося вперед, щоб захопити міст над Ірпенем і не допустити ворожих частин на зади наших переможних бриґад.

Та поразка ворога під Ситниками мала більші наслідки, ніж ми самі гадали; вона розклала морально полки, вислані большевиками з Києва. Ранені большевицькі вояки, вертаючись підводами в Київ, розказували, що на місто йде „мільйон" галичан з гарматами, скорострілами, мінометами. Коли ж дійсно заграли наші гармати (це ми розганяли в лісі большевицькі сотні), п'ять большевицьких полків охопила паніка, і вони кинулись врозтіч у ліси, на північ від шосейної дороги. А там на мості через Ірпень привітали їх скорострільці 6-ої бриґади.

Так, попавши в два вогні, вся ця інтернаціональна збиранина пішла в полон або рятувалася втечею.

Біля 6-ої години сполудня наша бриґада дійшла до ріки Ірпень. Сонце кидало останні золоті промені на верхи церков нашої столиці . . .

Та наказ прикував нас до місця: бриґада мала зупинитись над Ірпенем і охороняти ліве крило Армії.

З Києва посувались до нас юрби обдертих, голодних і босих дітей, жінок і мужчин. Спершу ми дума-

ли, що це перебрані большевики, та скоро зрозуміли цих нещасних. Всі вони бігли на села, щоб рятувати себе від голодової смерти. Наші польові кухні почали роздавати страву дітям і жінкам, а стрільці ділились з чоловіками своїм хлібом і тютюном. В уяві цих нещасних киян ми були якимись лицарями з незнаної їм землі. Декотрі протирали собі очі наче спросоння і запитували нас: „Чи це дійсно українська армія?"

Від цих киян ми одержали большевицькі газети із заявами комісарів, що Києву не грозить ніяка небезпека, що проти галичан вислано сім свіжих полків...

Пізно ввечері прийшов новий наказ корпусу:

„Дня 31 серпня — урочистий в'їзд до Києва, в якому візьмуть участь головний отаман Симон Петлюра та начальний комендант Галицької Армії ген. М. Тарнавський.

Десята бриґада відійде на північ, щоб перетяти залізничний шлях Київ-Коростень, і вишле стежі на Гостоміль".

Пречудовий був ранок 31 серпня 1919 року. Ввесь Київ готовився на прийняття нашої армії і нашого уряду.

А 10-та бриґада і 10-ий гарматний полк струнками лавами виступали в цей час у похід лісами попри ріку Ірпень, щоб забезпечити нашу київську групу і пересунути кордони держави далеко на північ, по ріку Прип'ять.

І хоч не судилось нам ще бути в столиці, серед війська гомоніла весела стрілецька пісня

Що відходять стрільці наші та й у Галичину.
Зажурились київлянки та й на тую зміну.

Та про поворот у Галичину ніхто й не думав, бо перед нами стояло величезне завдання: забезпечити кордони Української Держави на півночі, сході і заході! Тому — ВПЕРЕД!

У КИЄВІ. ВІДСТУП ДО БУЗОВОЇ. ПОХОРОН ГАРМАША ЗДАНІКА.

Зайняття Києва об'єднаними військами Української Народної Республіки 31 серпня 1919 року — це був найбільший осяг наших збройних сил. Але з тим світлим моментом сплелися вже тіні майбутніх трагічних днів. Зараз при в'їзді до Золотоверхого почався гострий конфлікт з російською білогвардійщиною — з армією генерала Денікіна. Почалась нова війна наших об'єднаних військ з імперіялістичними загонами білих росіян, а вслід за тим загальний відступ української армії.

Про сам величний, але й трагічний день 31-го серпня у Києві не пишу, бо я не був наочним свідком подій у Києві, а в українській військово-історичній літературі й мемуаристиці ті події вже всесторонньо описані й насвітлені.

Несподіваний відступ з Києва спричинив хвилеве замішання в частинах УГА, бо протягом трьох днів не було зв'язку з командою Київської групи. 10-та бриґада і 10-ий гарматний полк, зокрема його 2-га батерія, які разом із куренем піхоти були найдалі висунені на північ, бо аж до станції Яблінки, мали охороняти залізничну лінію Київ-Коростень, якою повинна була надійти амуніція з Києва. Наші кінні стежі пішли в прип'ятські багна й ліси аж до міста Гостомля. В лісах довкруги станції Яблінки та біля Михайлівки й Рубежівки скривались большевицькі загони.

Вночі з 3 на 4 вересня, коли ми відступали лісами через Мостище до Бузової, большевики цілу ніч засипували нас стрілами. Згинув один наш гармаш і кількох вояків було поранено. Як наша батерія переїхала тими лісовими стежками, не загубивши ні

одного воза — залишилось мені незрозумілим і досьогодні. Деколи поміж деревами треба було тягти гармати лише парою коней. Старшини і підстаршини мали ще одно завдання: будити гармашів, які засипляли від перевтоми і часом валились з коней на землю. Скорострільні, які прикривали відступ, давали час від часу серію пострілів і цим відбирали відвагу большевикам від атак на нас.

Наказ про відступ прийшов так несподівано, що не було часу і на підготову. Коли я вернувся ввечері з розвідки із Гостомля, друга батерія і піхота вже відійшли, залишивши тільки маршрут відступу. Наше прощання з господарями в Яблінці було дуже сумне. Вони нас так гарно вітали, як визвольників, і напевно прийшлося їм за це витерпіти від большевиків.

Ранком 4 вересня 10-ий артилерійський полк вступив до села Бузової, недалеко битого шляху Коростень-Київ.

Перш за все треба було похоронити гармаша Івана Зданіка, тіло якого лежало у шкільній залі. Діти прибрали його квітами. Теслі збили дубову труну і хрест з написом: „В боротьбі за Україну віддав своє життя пушкар 2-ої батерії 10-го артилерійського полку УГА Іван Зданік з Озірної"'.

О 10-ій год. ранку віддано Зданікові останню почесть і відвезено його на місцевий цвинтар за селом. Отець М. Ріпецький, польовий духовник 10-ої бриґади і отаман Кирило Карась, комендант полку, виголосили надгробні промови. Отаман Карась, як згадано вище, уродженець Великої України, у своїй промові сказав:

„Ця могила гармаша 2-ої батерії буде вічною пам'яткою нерозлучности і єдности всіх українських земель. Як колись сини наших широких степів гинули під Львовом, так тепер сини галицьких піль кладуть

свої голови під Києвом за одну й ту саму велику ідею: за самостійність і соборність українського народу!".

За довгих шість років війни прийшлося мені бачити багато могил, алі ні одна з них не вбилась мені в пам'ять так глибоко, як могила гармаша Зданіка.

На прощання з товаришем бойових маршів ще з-під Львова 2-га батерія виставила біля його останків почесну сторожу і віддала сальву гострих стрілів у сторону ворога. Могилу Зданіка передано під опіку сільської влади. Може знайдеться хтось, хто знає, що з нею сталось.

Того ж дня ми вирушили до Ігнатівки, а 5 вересня через Мотижин, Пашківку, Воробіївку — до Бижева. Без боїв залишила армія свої землі, щойно визволені кров'ю наших вояків, бо 14-та совєтська армія з Одеси продиралась у нашому запіллі до Житомира. Тому й був наказаний поспішний відступ на лінію Андрушівки.

Відступ продовжувався 6 вересня через Соснівку над Ірпенем, Ярошівку, Томашівку, Пришивальне до Дідовщини, де ми заночували, а 7 вересня через Скраглівку, Сущанку прибули до села Криве. 8-го вересня ми знову ввійшли у Ходорків, який здобували так недавно в наступі на Київ. Там забрали залишених нами коней, перейшли до Зарубінець і після двох днів відпочинку вступили до Андрушівки — гарного містечка з великим ставом, по якому плавали лебеді, і з цукроварнею.

БОЇ З 14-ОЮ БОЛЬШЕВИЦЬКОЮ АРМІЄЮ

У той час 14-та большевицька армія, зводячи бої з нашими частинами на півдні, пробивалась через Сквіру, Паволоч, Харлаївку на Котельню і Житомир.

Коли почались бої під станцією Бровки, наші частини отримали наказ відійти 13 вересня через Мінківці до Городища і зайняти позиції в лісі коло села Войтовець. Треба було замкнути дорогу большевикам. З допомогою мав прийти отаман Зелений, але, як звичайно це було, на повстанців не можна було рахувати. Тож Зелений не з'явився.

Завзяті бої за станцію Бровки тривали три дні — до 17 вересня. Наші батерії міняли свої становища кілька разів денно й орудували дуже влучно. За кожним розривом ґранат летіли в повітря большевицькі вози, коні й люди. Їхній похід виглядав тоді, як навала Джінґіс-ханових орд на Европу.

17 вересня бої тривали майже до вечора. Надвечір заспокоїлось. Була гарна погода. Наші гармаші побачили у ставі рибу, націлили гармату і випустили стрільно. Але воно відбилось від води і полетіло на відступаючі загони большевиків.

Переслідуючи ворога, прибули ми ранком 18 вересня до Котельні. Там окопали гармати в городах і далі торощили ворога. Ворожа атрилерія спричинила деякі втрати в наших обозах.

Прогнавши большевиків з Котельні та захопивши деяку добич, наші частини пішли далі і 19 вересня через Антопіль і Розкопану Могилу дійшли до Кодні.

20-го вересня, коли ми через Вертиківку і Аннівці прямували до села Дворець, 2-ий корпус залишив Житомир і почав відступати на південь. 10-та бриґада і 10-ий артилерійський полк мали змінити на фронті 7-му бриґаду. Зустрілися старшини обох бриґад. Отаман Бізанц, командант 7-ої бриґади, який недавно вернувся з Кам'янця Подільського, висловлював дуже критичні думки про Уряд УНР, який, на його думку, не здавав собі справи з положення на фронті. На

жаль, дальшу гутірку перервала нова атака большевиків.

Після злуки частин 1-го і 2-го корпусів 10-та бриґада зайняла лінію Городище — Сунбари — Волиця. З Волиці йшов добрий шлях до Троянова над річкою Гнилоп'ять, яка охороняла наше ліве крило.

В той час головні бої велися звичайно вздовж залізничних та битих шляхів. Сунбари — це був залізничний вузол, звідки йшла дорога на Бердичів, і тому його охороняли ще й панцерними автами Корпусу Січових Стрільців. Тут був і броневик „Вільна Україна". 21-го вересня по полудні, коли ми завважили зі села Дворець, а радше з церковної бані, де приміщувався батерійний обсерваційний пункт, що панцерні авта і бронепоїзд подались назад, а з Троянова долітали вже крісові стріли, прийшов наказ негайно відступати з двірця на головний шлях у сторону Бердичева. На овиді появилась кіннота ворога. Наш опір стримав большевиків, але після зайняття Троянова вони були майже на тилах наших частин.

Частинам 10-ої бриґади і 10-го артилерійського полку вдалося прорватись на південь. Іншим частинам, що прикривали відступ, в тому числі й одній гарматі нашої батерії, довелось зійти на Солотвину. При цьому визначну ролю відіграв скорострільна нашої батерії, який пражив ворога без милосердя. Якби не те, впала б вона в руки ворога.

22 вересня частини 10-ої бриґади та 10-го артилерійського полку рушили із Солотвини через Семаки, Гальчин до Ріжкова і зайняли позиції на лінії Ніконівка — Журбин — Гальчин — Катеринівка — Швейківка. 23-го вересня отаман Кирило Карась вислав дві батерії, а саме 3-тю під командою четаря Козака і 4-ту під командою поручника Белешти до Іванковець біля Бердичева в запас, і на бойовій лінії за-

лишились 1-ша батерія четаря Літинського та 2-га батерія під моєю командою, яка примістилась у дворі Рея, за Ріжківцями, в саду.

Почалась позиційна війна. Здавалось, що большевики припинили свій наступ. Гармаші трохи відпочили і — як звичайно молоде життя — шукали нових вражень. Одного вечора після проголошення полкових і бриґадних наказів почули ми нову пісню. Її записав у своєму щоденнику Іван Рогатинський. Ось вона:

Зажурились галичани, йдучи по Збруч-мості,
Вже не вернемось у край свій, бо там ляхи в гостях.
Гей, гей!

Та годі вам, галичани, журитись-тужити,
Запрягайте свої коні, йдіть за Дніпро жити.
Гей, гей!

Їдуть, їдуть галичани, за Збруч-річку стали,
Подивились ще на захід і слізьми заллялись.
Гей, гей!

Їдуть, їдуть галичани, назад не вернуться,
Як поглянуть на край рідний, самі сльози ллються.
Гей, гей!

Поїхали галичани в Україну жити,
Будуть довго галичани за домом тужити.
Гей, гей!

Автором цієї пісні був вістун Пілкевич.

28-го вересня поїхав я на перегляд нашого обозу до Ріжковець. Вертаючись увечері, відчув, що й мене захопив ворог усіх вояків, по якій би вони стороні не стояли, — тиф.

При батерії я пролежав до часу, аж поки не стягнено її в запілля, а тоді перевезли мене до Іванкова і примістили у селянській хаті. Господарі прийняли ме-

не дуже ввічливо, і тому я, бажаючи їм віддячитись, наказав подати справжньої „Николаївської", яку возив з собою як „медицину". Мій джура, колишній австрійський улан, вістун Кравець, приніс пляшку. Мусів і я випити з господарями чарку та й закусити огірком з медом.

Після того мене „зламало", і я залишився в ліжку. Щойно 9-го жовтня прийшов до себе. Тоді посадили мене на підводу і ми поїхали вже на новий фронт, на південь, проти денікінців.

ВІЙНА З БІЛИМИ МОСКАЛЯМИ

Після відвідин 10-ої бриґади і 10-го артилерійського полку в Бердичеві президентом д-ром Є. Петрушевичем, прийшов наказ приготовитись до походу на південь проти Денікіна.

Спершу плянували вислати нас залізницею, але по кількох днях цей плян відкинули, і наші частини рушили пішком.

Я тількищо перейшов тифозну гарячку, і тому мене посадили на підводу, а кожного вечора приміщували на нічліг у якомусь домі, щоб наступного дня везти далі по розбитих, осінніх дорогах. До полудня я ще міг дивитись на світ, але під вечір майже втрачав притомність і спокійно чекав на кінець своєї військової кар'єри.

Так ми пройшли з Іванівки через Непедівку, Янківці і 14 жовтня затримались у Білилівці; 15 жовтня прибули через Лещенці до Погребища, 16-го — до Плискович, 17-го — до Росоші, 18-го — до Іллінців, а 19-го — до Омятинців. Обоз полку залишився в селі Бондарівці.

24-го жовтня почався загальний відступ нашої Армії, і мене вислали у Вінницю до шпиталю для ви-

здоровців. Але, побачивши на місці відносини в переповненому шпиталі і порадившись з д-ром Танячкевичем, я рішив негайно вертатись до полку, щоб не пропасти між „виздоровцями".

Договір про перемир'я, підписаний 6 листопада в Зятківцях між УГА і армією Денікіна, не приніс ніякої полегші для наших частин. Насправді ніхто не знав, що сталось, на яких умовах підписано той договір. Ми відчували, що сталося щось недобре, але потішали себе, що бодай не треба рухатися з місця в сніговію, по розбитих дорогах. Кружляли поголоски, що ген. Тарнавського арештовано, що його звільнено з команди, але ніхто цим уже не хвилювався, бо всі були фізично зовсім виснажені.

І тому, коли 17 листопада офіційно проголошено про підписання договору з денікінцями, ми, фронтові старшини, підстаршини і рядові вояки, вже не мали сили аналізувати політичну мудрість авторів Зятківської умови.

Саме тоді пригадалась мені подія в старшинській школі. Вночі заалярмували цілу школу, посадили до авт, вивезли за місто на поле вправ, роздали всім лопати і джаґани з наказом будувати постій для цілої батерії. Поле для вправ було зарослe хащами, і кандидати на старшин працювали без перерви 14 годин аж на руках появились піхурі.

— Ви, мабуть, дивуєтесь, — заявив комендант школи, — чому я наказав вам, майбутнім старшинам, копати лопатами і джаґанами. Відповідь проста: щоб ви, як старшини, давали воякам такі накази, які вони фізично зможуть виконати. Коли переступити межі фізичної спроможности, ніякий наказ не буде виконаний.

Інша справа, що конечність коже вимагати й надлюдських жертв, і людина в потребі виявляє неначе

надприродну силу. Тепер ми відчували заломання її.

На основі Зятківського договору частина 1-го корпусу УГА мала знов відійти під Бердичів і там зимувати.

З 10-го полку артилерії відійшла моя батерія ще 2 жовтня під командою чет. Івана Ґуляя, першого старшини 4-ої батерії пор. Бе́лешти. На час моєї хвороби Ґуляй перейняв команду батерії і командував нею протягом усієї протиденікінської кампанії.

За пару тижнів прийша вістка, що батерія під Бердичевом збунтувалась?! Для мене був це великий удар, бо я знав усіх її гармашів ще з-під Львова, і ніколи в цій „батерії смерти" не бувало ані найменшого непослуху. Хоч ще не зовсім здоровий, я попросив от. Кирила Карася відпустити мене, і негайно вибрався в дорогу під Бердичів.

Була зима, села були порозбивані, люди застрашені, ніякої влади, повний хаос. У німецькій напівспаленій колонії Голендри ми задержались, щоб трохи погрітись. На наш стук у двері одної з хат ніхто не відповідав, але коли я заговорив німецькою мовою, в дверях появилась старенька перелякана жінка, яка пильно оглянула нас і по хвилині відповіла теж німецькою мовою: „Ґріс Ґот!" Пізніше, коли ми вже грілися в хаті, ця жінка розказала нам, що після розгрому большевиками їх колонії, вони живуть у вічній тривозі.

З Голендрів ми поїхали до Козятина, де нам розповіли про чинені махнівськими загонами грабежі та вбивства. У містечку Махнівка, — на квартирі у жидів, знову говорили нам про погроми, контрибуції і про двадцять жінок, що їх забрали махнівці з собою. Все це діяло на нас надзвичайно пригнітливо.

Ми їхали запіллям денікінської армії і не бачили

навіть спроб з боку її адміністрації наладнати сякий-такий порядок.

Діставшись до батерії, здається в селі Кикишівка, я став на квартиру у поляка — власника двора, який відносився до української влади досить прихильно і хотів з нею співпрацювати. Але це був один з вийнятків.

Тут треба згадати, що, живучи в Богданівці, де був постій нашого полку, ми пізнали, яку силу мали польські поміщики на Правобережній Україні, зокрема у Вінницькій, Брацлавській і Бердичевській округах. Майже три чверті землі було в їхніх руках, але вони не мали зрозуміння для національно-політичних і культурних аспірацій українців.

Відразу після мого прибуття до батерії відбулась збірка, відчитано наказ про перебрання мною команди і порядок праці на наступний день — „відхід на фронт". Це магічне слово зворушило цілу батерію, і всі кинулися підготолятись до відходу. Про якийсь „бунт" не було й мови.

Командант 1-го корпусу зібрав командирів бриґад і батерій на нараду — як наступати на Бердичів, бо після його здобуття там мала залишитись команда 1-го корпусу на зиму.

Наступ не вдався, і корпус почав відступати через Полічинці, Видумки до шляху на Корделівку та Вінницю.

Ішли ми з-під Бердичева тією самою дорогою, якою три місяці тому наступали на Київ. Між Махнівкою та Калинівкою на залізничім шляху Козятин-Вінниця ми завважили кілька вантажних вагонів і вислали розвідку. Виявилось, що в тих вагонах було повно замерзлих людських трупів. Відтоді ні одного хворого ми не відставляли до лікарні, але возили їх з собою. В Калинівці шпиталь був в жахливих умо-

вах — без обслуги, без ліжок, без накривал. Ми навезли до того шпиталю свіжої соломи і харчів, щоб улегшити долю хворих.

У Вінниці, де стояла команда 1-го корпусу, ми зустрілись з вояками от. Шепеля, які „зацікавились" нашими кіньми, але гостра постава наших комонних гармашів відбила їм охоту зазіхати на чуже добро.

Прийшов наказ відступати на Жмеринку. Полк кінноти мав нас супроводити. Так ми дійшли в грудні 1919 р. до Демидівки, де злучились з рештою 10-го артилерійського полку і почали вже разом загальний відступ на Тульчин, Ободівку, Чечельник, Балту аж до села Оленівка.

У Жмеринці — важливому залізничому вузлі — було повно вантажних поїздів з денікінцями, які тікали так скоро, що незабаром ми вже ніде їх не зустрічали.

Населення околичних сіл почало грабувати військові обози відступаючих частин без огляду на їх національність чи політичну барву. Це був ворог, і вони все грабували.

ТИФ У ГАЛИЦЬКІЙ АРМІЇ І ДАЛЬШИЙ ВІДСТУП НА БАЛТУ

Плямистий тиф почався у нас в батерії ще під час походу на Київ у селі Криве на Київщині. В серпні захворіло 14 гармашів, у вересні — 22, а в жовтні — 24, себто впродовж трьох місяців хворіла майже половина її бойового стану. Ще гірше було в піхотних частинах.

На кінець грудня 1919 р. 75 відсотків стану Галицької Армії — це були „тифозники", що хворіли, чи щойно видужували. Хворі лежали по шпиталях, а то й на возах. Одного разу, коли прийшов наказ од-

ному з наших куренів обсадити бойову лінію довжиною 6 кілометрів, то цей курінь міг дати лише 5 бойовиків. Решта були хворі. Жахливий був стан шпиталів. Шпитальна служба теж хворіла, лікарі вмирали, а хворі не мали не то ліжок, але й чистої соломи на долівці.

Зимою 1920 року знайшли ми на станції Голендри два вагони замерзлих тифозників.

Служби здоров'я не було. Обов'язки лікаря у нашому полку виконував студент другого чи третього року медицини, хорунжий Корнава. Головним лікарем бриґади був д-р Гамерський. Але коли вони обидва захворіли, то кожний старшина й підстаршина мусів опікуватись хворими, міряти їм гарячку, а також давати селянам вказівки, як боротися з цією недугою. Мене, наприклад, вістун Кравець лікував так, що — коли підходила гарячка — давав аспірину аж до повної втрати притомности, а після того клав зимні оклади. Коли я розповів про цю процедуру лікареві, який відвідав мене переїздом до другої частини, він усміхнувся і заявив: „Якщо вас з того лікування ще шляк не трафив, то напевно все буде в порядку".

Мені, хворому, сильно докучав „історик" нашого полку, хорунжий Апостол, розпитуючи про організацію нашої батерії під Львовом. Нарешті, я йому сказав: „Підождіть, будемо колись на відпочинку в запіллі, то й розкажу". Він таки пізніше знайшов мене, і таки свого діпняв. Хотів би я побачити тепер цього нашого полкового історика, як теж і ту селянку, що, мов мати, доглядала мене, не вважаючи на те, що й сама могла заразитись.

10-ий артилерійський полк почав свій похід з села Демидівка-Гнівань через Шпиків, Красне до села Копіївка під Тульчином. Увечері 5 січня ст. ст. прибув він до села Копіївки і там став на ніч. Команда

полку примістилася на попівстві, а батерії на краю розлогого села.

Почало мести снігом, мороз пронизував чимраз гірше, а тут усміхались нам привітні, теплі хати.

10-ий полк мав тоді повні 4 польові батерії по 4 гармати, амуніційний обоз, харчовий та булавний відділ — разом 800 людей та 1,000 коней. З цього числа понад 300 гармашів були хворі на плямистий тиф, або виздоровці, ще не здібні до польової служби. Був це радше польовий шпиталь, бо тих хворих ми возили з собою з місця на місце, а здорові гармаші виконували при них службу санітарів. Для перевозу хворих ми брали по 40-50 підвід. Та, не зважаючи на все це, наш полк у той час був чи не найкращою бойовою частиною Галицької Армії.

Чимдалі маліли наші сили. З кожним днем прибувало від 20 до 30 нових хворих. Аж ось прийшла черга й на коменданта полку от. Кирила Карася. Вправді він ще держався, однак це було питанням годин, коли гарячка звалить його з ніг. Адьютант хорунжий Сокологір і я належали до тих, що перебули тиф ще восени. Химерна доля все ж таки до нас зичлива. Старшини хворіють по черзі, і ця „черговість" уможливлює зберігати боєздатність.

Та наші втрати в гармашах і старшинах страшні. Недавно помер комендант амуніційного обозу, комендант 4-ої батерії пор. Балешта. Лежать хворі — комендант 3-ої батерії чет. Козак, захворів у 2-ій батерії булавний Колибаба, а рахунковий ст. десятник Рогатинський ледве волочить ногами. Хто не пройшов тифу, дивиться з жахом у майбутнє. А кожного дня серед морозу ми проходимо 30-40 кілометрів.

5-го січня ніч була дуже бурхлива та холодна. Відвідавши вартових, я пішов на свою квартиру і скоро заснув.

Ранком о год. 4-ій я дістав телефонічний наказ з'явитися негайно в команді полку. Нашвидку зібравшися і вхопивши свій револьвер, я побіг з вістовим Кравцем до команди, де застав уже значкового, вістових батерій та гармашів булавного відділу. Отаман Карась лежав у ліжку, і з виразу його обличчя я все зрозумів.

— Пане отамане, голошу слухняно свій прихід! — зголосився я.

— Здорові були! — промовив отаман Карась. Хотів підвестися — не стало сил і знов повалився на постіль.

— От скосило, — прошепотів він. Лице його пашіло гарячкою. Я підійшов ближче, він стиснув мою руку на привітання.

— Почуваю себе дуже погано, мабуть, не встану скоро, тому покликав вас, щоб передати вам команду полку. Ведіть його згідно з нашою бойовою традицією на славу Україні, — і знову стиснув мою руку, а по його обличчі пробігла легенька усмішка. Він заснув.

Вийшовши в сусідню кімнату, я дав наказ батеріям відходити до села Войтківці.

Полк вирушив о год. 7-ій ранку до Тульчина, де ми пообідали, а далі під гору і до місця нашого постою.

По дорозі зустріли батерію 4-го гарматного полку, яку знали ще з боїв під Львовом. Її командант, пор. Бучак, лежав непритомний на возі — теж жертва тифу.

Вже побачили перед собою село Войтівці. Розлоге воно і, як часто українські села, мало великий став та греблю. Хорунжий Герман з квартирниками чекав на нас перед селом, справляючи кожну частину на її місце.

Кухарі варили вечерю, хворі були вже на квартирах, а отаман Карась лежав у місцевого священика, який зайнявся ним по-батьківськи. Я відвідав усіх „тифозників", щоб побажати їм веселих свят. Важко хворих, згідно з корпусним наказом, треба було відвезти до шпиталю в Тульчині. Та на саму згадку про шпиталь, вони схоплювалися і благали залишити їх при батерії. „ Коли прийдеться вмирати, то хай при полку", — казали.

В одній хаті шість гармашів лежали на соломі, стогнучи і не пізнаючи нікого. Жінка, що поралась коло них, прохала прислати когонебудь їй до помочі. Між хворими я побачив кремезного хорунжого Будзана. Накрившись військовою шинелею, він лежав на лавці, а на долівці біля нього кидався в гарячці непритомний булавний Колибаба.

— Як почуваєте себе, Будзан? — спитався.

— Трохи ліпше сьогодні, тільки голова та ноги, як збиті. Чи ми надіялись коли діждатися такого Різдва?

Я потішив його, що недуга перейде, і за кілька днів він буде знову на своєму коні.

— А хто їхав на ньому сьогодні? — спитав.

— Ніхто, всі хворі — нікому їхати, — відповів я.

Відвідавши хворих, я пішов до своєї батерії. Ставши біля кухні, почали балачку про те, як то варять кутю в Зборівщині, Сокальщині та в інших повітах, звідки хто з батерійців походить. Побажавши взаємно Веселих Свят, ми заспівали „Бог Предвічний" і, похиливши голови, розійшлися.

Я пішов до полкової квартири, де зібралися команданти батерій. Вечеря була дуже сумна. Тиф... відступ... ніяких відомостей, куди відступаємо.

Ми ввійшли в кімнату, де лежав от. Карась. Він з болем відчував на собі ввесь тягар моральної відпо-

відальности за доручений йому полк. Рішено, що наступного дня я маю поїхати до команди корпусу в Тульчин, там ще раз представити положення полку і просити відпочинку, хоч на кілька днів. От. Карась з трудом побажав нам Веселих Свят і здійснення наших мрій. Хоч важко хворий, він з гордістю пригадав, що в 10-му гарматному полку не було дезертирів, а всі видержали до кінця на постах, де їх поставив наш народ! Слава!

Пізно вночі вертався я на свою квартиру. Сніг скрипів під ногами, по хатах ще блимали світла, денеде чути було крики хворих. Сумний різдвяний вечір, сумна різдвяна ніч . . .

Перший день Різдва 1919 року 10-ий гарматний полк провів у селі Войтківцях. Як заступник коменданта полку, я виїхав до команди 1-го корпусу, яка мала вже бути в Тульчині. Там я повинен був представити стан полку і дізнатися, яке наше положення, куди ми йдемо, щоб роз'яснити справу гармашам, які підозрівають старшин у тому, що вони приховують від них якісь таємниці.

Зі мною їхав вістовий Кравець. Цікава це була людина. Австрійський кавалерист, високого росту, мав найкращі у 1-му корпусі коні. Під час моєї недуги був моїм санітаром і заразився від мене. В часі наших боїв під Миклашевом ночами пересиджував в окопах, бо, як казав пізніше, боявся, що піхота відступить і ворог забере його коні. В часі найбільших боїв чи то на Чортківській Скалі, Кам'яній Горі під Олієвом, Тернополем, чи на Великій Україні, коли я пересиджував на обсерваційнім пункті, він, не зважаючи на найбільший обстріл, приносив їжу для всієї командної обслуги. Коли наша батерія прикривала відступ, він ані на крок не відходив від останньої гармати, виконуючи службу кінного розвідача. Я ставився до ньо-

го, як до брата, а не як до вістового. А втім, я не пам'ятаю ані одного випадку, щоб він не поздоровив старшини або будьчим порушив військову дисципліну. Був це вояк з крови й кости. Славний хлопець!

Ми виїхали в повному узброєнні, взявши в додатку малі кавалерійські кріси („штуци") та по 80 набоїв.

По дорозі я роздумував, як Команда корпусу прийме мій звіт, а зокрема, як прийме мене його комендант, полк. Шаманек. Останній раз я зустрічався з ним на початку грудня 1919 р., коли корпус мав наступати на Бердичів. До цього завдання були призначені 6-та, 9-та та 10-та бриґади піхоти і по одній батерії з кожного гарматного полку. З 10-го полку була 2-га батерія.

Перед наступом полк. Шаманек скликав нараду, в якій взяли участь комендант 6-ої бриґади, сот. Головінський, комендант 10-ої бриґади, сот. Кондравський, комендант 9-ої бриґади та представники гармашів. Я заступав 10-ий гарматний полк.

Ще перед нарадою я мав змогу говорити з комендантами бриґад, і всі вони висловлювали думку про безцільність наступу. Всі представляли катастрофальне положення частин, брак взуття, білизни, навіть примітивних санітарних засобів. Коли, однак, полк. Шаманек став питати офіційно, всі вони заявили, що їх частини готові до бою, а — здається — комендант 9-ої бриґади навіть заявив, що його люди „аж горять" до бою.

Я заявив, що в теперішніх умовинах ми вважаємо, що за всяку ціну треба берегти людський матеріял, не допускаючи непотрібних жертв. Коли, отже, 1-ий корпус не мусить наступати на Бердичів, але робить це добровільно, я — проти наступу, бо неуспіх цієї операції здеморалізує армію докраю. Проте, якщо прийде

наказ наступати, моя батерія виконає покладене на неї бойове завдання.

На це полк. Шиманек відповів мені німецькою мовою: "Ich mache Sie aufmerksam, dass Sie ein Offizier sind" (звертаю вашу увагу, що ви є старшиною). Я також сказав до нього по-німецьки: "Herr Oberst, ich danke Ihnen gehorsam fuer Erinnerung. Ich erlaube mir auch zu sagen, dass ich auch ukrainischer Offizier bin und als solcher habe ich die Pflicht fuer meine Batterie nicht nur als Kommandant, aber auch als Ukrainer zu sorgen". (Пане полковнику, дякую слухняно за вашу зауважу, однак дозволю собі сказати, що я є також українським старшиною, і дбати про батерію є моїм обов'язком не тільки, як її командanта, але й як українця).

Полк. Шаманек почервонів і негайно закрив нараду. Ми перейшли до начальника штабу (наскільки пам'ятаю, його ім'я було Ціріц) по оперативні накази.

Як ми й передбачали, наступ на Бердичів не вдався, а та бриґада, яка за словами її командanта „аж горіла" до бою, зовсім у наступ не пішла. 2-га батерія 10-го полку, в імені якої я складав заяву, сама, без піхоти, в страшнім снігу і морозі прикривала відворот і, очевидно, число її хворих та ранених збільшилось. Після того я зустрічався з командою корпусу у Вінниці, саме під час „налету" отамана Шепеля, а тепер мав відвідати її, як командант 10-го полку.

Корпус з усіма своїми відділами примістився в гарнім шкільнім будинку.

Полк. Шаманек прийняв мене дуже ввічливо і попросив скласти звіт начальникові штабу. З ним ми й засіли до довшої балачки. Коли я закінчив звіт про хворих, ранених, про некуті коні, розбиті вози, брак уніформ, білизни, мила, навіть мазі до возів і гармат,

він сказав, що 10-ий гарматний полк у теперішню пору є найкращою бойовою частиною УГА.

В цій хвилині надійшла вістка, що кінnота 10-ої бриґади, яка прикривала відступ, перейшла до большевиків. Це, очевидно, збентежило всіх, однак згодом ця вістка виявилась неправдивою.

Щодо плянів на майбутнє, то начальник штабу заявив, що бажанням Команди є відірвати армію від ворога скорим походом на південь у район Балти, щоб там відпочити, переорганізуватися, перевести набір новобранців і доповнити частини поворотцями з Італії. Уряд президента д-ра Е. Петрушевича перейде в Одесу. Денікінці майже розбиті і до наших справ зовсім не мішаються. Тому наш полк мусить негайно рушити вперед і на Йордан бути в Чечельнику.

Наші обрахунки були такі:

Стан Галицької Армії можна піднести до бойового стану 60,000. Полонених в Італії начислювано на 100,000. Частини Дійової Армії Петлюри становили 20,000. Разом 180,000 старшин і вояків.

Ця армія, розташована на Правобережній Україні з прихильно наставленим до неї населенням, могла б перевести мобілізацію, що дала б не менше як 200,000 вояків, отже ми мали б нову зреорганізовану, модерно вишколену українську армію в силі 380,000 до 400,000 вояків, якої в тих часах було цілком досить, щоб забезпечити кордони держави.

Для виконання цього пляну треба було 3-4 місяців надлюдської праці всього старшинського корпусу, зокрема начальної команди.

Збоку денікінців ми не сподівались ніяких перепон, бо вони знали нашу силу, і це була причина їх великої поміркованости. Факт, що державні установи з Кам'янця розлетілись, ми прийняли байдуже. До деякої міри вважали це навіть за річ корисну, бо Ар-

мія мала тепер розв'язані руки і могла приступити до дійсної організаційної праці, кладучи основи державного будівництва без перешкод збоку політиканів, що не розуміли воєнно-революційної ситуації в Україні.

Як дивилась Армія на уряд у Кам'янці, може посвідчити такий епізод:

Після відступу з Києва 10-та бриґада і 10-ий гарматний полк 20 вересня 1919 р. мали змінити 7-му бриґаду підполк. Бізанца, яка займала позиції біля шосе Бердичів — Житомир, і тимчасово розташоритися в полі. До нас приїхав підп. Бізанц і почав розказувати про свої враження з поїздки до Кам'янця. Він передбачав повну загибіль Армії, якщо не буде змін. Великим ділом було б, — казав він, — якби котрась бриґада вирушила на Кам'янець, порозганяла нездатних міністрів і встановила військову диктатуру... і що не допомогло би!

Своїх висновків він не докінчив, бо прийшло донесення про новий наступ на його бриґаду, і він негайно виїхав...

З корпусної команди я рушив негайно до Войтківців. Старшини і гармаші нетерпеливо на мене чекали, бо в тодішніх часах корпусна команда була єдиним джерелом усяких відомостей. Поза тим ніяких зв'язків зі світом ми не мали.

От. Карась лежав у ліжку в страшній гарячці і говорити з ним було неможливо. Пояснивши наше положення, я дав негайно наказ відходити в Чечельник, а на найближчу ніч підготовити квартири для 5-ої піхотної бриґади під командою сот. Косара, яка туди наближалась.

Тому, що Команда корпусу мала стояти у Тульчині кілька днів, ми рішили залишити от. Карася у Войтківцях, у священика, бо везти його під час тифозної кризи було б для нього смертельною загро-

зою. З ним ми залишили дві підводи і кількох гармашів, з наказом негайно після кризи їхати у Чечельник. Хворих ми брали з собою.

Не зважаючи на Різдво, батерійні ковалі, столярі та римарі взялися кувати коней, направляти вози та упряж. Всі ми вірили в кращу долю і весело бралися до праці!

ЙОРДАН У ЧЕЧЕЛЬНИКУ. В ОЛЕНІВЦІ

З Войтківців полк рушив на південь через Липівку, Красногірку, Ільяшівку до Капустян, а далі через Шарапанівку, Китай-Город, Савинці, Козинці, Верхівку до Ободівки через Жабокричку до Чечельника. Це було 26 грудня (ст. ст.) 1919 року.

Ми йшли бойовим порядком з кінною старшинською стежею попереду. Чоло колони творила чета (дві гармати) батерії із скорострілом, далі їхали: чета похідної батерії, 2-га батерія, полкові і батерійні обози, хворі на возах, 3-тя і 4-та батерії. Замикала колону кінна старшинська стежа також із скорострілом.

При такій бойовій силі наш похід відбувався спокійно з села до села з такими лише пригодами: в одному селі (не пам'ятаю назви) вночі вивів хтось гарматні коні в ліс, в другому селі якийсь бандит застрілив гармаша 2-ої батерії. Його зловили і розстріляли!!!

У навечір'я Нового Року прибули ми до села Ободівка, а на самий Новий Рік рушили далі, хоч гармаші вважали це за злий знак: „сім літ скитання".

Чечельник це, властиво, ні містечко ні село. Містечко хіба тому, що було в ньому чи не п'ять гуралень, великий поміщицький двір та цегельня, чи дахівкарня. Все це розгромлене, зокрема гуральні. Зате по домах, зокрема в мого господаря, стояли бочки горівки,

правдивої „миколаївки". Команда корпусу примістилася в цегельні і там же влаштовано шпиталь.

Населення ставилось до нас прихильно, однак ходили чутки, що на передмістях за річкою Савринкою (доплив Буга) вештаються якісь людці і намовляють до повстання проти галичан.?!

Для затіснення відносин з населенням Команда корпусу розпорядилась, щоб 2-га батерія 10-го гарматного полку на Йордан взяла участь у свяченні води. Згідно з програмою мала відбутися польова Служба Божа, а далі похід на річку.

О год. десятій ранку 2-га батерія в повному узброєнні вишикувалась на поміщицькому подвір'ї, зараз над ставом. Але раптом з містечка донеслася пальба і понад нашими головами засвистіли кулі, наче бджоли вилетіли з вулія.

Пальба прибирала чимраз більших розмірів, наче наближалась до нас. Вояки з крісами обсадили вікна, наставили скорострільні, а гармаші спокійно здіймали гармати з ляфет і викочували їх на позиції. Стривожені коні, запихали голови під рамена їздових, інстинктово шукаючи захисту.

Я наказав заалярмувати інші батерії і, якщо б виявилось, що це повстанський наступ, виїхати на призначене місце.

Однак, в тій хвилині прибіг гармаш, повідомляючи, що це в Чечельнику святять воду і, на знак приязни до галицького війська, вітають нас по-військовому. Дійсно, за хвилину стрілянина втихла і ми вислухали Богослуження. Після того Команда корпусу, а за нею й 2-га батерія рушила на річку, де вже зібралось місцеве населення.

Батерія уставилась над самою річкою і, на знак сурмача, віддала сальву, від якої затряскотів лід і задзвеніли шиби в хатах.

Своїм голосним „військовим привітом" мешканці Чечельника дали нам відчути свою силу. Але, коли почули наш „привіт", ще сильніший і голосніший, набрали до нас пошани.

Так святив воду 10-ий гарматний полк УГА 19 січня (п. ст.) року Божого 1920-го.

З Чечельника, де був постій 1-го корпусу, ми рушили через Стратіївку, Ковалівку, Перейму, Лісничівку до Балти і Оленівки — на майже місячний відпочинок. Дорога до Балти була страшна — болото, сльота робили з походу мандрівку народів. Серединою шляху їхали гармати та вози, а обабіч пішки йшли гармаші. Колеса гармат, обліплені болотом, виглядали наче старовинні вози з походу татар на Україну.

До великого і багатого села Оленівка прибув 10-ий гарматний полк в середині січня. Напередодні нашого прибуття зловили і вбили тут трьох бандитів, які зайняли були панський двір і звідтіля скорострілом тероризували населення.

Я мав квартиру в школі, де познайомився з учителькою, свідомою українкою невиразної політичної приналежности. Наші вояки помогли відновити школу і взагалі старались наладнати господарське життя села, населення якого було до нас дуже прихильне. Коли після нашого прибуття в польовій кухні зварили обід, то ні один гармаш не з'явився, бо всіх частували обідом місцеві люди. І так до нашого відходу у військовій кухні нічого не варили.

В половині січня, коли 1-ий і 2-ий корпуси розташувались в Чечельнику і Бершаді — прийшов наказ, щоб кожна піхотна бриґада і кожний артилерійський полк вислали по одному представникові до Начальної Команди Галицької Армії, яка в той час перебувала у вагонах на залізничній станції в Кодимі.

Як представник 10-го гарматного полку я виїхав

23 січня з своїм вістовим із села Оленівки біля Балти до Чечельника, де прилучився до решти представників, і всі ми разом виїхали товаровим поїздом до Кодими.

У дорозі велася гаряча розмова про положення військових частин — страшний тиф, заломання запільної громадської організації, провал Денікіна і — наступ червоних. Здавалось, усі ми були переконані, що для фізичного рятунку Галицької Армії єдиним виходом було перемир'я з большевиками.

На станцію Кодима прибули ми 25 січня 1920 р. і пішли до вагона Начального Вождя ген. Микитки і шефа штабу ген. Ціріца. Вони обидва привітали нас дуже сердечно. Вислухавши думку фронтовиків, ген. Микитка заявив, що він радо передасть командування в інші руки, коли б було таке бажання Армії.

Після нього промовив ген. Ціріц приблизно в такому дусі: Йому відоме трагічне положення Армії, але міжнародна ситуація вимагає від нас величезного напруження сил. Іде двобій між двома світами — між Сходом і Заходом — і від нас залежить, з ким ми підемо, куди поведемо нашу Армію і ввесь український нарід. На його думку, нам треба лучитися з Заходом, бо до нього належить наш нарід своєю культурою, усім своїм світоглядом. Коли ж підемо на Схід, то раз на завжди зірвемо зв'язок із Заходом. Тому, хоч він не знає, чи Румунія пропустить нас на свою територію, ми повинні навіть силою пробиватись на Захід.

У вагоні запанувала мертва тиша — всі слухали цього визначного військового знавця. — „А коли ваші думки інші, — заявив ген. Ціріц, я радо складу з себе обов'язки шефа і буду виконувати обов'язки, які визначить мені Начальна Команда".

Усі приявні одноголосно виявили йому повне довір'я і висловили бажання, щоб він, залишаючись

шефом штабу, вивів Галицьку Армію в „обіцяну землю". Для помочі в політичних справах вирішено створити при Начальній Команді Політичний відділ.

Всі ми винесли тоді глибоке враження, що обидва генерали боляче переживали положення Галицької Армії і як чесні старшини шукали шляхів рятунку.

З тяжким серцем верталися ми до своїх частин, сподіваючись, що новостворений Політичний відділ хоч частинно заступить той політичний провід, який в особі д-ра Евгена Петрушевича залишив Армію напризволяще. Але події йшли скорим кроком, і большевицькі частини вже входили в район розташування 1-го і 2-го корпусів.

На 6-го лютого ще раз скликано представників 1-го й 2-го корпусів до Чечельника, де полк. Шаманек та уповноважений Політичного відділу склали звіт з положення.

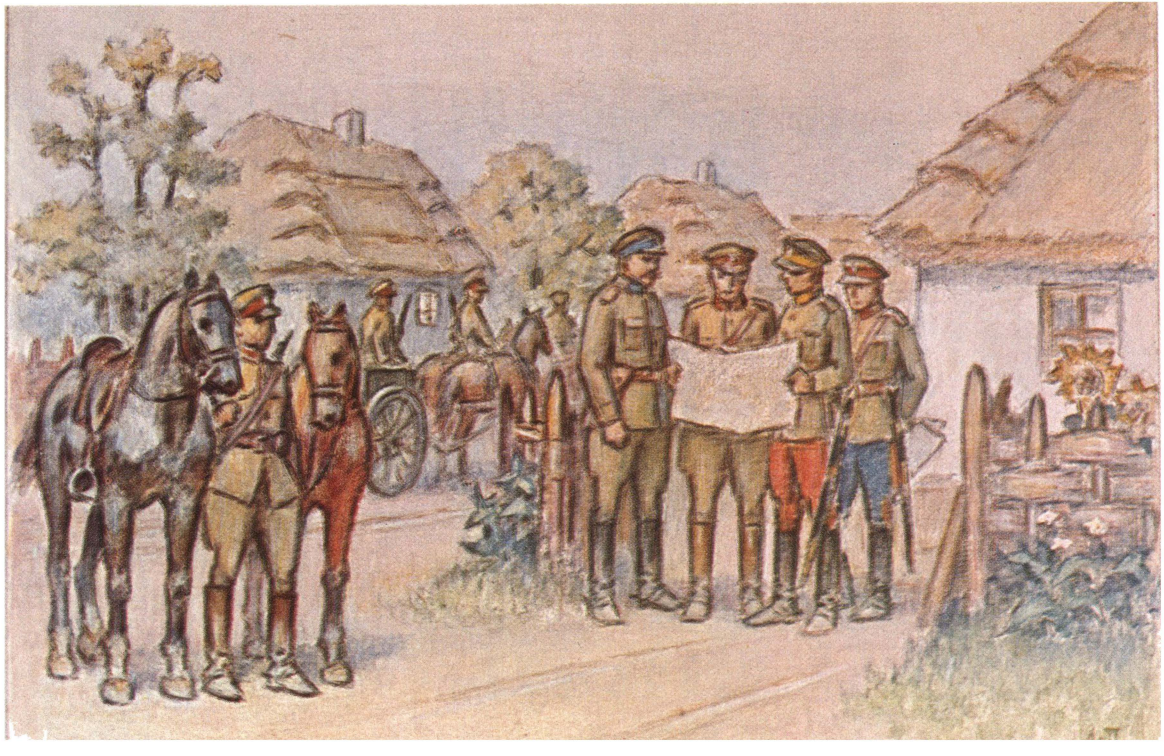
Після щирої дискусії приявні фронтові старшини поставили запит до шефів штабів обох корпусів: чи взагалі можливо в даних умовах рушити Армію з місця? Після одногодинної перерви прийшла однозгідна відповідь: в даних умовах відхід Армії не можливий. Лишається тільки шукати зв'язків і переговорювати з командою совєтських військ.

По цілонічній нараді старшин рішено донести до відома Політичному відділові наші висновки. Політичний Відділ прийняв їх у такій формі:

1. При зустрічі з совєтськими частинами всі старшини залишаються на своїх постах, дотримуючись старшинського кодексу чести.

2. Старшинам і стрільцям, які займають пости, зв'язані з політичною працею (поліція, жандармерія і ін.) допомогти виїхати до своїх частин.

3. Створити з Політичного відділу постійне тіло і доповнити його представниками польових формацій.

Ніхто з фронтових старшин не захотів лишитися в штабі, і тому прийнято постанову, що кожна частина пришле свого представника.

Отаман Карась уже виздоровів, перебрав команду полку і тішив себе надією, що може прийдуть якісь зміни на краще.

Ще коли УГА, переступивши Збруч, проходила біля Кам'янця Подільського, от. Карась вибрався з своїм адьютантом хор. Соколовським до Команди Армії УНР, де його товариш з російської армії, Василь Тютюнник, був шефом штабу. В розмові Тютюнник заявив, що з переходом Галицької Армії наладнається праця над будовою української держави. „А як воно вийшло?" — поставив тепер запит Карась.

Дізнавшись, що вже підписано якесь перемир'я з 12-ою червоною армією, от. Карась вибрався зі мною, як заступником коменданта полку, і хор. Соколовським, адьютантом, до Балти, до свого знайомого пор. Солодуба, який був комендантом Києва, а тепер в команді „червоної" Галицької Армії був помічником або й політруком при полк. Іванові, начальникові штабу ЧУГА.

От. Карась з саркастичною заувагою представив нас пор. Солодубові, а той полк. Іванову.

Полк. Іванов, якого от. Карась і ми всі титулували „ваше високоблаґородіє", був дуже чемним, розпитував нас про потреби полку і, як видно було, високо ставив військову дисципліну.

По повороті до полку почалась його реорганізація, а саме — мою батерію 2-10 перейменовано на польову батерію 2-ої бриґади, доповнено людьми, возами та кіньми і вже 3 березня наказано виїхати з Оленівки. До батерії приділено четаря Івана Ґуляя з 4-ої батерії і 15 гармашів, так що вона стала вповні бое-

здатною одиницею, з одним неприємним додатком — політруком, колишнім жандармом УГА.

До мене не раз підходили полковий політрук Кипріян (син священика, який вважав Христа за першого комуніста) та інші „політики", намовляючи, щоб я також став політичним робітником, бо „гармаші мене поважають, і це помогло б партії". Моя відповідь була: я — фронтовий старшина, про комунізм нічого не знаю і хочу задержати команду батерії так, щоб привести моїх гармашів в Галичину до їхніх батьків.

Мене лишили в спокої, і я виїхав з батерією до села Борсуки. Далі не можна було рушитись — почалася відлига і виїхати з села з гарматами було неможливо. Там, з допомогою шкільної молоді і кількох співаків з 10-ої бриґади, ми влаштували концерт на честь Тараса Шевченка і провели дефіляду батерії. Здається, це був єдиний такого роду концерт, на якому батерія, стоячи в повнім виряді, співала Шевченківський „Заповіт".

Район довкола Борсуків був „бунтівничий" — там не раз „пропадали" німецькі стежі, і під час воєнних дій терен був непрохідний. Навіть їздові коні пропадали в болотах, і ніяка каральна експедиція туди не досягала. Місцеві повстанці радили нам не йти на фронт, а залишатися з ними. „Ми, — казали вони, — маємо закопану зброю, навіть гармати, і при вашій допомозі ніхто нас не візьме".

Безумовно, це дещо промовляло нам до серця, але, йдучи на Київ, ми часто зустрічали повстанців і мали нагоду пізнати, з одного боку, їх високу посвяту, з другого — солом'яний запал, брак дисципліни і нахил до отаманії. Ми тепло попрощалися з нашими господарями і наприкінці березня рушили в похід че-

рез Сорожинку, Чечельники, Жабокрики, Станиславчик — вже в союзі з Большевиками!

В цьому останньому містечку зустрілися ми з якоюсь большевицькою частиною, навіть перевели військову дефіляду і переконались, що на нашу батерію були звернені очі всіх глядачів. Наша батерія й надалі залишалась „Батерією Смерти" і визначалась своїм військовим виглядом, дисципліною і чудовими кіньми.

Ніколи не забуду зауваги одного гармаша, коли ми дивились на якусь большевицьку частину, яка проходила попри нас: „То то добре, пане сотнику, що ми йдемо визволяти Галичину, але що скажуть наші батьки, коли ми привеземо з собою таку московську голоту?"

Біда була в тому, що це була не тільки московська, але й українська голота. Коли москалі мали таких полковників, як Іванов, що організував російські сили, то українська голота вроді Солодубів, Порайків, Затонських та інших, руйнувала все українське і пішла на повну яничарську службу Москві! Це глибоко відчули наші гармаші і з презирством дивились на всякого рода політруків-комісарів, нерідко кидаючи в їх сторону терпкі зауваги.

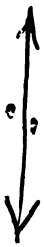
Коли прийшла вістка про смерть сотника Воєвідки з рук большевицького комісара, гармаші стали охороняти мене як ока в голові — вдень і вночі, ставлячи стійку біля мого дому.

В такому напруженні ми злучилися з 6-им полком піхоти під командою сотника Володимира Коссара і разом продовжували похід на Браїлів, Літин в напрямі польського фронту.

НА ФРОНТІ 2-ої БРИҐАДИ

2-га батерія і 6-ий полк розташувалися в с. Дяківці. Польова батерія ранком виїздила на фронт, стріляла на поляків, а на ніч верталася назад, бо фронт не був суцільний, і завжди була загроза нападу ворожої кінноти.

За існуючими приписами наш політрук мав підписувати всі мої накази, але він боявся виїздити на бойову лінію і просив мене задержувати копії всіх наказів, мовляв, по повороті всіх їх попідписує.

Увечері 19 квітня, коли батерія вернулась на місце постою, мене покликали до Команди і заявили, що згідно з наказом бриґади полк виступає проти большевиків, злучується з армією УНР і спільно з нею йде на Київ. Усіх політруків арештувати, а небезпечних — розстріляти.

На запит: яке становище поляків? Була відповідь: Командант бриґади, сот. Головінський, поїхав на переговори.

Наш політрук був людиною нешкідливою, і його приділили до гарматної обслуги, на що він з вдячністю погодився, виправдуючись, чому пішов на службу до червоних москалів. Гармаші не дуже йому довіряли і ввесь час за ним стежили. Одному комісарові вдалося втекти до большевиків, і він, очевидно, повідомив їх про повстання бриґади.

Був наказ прорвати залізничу лінію на Жмеринку і там з'єднатися з Армією УНР ген. М. Омеляновича-Павленка.

Після чотирьох днів завзятих боїв поляки зайшли на наші зади, і нам доручено стягнути батерію з поля бою і виконувати накази польського командувача. Сотник Головінський ще не вернувся з переговорів — будемо чекати на його наказ.

Сот. Головінський не повернувся, і нам наказано від'їхати з фронту на „відпочинок". В першому ж селі поляки відібрали у вояків амуніцію і кріси, в другому — від старшин і підстаршин пальну зброю, а далі уставили цілу бриґаду піхоти, кінноти та артилерії, оточили і роззброїли дорешти. І вже як полонених відіслали нас до табору в Фридрихівці біля Підволочиськ.

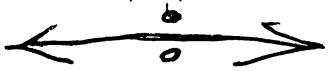
Закінчення трагедії Галицької Армії прийшло в селі Дяківці 23 квітня 1920 року. На оболоні востаннє вишикувались наші відділи. В очах гармашів і стрільців відбивалась внутрішня боротьба і — жаль за втраченою волею і державою. Тоді всі зрозуміли воєнну засаду кожної армії — знищити ворога, і це робили послідовно й ґрунтовно поляки. Загальна фізична і моральна перевтома була така велика, що кожний стояв, як бездушний автомат. Адже був це край безглуздя — віддавати ворогові готову збройну силу, але — не було ради. Бойові старшини і стрільці відчували біль і страшний жаль до свого політичного проводу, який залишив їх напризволяще.

У міжчасі в цьому таборі зібрався майже ввесь 10-й гарматний полк з от. Карасем на чолі і частина колишньої 10-ої бриґади. Вони розташувались у розбитих російських казармах, чи прямо на полі. Сторожа поводилась досить ароґантно, і ніхто не знав, що принесе наступний день.

Перша новина — це був заклик до уродженців Великої України вступати до Армії УНР. Відразу зголосились от. Карась та хор. Соколовський. Незабаром після того ми довідались, що обидва вони згинули під Чорним Островом.

Мало-помалу команда табору почала відпускати додому стрільців та декотрих підстаршин. Решту старшин мали відіслати до таборів у Польщі.

Деякі наші вояки, зголошуючись до команди по два-три рази, одержували по дві-три посвідки про звільнення. У таких уже звільнених стрільців ми відбирали зайві посвідки і передавали гармашам, підстаршинам та старшинам, яких поляки хотіли затримати. Ця система працювала так знаменито, що протягом тижня увесь наш полк, крім четаря І. Ґуляя і мене, був „звільнений". Залишивши для себе дві посвідки, ми попросили старшину 10-ої бриґади, щоб викликав нас. Опинившись уже за табором, я перехрестився і сказав з полегшею: „Тепер ми вільні від військових обов'язків — ми вивели з табору всіх довірених нам людей з тим приреченням, що кожний із нас завжди пам'ятатиме, що належав до „Батерії Смерти".

ЛЬВІВ — УЖГОРОД — НІМЕЦЬКЕ ЯБЛІННЕ — ПРАГА

Товаровим поїздом заїхали ми на головний двірець Львова і рушили звідти — д-р Ґуляй до своїх кревних, а я до канцелярії адвоката Евина, де урядував мій старший брат Степан, адвокат.

При виході з двірця задержала нас військова поліція — звеліла розв'язати мішки, але в них побачила тільки ножики й бритви. „Ти фризієр?" — запитав польський поліцай. — „Так, панє офіцер, — відповів я, — я фризієр". — „Удзєрай!" — Гарний привіт. Але, щоб не наражатись на дальший допит, я рушив до приміщення адвоката Евина.

Д-р Евин прийняв мене дуже сердечно. Для мене був уже готовий цивільний одяг. Секретаркою адвоката була полька, десь із околиці Львова, і мені сказали говорити до неї тільки по-польськи.

Український комітет працював тоді дуже справно, і за кілька днів я вже був у дорозі до Криниці, в товаристві молодої панночки, з карткою ідентичности від львівської поліції, очевидно, на чуже ім'я.

Під'їжджаючи до Криниці, я запримітив при обох дверях вагона польських жандармів. Майнула думка: чи не чекають на мене? Однак, все пройшло добре — допомогла картка ідентичности. Моя провідниця попрощалась зі мною і передала під дальшу опіку якомусь гуцулові з дорученням перевести через границю до Чехо-Словаччини.

Перехід через кордон мав відбутися вночі, тож гуцул завів мене десь на піддашшя і наказав сидіти тихо — поки не покличе.

Уночі ми під'їхали підводою до границі, і, коли перейшла польська гранична сторожа, подалися в гори. З першими промінням сонця я вже був на території Чехо-Словаччини.

Гуцул поїхав додому, взявши від мене посвідку, а я рушив до першої оселі на чехословацькім боці. Погранична сторожа прийняла мене дуже ввічливо і порадила їхати до Ужгороду, бо там, мовляв, краще визнаються на українських справах. Молодий чеський старшина ніяк не міг зрозуміти, як може бути офіційна поліційна посвідка з фотом, але... з чужим прізвищем.

І так я поїхав до Ужгороду — столиці Карпатської України.

Карпатська Україна на основі Піттсбурзького договору стала частиною Чехо-Словаччини з правом повної автономії. Її першим адміністратором був адвокат Жаткович з Америки. На вулицях міста появився наказ, щоб усі чужинці зголошувались негайно на поліцію з двома свідками — місцевими громадянами. Гарне поздоровлення! — подумав я, бо все, що я мав,

була фальшива польська карта ідентичности. І з нею пішов я на поліцію.

Кремезний, високий директор поліції оглянув усіх „біженців", зупинився на мені поглядом і запитав басом: „Ґалан, а ти тут що робиш?" Очі всіх приявних звернулися на мене. Був це колишній капітан австрійської армії — чех, з яким ми разом перебували в російському полоні у Болхові. Після нашої втечі з табору полонених в грудні 1917 р. він вступив до чеського леґіону, перебув сибірську кампанію, а після повороту до Чехії дістав призначення на директора поліції в Ужгороді. Між іншим, на Карпатську Україну висилали чехи всі надвишки своєї інтеліґенції, бо там у той час не було своїх адміністраторів. Цей капітан дуже добре до мене ставився і часто відвідував мене в таборі у Болхові. Під час одної візити застав мене на драбині, коли я мив вікна в кімнаті. З драбини я поздоровив його і сказав з усмішкою: „Пане капітане, ви певно подумаєте, що миття вікон не належить до старшинських обов'язків". — „Ні, — відповів він, — навпаки, думаю, що ви дуже добрий старшина, бо життя в брудній кімнаті не приносить старшині чести".

Тепер протягом кількох хвилин я одержав у його канцелярії усі потрібні папери на право перебування та подорожування по всій чехословацькій республіці й інформації про життя на Карпатській Україні. Крім того, він запропонував менї залишитись на Карпатській Україні і працювати в добрах кн. Фюрстенберґа, недалеко Ужгороду. Пропозиція д. добра!

Однак, з цього я не міг скористати, бо прийшов заклик до всіх старшин явитися до Праги — до українського представництва ЗУНР — Західньої Української Народної Республіки.

В міжчасі зібралася в Ужгороді група старшин, і, за порадою одного з них, ми вписались до робітничої спілки і почали працювати на тартаку, вивантажуючи з вагонів дерево, яке надходило з гір. Праця була задовільна і ми, зібравши трохи грошей, виїхали до Праги.

В Ужгороді ми були свідками, як американські українці передавали губернаторові Жатковичеві синьо-жовтий прапор. Уся та парада виглядала дуже сумно, бо, крім чеських леґіонерів, майже нікого не було видно.

З Праги ми рушили до осідку нашої бриґади в Німецькім Яблоннім, де застали звичайний табір військополонених, з тою різницею, що мав він самоуправу і повну військову організацію.

З напливом нових старшин і стрільців чеська влада створила новий табір у Ліберці-Райхенберґу, в судетській гірській околиці з розвиненою текстильною індустрією.

Життя в таборі набирало вже „ґарнізонового вигляду", себто звертали тут увагу на зовнішні форми, але ніхто не журився тим, що діється в Україні. Взагалі було для нас незрозумілим, що було так багато старшин з військовим досвідом — і в таборах і у Відні, але ні один з них не міг переїхати в Україну. Здавалось, що всі почали вірити в успіх „дипломатичної боротьби" на Раді Амбасадорів, у голосні апелі до справедливости в нашій справі.

Всякі спроби молодих старшин перенести бриґаду на Карпатську Україну, хоч би навіть у формі робітничих сотень, розбивались об заскорузлість „кадрових" старшин, які вже звикли до вигідного життя. Загально було переконання, що коли Рада Амбасадорів „вирішить" незалежність Галичини то вся бри-

ґада з прапорами і оркестрою парадно вирушить до Львова.

В міжчасі на Карпатську Україну висилали чехи, як уже згадано, всяку голоту до адміністративного і шкільного апарату, а наші „специ" крутились по таборах. Були натяки збоку чехів, що бриґаду можна перенести у гори, на границю Польщі, „а як вона перейде границю, то ми за це не відповідаємо". В Кошицях — казали чехи — є великий склад зброї, і „якщо хтось уночі зробить напад і ту зброю забере, ми не будемо за ним гонити і будемо чисті перед міжнародним правом та міжнародним зобов'язанням".

Всі ці натяки не помагали: ми хотіли робити все явно-славно і — з оркестрою!

Ніхто з командного складу в таборах не думав про завтрішній день, і все життя йшло по лінії найменшого спротиву — „якось то буде".

Тому не дивно, — що наприкінці літа багато зпосеред нас рішили залишити табір, переїхати до Праги і там кінчати університетські студії.

Восени 1920 р. українське життя в Празі кипіло. Були тут два дипломатичні представники: ЗУНР — д-р Роман Смаль-Стоцький і УНР — М. Славінський. Була велика академічна громада студентів з відділів медицини, інженерії, торговельного факультету. Студенти поділились на два табори, — колишніх військовиків і тих, які цілу війну пересиділи в запіллі, а тепер виступали як всезнайки: „а ми вам казали"!

До Праги перенесено з Відня Український Вільний Університет; в Под'ебрадах створено Господарську Академію та Педагогічний Інститут. Чеський уряд ставився до нас дуже прихильно — давав стипендії, в університеті звільняли українців від оплат і не робили ніяких перешкод при вписах.

Коли я виявив охоту вписатись до університету, але заявив „не маю ніяких документів" — декан сказав: „В таких умовах, які ви пережили за останні два роки, було б чудо, коли б у вас залишились якісь папери. Записуйтесь на факультет права, а ваші документи з Відня ми самі дістанемо".

Протягом двох років перебування в Празі я покінчив правничі студії з трьома докторськими ріґорозами, покінчив Високу Торговельну Школу та чехословацьку Школу Консулярної і Дипломатичної Служби. Один рік зараховано мені за військову службу.

З політичних подій у Празі треба згадати перший з'їзд Центрального Союзу Українського Студенства (ЦЕСУС), на який я підготовив новий його статут.

Приїзд до Карлового Університету Робіндраната Таґоре та від'їзд губернатора Жатковича до Америки, а перед тим його виклад у репрезентативнім „Обецнім Домі", де він подавав причину своєї резиґнації: недодержання умов, підписаних в Америці — справили на мене величезне враження. Наприкінці тих зборів на залі впали деякі гострі слова, і один наш земляк заявив чехові: „Дайте нам армію з 50,000 людей, а ми вам покажемо, як треба воювати". — „О, дат вам армію? Везте се самі!" (Дати вам армію? Візьміть собі самі!) — відповів чех іронічно.

Після закінчення студій треба було думати про дальше життя. Ми старались одержати чеське громадянство і перенестись на Підкарпаття або виїхати до ЗСА чи Канади.

Д-р Гуляй і я вибрали Америку. З кінцем грудня 1922 р., залишаючи европейський континент, я попрощався з товаришами зброї, а 22. грудня 1922. р. прибув до брата Михайла в Ню Йорк. Відтоді почався новий етап мого життя у вільній Америці.

НА НОВІЙ ЗЕМЛІ

СТРІЛЕЦЬКА ГРОМАДА

Першою організацією американських українців, з якою я познайомився в Америці, було товариство української молоді, яке в той час працювало над висилкою харчових пакунків для студентів-українців в Європі. Діяльним головою його був п. Коцко. В Колумбійському університеті, куди я мав поручальні листи, запізнався я з паною Осипою (Джозефіною) Яремою, пізнішою дружиною редактора Яр. Чижа, кол. сотника київських СС'ів. Головним українським товариським осередком в Ню Йорку був тоді дім пані Скубової, колишньої медсестри УГА.

Поза тим українське життя в Америці було занархізоване, бо наша програ у визвольній війні принесла широку хвилю обвинувачень проти власного проводу. Большевицька аґітація не тільки розбила наші громадські організації, але й внесла фермент у Церкви.

Дипломатична місія ЗУНР у Вашинґтоні на чолі з д-ром Лонгином Цегельським, а пізніше д-ром Лукою Мишугою, докладала всіх старань, щоб отримати для уряду позику і придбати якісь фонди. Внаслідок цієї праці створено Об'єднання Українських Організацій з осідком у Філядельфії. В противагу до Об'єднання діяла Оборона України під проводом М. Січинського. Коли Об'єднання можна було назвати національно-консервативною організацією, то Оборона України була радикально-соціялістичною.

Найважливішою подією в житті Об'єднання була пропозиція колишнього державного секретаря Лансінґа обороняти справу Галичини на міжнародному форумі за оплату 150,000 дол. Очевидно, в той час про таку суму не могло бути мови. До того ж був сумнів,

чи колишній державний секретар, демократ, може мати потрібні впливи в республіканському уряді.

Анархічний стан в українській громаді непокоїв новоприбулих вояків української армії. Після прилучення Галичини до Польщі українська бриґада в Яблінніім розійшлася по всьому світу: багато старшин і стрільців пішли у французький леґіон, деякі вернулись у Галичину або на Велику Україну, багато переселилися в Америку та Канаду.

Після короткого побуту в Ню Йорку я перенісся до Філядельфії, щоб заступити тимчасово секретаря Об'єднання д-ра Л. Мишугу і закінчити студії в Пенсильвенійськім університеті.

Громадське життя у Філядельфії було розбите, як і в інших громадах, але активну протикомуністичну роботу вела Січова організація. В цій організації працювало кілька колишніх старшин та стрільців УГА, які восени 1925 р. започаткували цикл викладів з визвольних змагань. Тоді видано такий обіжник:

Багато говориться у нас про Стрільців, та мало хто знає, хто вони були та як боролися за Українську Державу.

Щоб запізнати ширший загал з найновішою історією України, з тим могутнім поривом до свободи, якого не знає історія наших народів, 1-ий Січовий Округ у Філядельфії зарядив ряд викладів, в яких буде освітлено послідні події з боїв нашої Армії. Виклади відбуватимуться в Січовому Домі, в Філядельфії, при Бравн і Френклин Ст. все о год. 8-ій ввечорі по слідуючім розкладі:

ВІДЧИТ 1, (вівторок, 3-го листопада, о год. 8-ій ввечері). Організація УСС в 1914 р. Мартова революція, Временне правительство, Центральна Рада, українізація армії, — сердюки — наступ більшовиків — Берестейський мир — утеча Ц. Ради — наступ німців та австрійців на Україну — проголошення гетьмана — 1-го листопада у Львові.

ВІДЧИТ 2 (неділя, 8-го листопада 1925 р.).

Бої під Львовом, — організація УГА — повстання проти гетьмана — Директорія — Козятинська бриґада під Львовом —

Наступ ген. Павленка на Львів — Прорив ген. Курмановича на Городок та Судову Вишню — наступ більшовиків на Дієву Армію і відступ — галєрчики — прорив на Чортівську Скалу 15 квітня 1919 р. Великдень — загальний наступ — відступ УГА.

ВІДЧИТ 3 (вівторок, 10-го листопада).

Відступ на лінію Красне-Задвір'я-Куровичі, дальше на Золочів-Гологори-Якторів-Перемишляни. Бій під Бережанами — відступ до Чорткова-Колендян — ген. Греків і реорганізація Армії. — Наказ до наступу. Події на В. Україні.

ВІДЧИТ 4 (неділя, 15-го листопада).

Здобуття Чорткова — наступ на Теребовлю, Бережани і Тернопіль, дальший відхід на лінію Скварява-Гологори-Дунаївці. Триденний наступ — брак стрілива — другий відворот без куль — перехід за Збруч — відпочинок і реорганізація — наступ на Проскурів, Жмеринку, Винницю та Вінпярку. Похід на Київ-Житомир-Одесу. Здобуття Бердичева-Козятина, наступ на Київ на лінію Попельня, Андрушівка. Наступ на Денікіна, тиф, відворот на Винницю — завішення оружжя.

ВІДЧИТ 5 (вівторок, 17-го листопада).

Стріча з денікінцями — наступ І Корпусу на Бердичів — відворот на Винницю. Шепель і його правительство. Жмеринські бандити — похід на південь до Балти — бунт проти Начальної Команди — Нарада 1 і 2 Корпусів в Чечельнику — делеґація Армії до ген. Микитки і ген. Ціріца — їх домагання — політичний комітет при Нач. Команді — Другі наради в Чечельнику — перехід до большевиків (1920).

ВІДЧИТ 6 (неділя, 22-го листопада).

Комісари і політруки до УГА — переміна на ЧУГА. Воєнний з"їзд — ген. Іванов (експедиція) реорганізація — виступ на фронті під Літин-Летичів — повстанці — повстання третьої бриґади — підозріння — виступ другої бриґади — роззброєння. Перехід ген. Кравса — табори — Загальні уваги.

Після кожного відчиту буде час на запити та пояснення. Ні один українець ні українка не повинні пропустити нагоди дізнатися про боротьбу свого народа з уст учасника тих боїв. Реферувати буде д-р Володимир Ґалан, б. командант батерії в 10 гарматнім полку УГА, який перебув всі бої нашої армії та брав участь в нарадах в Чечельнику, де вирішувалась справа переходу до большевиків.

Тому почуєте факти, яких широкий загал зовсім не знає. Просимо о численну участь всіх українців з Філядельфії та околиці.

Старшина 1 Січового Округа в Філядельфії.

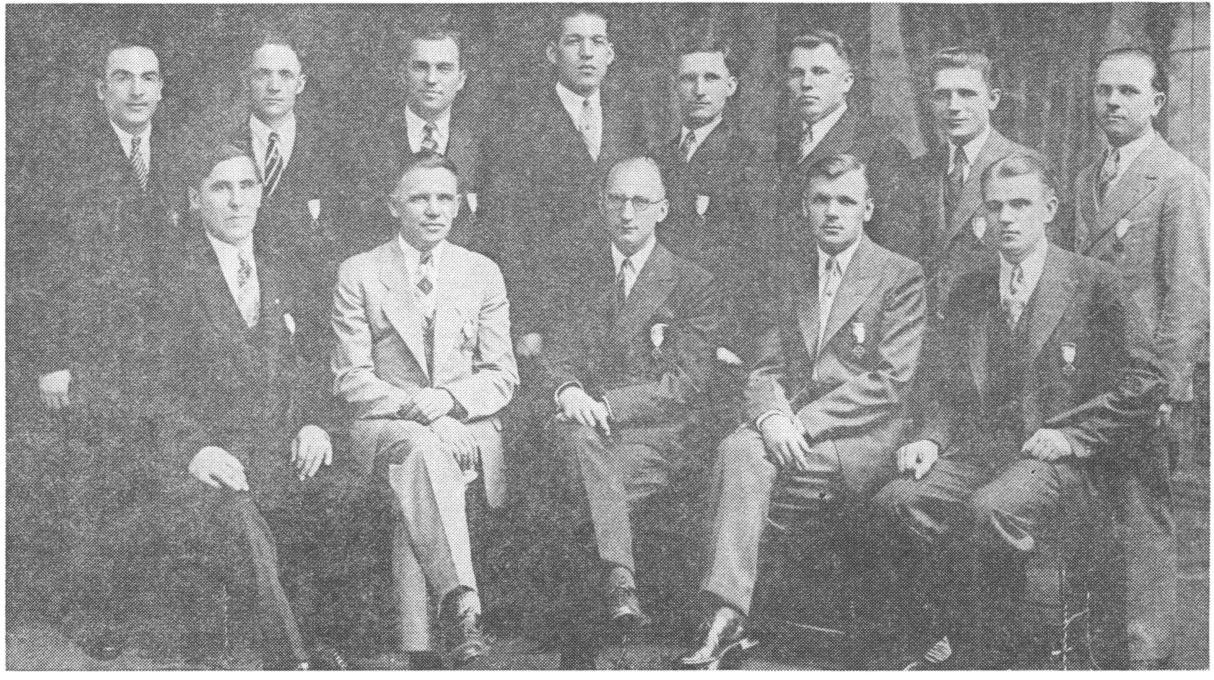
Безумовно, ці виклади роз'яснили багато проблем і були причиною до консолідації українських громадських сил.

Вліті 1925 р. на пікніку у Філядельфії, зійшлися колишні вояки нашої Армії і рішили заснувати своє товариство — Стрілецький Гурток. На вістку про це відізвались інші колишні стрільці з цілої Америки, домагаючись скликання Стрілецького З'їзду.

Перший Стрілецький З'їзд відбувся в Ню Йорку вліті 1926 р., в домівці Січі на Сент Маркс Плейс. На зборах, в яких взяло участь понад 60 колишніх старшин і стрільців, створено „Українську Стрілецьку Громаду в Злучених Державах" (по-англійськи: Ukrainian Legion), а місцеві відділи тієї організації названо Стрілецькими Гуртками (по-англійськи: Post) з порядковими числами. На першому з'їзді, де був заступлений гурток ч. 1 з Філядельфії і ч. 2 з Ню Йорку, прийнято тимчасовий статут та плятформу.

Годиться відмітити, що в той час, коли українська іміґрація старалася знайти зовнішню причину нашої прогри, стрільці, глибше застановляючись над справою, ствердили, що причиною була господарська, політична та військова непідготовленість нашого народу, тож над його підготовою має працювати нова стрілецька організація.

До Управи вибрано: д-ра Володимира Ґалана — предсідником, Василя Петрусика — секретарем та Т. Свистуна — касиром. Управі Громади доручено по-

Перша Управа Української Стрілецької Громади у Філядельфії, Па. Посередині — В. Ґалан, голова, ліворуч нього д-р П. Дубас, секретар, праворуч — Т. Свистун, касир.

дбати в першу чергу про матеріяльне забезпечення наших інвалідів.

Управа Громади відбула наради, постановила ввійти в порозуміння з усіма українськими організаціями Америки, Канади та Південної Америки, видала спільний заклик з підписами представників усіх світських та церковних організацій у справі збірок на Дім Інвалідів Української Армії і вислала 15.000 збіркових лист. Для спопуляризування цієї думки Стрілецька Громада виготовила перший в Америці український фільм п. н. „Листопадова ніч". Цей фільм висвітлено у Філядельфії кільканадцять разів з великим успіхом. Автором сценарію був д-р В. Ґалан, а акторами всі члени Стрілецького Гуртка ч. 1 під командою Т. Свистуна та Петрусика.

Рівночасно творились нові гуртки: в Піттсбурґу, Клівленді, Дітройті, Шикаґо, Скрентоні, пізніше в Нюарку, які вели муравлину працю на місцях, стараючись замирити нашу розбиту іміґрацію.

Управа Громади нав'язала тісний контакт із ветеранськими організаціями 46-ох країн, вислала їм літературу про Україну та протест проти дискримінації польським урядом ветеранів і інвалідів нашої Армії. Через американську та крайову пресу Громада нав'язала безпосередні зв'язки з усіма стрілецькими організаціями, які постали в краю і на іміґрації в Европі, вела переговори для створення Українського Військового Союзу.

Крім гуртків у З'єднаних Стейтах Америки постали численні гуртки в Канаді. Управа Громади доручила д-рові Іванові Гулаєві, колишньому старшині „Батерії Смерти", скликати окремий з'їзд представників канадійських гуртків і створити окрему централю в Канаді на статуті Громади З'єднаних Стейтів, з осідком у Вінніпеґу.

На другому з'їзді в Ню Йорку 20 січня 1928 р. потверджено потребу створення Військового Союзу, ухвалено посилити збіркову акцію на інвалідів і дати допомогу Пластові.

Рівночасно зі З'їздом відбулися перші наради українських лікарів під проводом д-ра С. Черняка і д-ра П. Дубаса, як ініціяторів, та наради українських журналістів.

З доручення Капітули Пропам'ятної Відзнаки УГА створено при Стрілецькій Громаді Провірочну Комісію на Америку й Канаду. Того ж року створено при Стрілецькій Громаді жіночу організацію.

На поміч інвалідам вислано до Львова понад $2,000, для пластунів — $150.

На третьому З'їзді у Філядельфії, 11 травня 1929 р. Провірочна Комісія в складі: сот. д-р В. Галан — голова, пор. П. Дубас — секретар, пор. А. Батюк, чет. Д. Галичин, підхор. Є. Ляхович — члени — надала Пропам'ятні Відзнаки 33-ом старшинам, двом медичним сестрам, 62 підстаршинам та 62 стрільцям — у приявності полк. Є. Коновальця та великого числа гостей і представників преси. По день 11 травня 1929 р. Провірочна Комісія наділила Пропам'ятною Відзнакою УГА такі особи: Іванна Подоля-Гвоздь, Марія Скубова, Іван Банах, Дмитро Баран, Павло Барилка, Ґригорій Білецький, Осип Білоґан, Николай Близняк, Іван Будзак, Василь Бундзак, Семен Бурий, Антін Бутрин, Микола Ворончак, Микола Воробець, Михайло Винник, Михайло Галичин, Петро Гайворонський, Михайло Гайворонський, Пилип Гарасимів, Андрій Градовський, Модест Гриневецький, Ґригорій Грицишин, Павло Ґрищишин, Павло Ґудзей, Іван Ґельнер, Михайло Ґрамяк, Яків Гаврилко, Михайло Дмитрик, Фелікс Дрижак, Степан Зайшлий, Михайло Федитник, Микола Фенчинський, Максим Іванів, Василь Ка-

Жіноча Секція Української Стрілецької Громади. 5-та зліва — Слава Ґалан, голова, — ліворуч неї Кат. Дубас, касир, — праворуч — Т. Свистун, секретарка.

нюка, Михайло Карніш, Григорій Кінаш, Іван Клак, Петро Коверчук, Петро Костерка, Максим Курич, Степан Куропась, Володимир Кушнір, Петро Лазорко, Іван Лазорко, Осип Луцейко, Семен Личак, Василь Лоняк, Корнило Лучка, Володимир Ляхович, Константин Маланяк, Матвій Малетич, Микола Малиняк, Іван Матис, Іван Медвідь, Петро Мельник, Лука Мишуґа, Теодор Радинський, І. Рущак, Григорій Салюк, Василь Шкрибалко, Михайло Ясінчук, Михайло Яблінчук.

Про цей З'їзд в одному з старокайових часописів писали: „Такого в нас ще не бувало". На цей З'їзд прислали привіти ген. Михайло Омелянович-Павленко, ген. Мирон Тарнавський, полк. Андрій Мельник та ін.

Ген. М. Омелянович-Павленко писав:

„Українському Старшинству та Стрілецтву, перебуваючому у Злучених Державах Північної Америки та об'єднаному в Українській Стрілецькій Громаді у Філядельфії, Па.

Старшин і Стрілецтво, що брало активну участь в нашій визвольній боротьбі, сьогодні, в день, коли з доручення Капітули будете Ви одержувати Пропам'ятну Медаль, щиро вітаю. Бажаю, аби той девіз, що написаний на медалі, зостався назавжди Вашим найдорожчим. Будьмо вірні, як і в минулому, нашому бойовому прапорові. Заховаймо те, що було добрим, як найцінніший скарб, і передаймо його в традицію будучому нашому молодому вояцтву. З помилок здобуваймо досвід.

Спільна, для всіх однакова Пропам'ятна Медаль хай буде зверхньою ознакою тих патріотичних почувань, що носить в собі кожний вояк Української Галицької Армії.

Живімо у вірі, що милосердний Бог верне ще нашій Батьківщині дні славного Гетьмана Богдана.

Михайло Омелянович-Павленко,
генерал-поручник, бувший
начальний вождь УГА"

В Празі, дня 15 квітня 1929 р.

Привіт генерала Мирона Тарнавського:

„Прошу прийняти щирий привіт і заразом найсердечнішу подяку за честь, якою Ви мене наділили чи наділити хочете. На жаль, не судилось нам бути разом, працювати на хосен власної Держави і святкувати разом всякі свята. Ми тут, на власній землі, неначе заковані в кайдани, безборонні, мусимо зносити всякі удари наїзників, без змоги прилюдного протесту.

Ви щасливіші, бо в чужій державі можете виявляти прилюдно утіхи, смуток тощо. І слушно робите, що використовуєте цю свободу, бо тим самим продовжуєте боротьбу за незалежність Української Держави — пропаґандою. Желаю Вам, щоби це святкування випало імпозантно, а опис цего свята рознісся по світі.

Залучаючи бажані уповноважнення, шлю Хвальній Громаді вискази правдивої пошани і остаюсь з високим поважанням

Мирон Тарнавський

Черниця, 19-го марта 1929".

Привіт полковника Андрія Мельника:

„До Української Стрілецької Громади у Філядельфії:

Дякую за пам'ять і честь, зроблені призивом мене в гості на Ваше свято в дні 11 травня ц. р. Прошу дарувати за значне опізнення відповіді, не з моєї вини довершене. Я зворушений Вашим письмом, але не в змозі піти всеціло на зустріч Вашим бажанням і особисто явитися серед стрілецької сім'ї.

Бажаю успіхів у Вашому святі. Хай воно причиниться до звеличання украніського імени на чужині, а українським людям буде вогненним стовпом в стремлінні до нашої великої мети.

З стрілецьким привітом

Андрій Мельник

Львів, 19 квітня 1929".

З нагоди того з'їзду пані Скубова чудово вишила прапор Громади, а композитор Гайворонський склав стрілецький гимн.

У з'їзді брав участь полк. Є. Коновалець, спільно з яким устійнено відносини Громади з Українською

Дружина і син автора!

Кадет Володимир Артур Ґалан у Військовій Академії і його мати Слава Ґалан. (1952)

Військовою Організацією (УВО) та справу військового вишколу.

Того року доручено Управі „Рідної Школи" у Львові розписати конкурс на працю з економіки, яка потім вийшла друком коштом Стрілецької Громади, як перша частина військового Альманаху. Цю працю написав д-р Карло Коберський п. н. „Україна в світовому господарстві".

Проф. В. Тимошенко зайнявся з доручення Громади збиранням наукових статтей до „Господарського Альманаха", які опісля були друковані в виданнях Господарської Академії в Под'ебрадах.

Вислано допомогу Пластові для дітей поляглих українських вояків і продано 1,000 календарів „Червоної Калини".

Четвертий з'їзд Стрілецької Громади відбувся 15 серпня 1930 р. у Філядельфії, а п'ятий — 30 травня 1931 р. в Ню Йорку, в якому брали участь також представники Литовського Леґіону.

На тому з'їзді м. ін. обговорено видання Військового Альманаху. Для співпраці вибрано комітет із представників української та литовської організацій. До участи в Альманаху запрошено визначних військовиків з генералами Юнаковом та Курмановичем на чолі. Але з намічених 12 статтей одержано тільки чотири. Причина була у тому, що наші військові фахівці жили тоді у нужденних матеріяльних обставинах, не мали потрібної літератури, тож про наукову працю трудно було говорити. Заходи Громади добути на цю ціль матеріяльні фонди від наших організацій були безуспішні, бо військова справа, як нам казали, у нас „не популярна".

Для опрацювання визначено було між іншими такі теми: Стратегічні границі України — ген. Курманович і ген. Юнаків; Організація збройних сил України; Значення Чорного моря для України — адмірал С. Більський; Транспорт України; Економіка України.

Шостий з'їзд Громади відбувся в Ню Йорку 8 травня 1932 р., сьомий — 18 червня 1933 у Філядельфії, а восьмий — 23 червня 1934 р. в Ню Йорку.

Секретарем Громади — після від'їзду В. Петрусика до Европи — став д-р Павло Дубас.

На восьмому з'їзді справа військового вишколу набрала вже конкретних форм. Вибрано Вишкільну Комісію, яка скликала до Філядельфії на день 9 вересня 1934 р. наради представників усіх військово-руханко-

вих організацій та редакторів „Свободи", „Америки" і „Народної Волі". На тих нарадах ухвалено цілий ряд постанов, але справа не пішла вперед, бо деякі групи відмовились від участи в цій праці, а ген. Курманович, якому доручено обняти провід вишколу, не зміг прибути до Америки. Тому голова Громади склав заяву, що справу вишколу передається приявному тоді в Америці ген. Капустянському.

Дев'ятий з'їзд Громади у Філядельфії 19 травня 1935 р. прийняв цю заяву до відома.

Десятий з'їзд відбувся 18 жовтня 1936 р. в Ньюарку, 11-ий в 1937 році у Ню Йорку. Обидва з'їзди підтвердили потребу видання військових підручників.

На одинадцятому з'їзді голова Громади д-р В. Галан і секретар д-р П. Дубас не прийняли більше урядів. На голову вибрано Д. Галичина, а на секретаря Ю. Баранюка. Осідок Управи перенесено з Філядельфії до Ню Йорку.

Упродовж перших 11 літ існування Стрілецька Громада виконувала своє головне завдання — плекала та ширила українські військові традиції і виховувала молоде покоління в дусі цих традицій. Не всі заходи Громади увінчались успіхом. Та все ж зроблено значний крок вперед. Провід Громади найболючіше відчув усі господарські, політичні та військові недостачі свого народу і старався скріпити ці ділянки, щоб у майбутній визвольній війні не тільки воскресла, але й закріпилася соборна і суверенна Українська Держава.

Стрілецька Громада була завжди організацією соборницькою, якщо вона й складалась у великій більшості з галичан, то це були люди, які не думали партикулярними категоріями, розуміючи, що не існує галицької проблеми, ані галицького патріотизму, а є тільки одна українська проблема, український патрі-

отизм, є одна-єдина Україна, частиною якої є Галичина. Ми не думали гуртково-організаційними категоріями і не боролися за „нашу" організацію, коли настав час пристосувати її до змінених умовин.

Такі змінені умовини прийшли після другої світової війни, коли чергова катастрофа України викинула на американський берег хвилю нової української еміґрації. Мені персонально припала велика честь, коли запропоновано мені становище екзекутивного директора у заснованому в 1944 році Злученому Українському Американському Допомоговому Комітеті. Діставши визнання збоку американських державних і міжнародних чинників, наш ЗУАДК зміг перевезти до Америки кругло 60.000 нових іміґрантів. Прибуло з ними й багато колишніх українських військовиків.

Так ось 9 жовтня 1949 року відбулись у Ню Йорку, в приміщенні Українського Демократичного Клюбу при 8-ій вулиці, збори з участю понад ста колишніх українських військовиків, на яких засновано Об'єднання бувших Вояків Українців в Америці (ОбВУА). Право членства в цій новій організації поширено також на тих українців, які служили в не-українських арміях, проте є українськими державниками.

Українська Стрілецька Громада в Америці вирішила тоді розв'язатись, а її члени масово стали членами ОбВУА. Тільки Стрілецька Громада в Канаді збереглася, але, на жаль, українські комбатанти в тій країні все ще розпорошені по кількох організаціях, що з них деякі існують лише на папері.

Згодом ОбВУА доповнило свій статут, давши право вступати до нього також правним членам, себто іншим комбатантським організаціям на базі повної автономії. Таким чином членами ОбВУА стали новозасновані Братство кол. Українських Січових Стрільців і Об'єднання кол. вояків УПА. На жаль, хоч ту зміну

статуту прийнято внаслідок переговорів із видатними членами новопосталого Братства кол. вояків І Дивізії УНА, та організація все ще зберегла свою повну організаційну окремішність. Все ж між ОбВУА і Братством І УД УНА прийшло до тісної співпраці, яка виявляється, зокрема, у видаванні спільного журналу „Вісті Комбатанта" під редакцією Івана Кедрина-Рудницького і делеґата від 1 УД УНА Василя Вериги, та з Редакційною Колеґією, в склад якої входять: ген. А. Валійський, В. Гузар, Ю. Лопатинський, Р. Купчинський і Г. Носик, — а в Суспільній Службі Українських Комбатантів під проводом дир. Івана Поритка, яка має за головну ціль допомогу нашим воєнним інвалідам — співпрацюють всі названі вище комбатантські організації.

Нова українська іміґрація в ЗДА виявила великі організаційні здібності. Але інфляція нових установ і організацій, з яких багато залишились існувати на папері, відсунула українських комбатантів, як зорганізований гурт, на задній плян. Правда, персонально вони й далі займали передові становища в різних ділянках життя, але українська громада у вільному світі довший час легковажно ставилась до нашого комбатантського світу, доказуючи цим ще раз той самий брак зрозуміння для рідної збройної сили, що був головною причиною нашої національно-державної трагедії. Тільки з часом ОбВУА добилося місця в Екзекутиві й Політичній Раді Українського Конґресового Комітету Америки.

Коли на другому Делеґатському З'їзді ОбВУА 7 березня 1953 року обрано мене на голову тієї організації — це була для мене велика честь, сполучена з великою відповідальністю. Займаючи по нинішній день це становище, я пережив на ньому чимало прикрощів, але й багато світлих моментів. Найсвітліший

з них той, що українська комбатантська братія таки вважає за потрібне зберігати свій організаційний гурт, і що вона таки всюди, де і як може, пропаґує значення рідної збройної сили.

Поки українці не дійдуть до переконання, що власну державу можна здобути і втримати тільки тоді, коли існуватиме свідома вартости рідної державности армія — до того часу не будемо духово, психічно підготовані до постання власної держави. У значній мірі вже змінилася українська просвітянська психіка. Але й до цього часу покутують у нашому народі залишки панщизняної психіки, коли імпонує нам усе чуже, коли переймаємо від чужинців, зокрема від наших ворогів, гірші, а не кращі риси їхньої вдачі. Зважусь на „єресь", твердячи, що нам, українцям, все ще бракує державницької мудрости і зрілости.

ЗЛУЧЕНІ УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЛЯДЕЛЬФІЇ

Безпосереднім поштовхом до зорганізування Злучених Українсько-Американських Організацій м. Філядельфії був польський погром у Галичині і Волині в 1930 році. Інстинктово всі наші люди відчули, що тільки об'єднаними силами вони зможуть принести хоч малесеньку пільгу катованим братам; тільки об'єднанням усіх наших духових і матеріяльних сил зможемо підійти до американського загалу і видвигнути перед його очі слушні домагання нашого поневоленого народу.

Сама думка про об'єднання сил не була чужою нашим іміґрантам. Від часу заснування Української Стрілецької Громади в 1926 р. наші скитальці-стрільці Української Армії підносили в кожній громаді клич об'єднання сил. Найкраще вдалось їм це на стрілець-

кому з'їзді у Філядельфії в 1929 р., про який старокраєва газета „Новий Час" з 1 липня 1929 р. вмістила статтю, про яку вже я згадував:

„ТАКОГО У НАС ЩЕ НЕ БУЛО"...

„Такого у нас ще не було", — пише одна учасниця про свято Стрілецької Громади в Філядельфії. В чому річ? А от з'їхались стрільці з ріжних місцевостей Америки і з ріжними політичними переконаннями і засіли до спільного стола. „Це видовище, — пише американська „Свобода", — могло здивувати не одного. Дехто не був всилі його зрозуміти й відчути. Але самі стрільці себе добре розуміли. В той вечір вони відчули, яке мале й дрібне те все, що їх ріжнить а яке велике, могуче й благородне те, що їх лучить".

Американська українська еміґрація... На вільній землі Вашинґтона щойно виявилися в повноті своїй усі „прикмети" нашого народу.

Там, де немає безпосередности боротьби за примітивні права народу, де кожний нарід може мати свої школи, свою церкву, свої товариства, словом може устроювати своє життя, як його воля — от там показалося, які ми та що ми вміємо.

Пересічний старокраєвий українець знає про американську еміґрацію незвичайно мало. Але в тому, що знає — на перше місце вибиваються відомості, що американська еміґрація розбита на атоми, розсварена, там усі проти всіх. І зразу повчають, якщо хочете, щоби вас піддержала х-та організація, то не йдіть з візитою до „іпсильона" і навпаки, так в колісце.

Взялися здорово за чуби сини України на вільній землі Вашинґтона, показують, що українці вміють і до чого вони здібні.

Цей стан триває вже роками, і партійне чи як хочете групове, а то й особисте „зріжничкування" не дає українській еміґрації в Америці відіграти ту ролю в житті свого народу, яку вона сповнити повинна.

Аж ось на стрілецькому святі зійшлися всі при одному столі, „що більше — підчеркує в „Америці" д-р Сіменович — засіли спільно редактори часописів ріжних напрямків. А все одно це велике свято відбулося в найкращій гармонії". Перший раз...

Чи справді відчули всі присутні, яке то все мале і дрібне, що їх до того часу ріжнило? Чи витягнуть з того науку і в будуччині елімінуватимуть те все дрібне і нікчемне в порівнанні

з тим великим, що всіх нас, українців, лучити повинно в одно ціле, нерозривне? Якщо Стрілецька Громада в Америці доконала того, то дійсно вона доконала велетенського діла.

Треба додати, що стрільці-скитальці не тільки голосили нашим людям в Америці засади об'єднання народних сил, — вони старалися передати і Старому Краєві всі ті добрі прикмети, які позначають американське життя. Уже в 1927 р. в статті „Замериканізуймо нашу молодь" („Національна Думка", 1927, ч. XI-XII, автор д-р В. Ґалан) сказано:

Перебуваючи вже довший час в Злучених Державах, я постараюся подати свої враження про тутешнє життя і по змозі вияснити ті явища, які для нас на перший погляд дивні і незрозумілі, а які, однак, є основою могучого розвитку американської нації.

Англо-саксонська раса створила дві держави: Велику Британію і Злучені Держави Північної Америки, які, хоч різняться своїм політичним і господарським устроєм (перша конституційна монархія з вільною торгівлею, друга федеративна республіка з високим митом), по суті спираються на тих же організаційно-державних основах а саме:

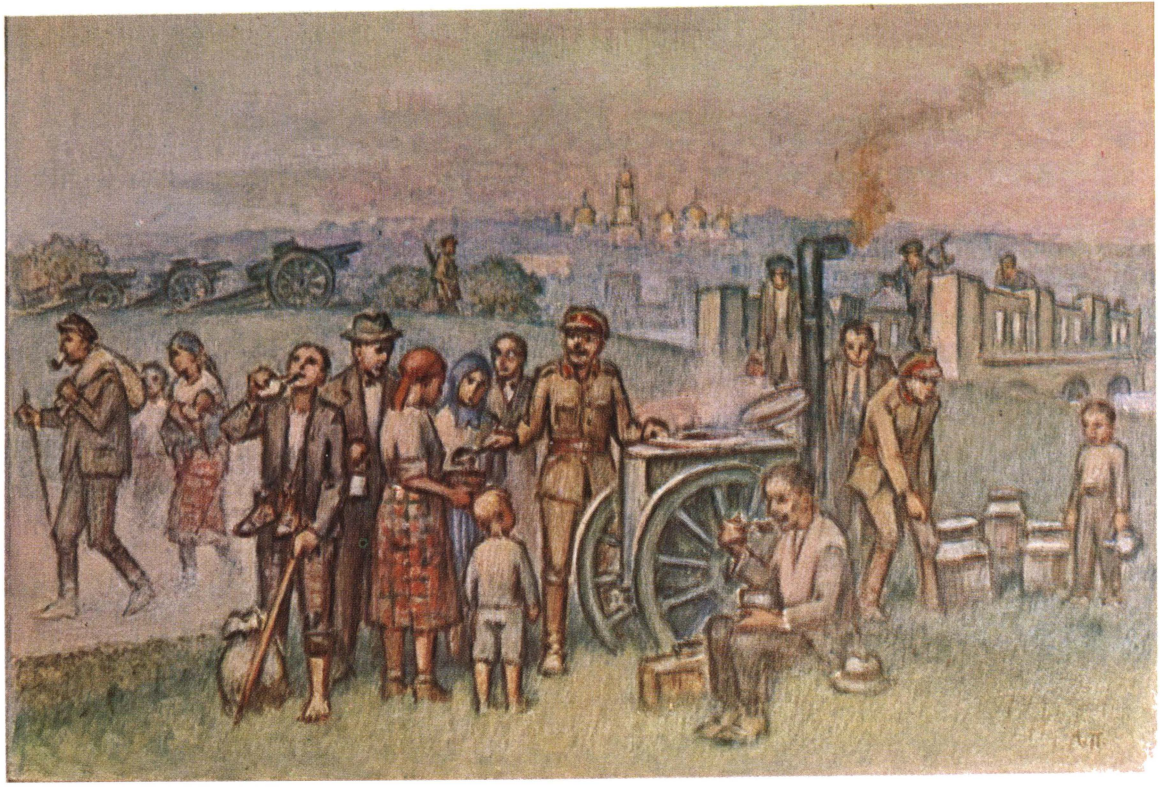
1. Праця і господарська сила нації є основою її політичного і культурного значення.

2. Визнання і береження державою людської індивідуальности та забезпечення повного розвою всіх її сил.

3. Опертя державної організації на карнім демократизмі широких мас населення.

Значна частина перших іміґрантів, котрі прибули в Америку і принесли з собою певну духову культуру, це були релігійні вигнанці, що кидали Европу в надії знайти місце, де вони могли б зачати нове життя згідно з своїми релігійними переконаннями. Друга частина іміґрантів це були ті, котрим чужою була всяка духова культура, котрі, гноблені нуждою, гляділи місця на землі, де могли б працювати на себе, де їм усміхнулася б краща доля, Врешті, третя частина іміґрантів це були засланці і авантурники різного сорту, котрі бажали забути своє минуле і вести нове життя в дальшім розвою цих країн.

Ці три кляси іміґрантів, ставши на нову землю, опинилися в однакових обставинах життя, в яких кожна одиниця була зда-

на на свої власні сили. Почалася страшна боротьба не на життя, а на смерть, і ця боротьба, яка тривала майже до кінця XIX століття, витворила нову націю, загартовану в праці і боях, члени якої бачили всю допомогу у власних силах. Держава мало мішалася в їх справи а єдина поміч, якої вони ждали від держави, це була військова охорона проти індіян. Що більше, пам'ятаючи страшні здирства европейських деспотів, вони до певної міри боялися держави, яка в їх уяві була уособленням деспотизму.

Тому то, хоч незалежність американських колоній проголошено 1776 р., щойно 1789 р. вибрано першого президента, і треба було дуже обережної праці, щоб створити центральний уряд. Цей час в американській історії називає один історик „критичним періодом" (R. Fiske: The critical period of American history). Всі дебати, які велися над прийняттям конституції в 1787 р., оберталися навколо повновластей центрального уряду, якому не довір'яли, і всіма способами старалися забезпечитись перед його можливим деспотизмом. Загрожувало цілковите розбиття і повна анархія. Положення врятував Вашинґтон, голова Конґресу, заявивши делеґатам, що вони як провідники не сміють в цілі приподобання загалові пропонувати йому те, що самі осуджують: „Поставмо ідеал, до якого стремітимуть всі розумні і чесні". Бож усі делеґати Конґресу були за створення центрального уряду, але боялись втратити свою „популярність", заявивши це публічно. Цей період американської історії це повторення нашої історії з її руїною, демагогією, отаманщиною. Різниця та, що 150 років тому знайшлося в Злучених Державах доволі відповідальних провідників, які розуміли дійсне положення і згідно з ним уложили державне життя.

Так, як у першому пероді історії Америки її громадяни навчилися жити, спираючись на власні сили, з власної праці, шануючи її найбільше як засіб для здобуття свободи і добробуту, так другий період переконав їх у тому, що для забезпечення свободи і тривалого добробуту потрібна сильна держава.

Третя основа американського устрою — це опертя на широких масах населення. Один американець, застановляючися над причинами упадку демократії в Европі, прийшов до висновку, що демократія можлива лише у висококультурній нації. Найкраще забезпечення американської демократії він бачить у масовому поширенні освіти. І цьому годі заперечити, маючи докази з щоденного життя, що за демократією малокультурного, неосвіченого народу криється кліка демагогів-деспотів.

Що ж видала американська культура?

Сміливо можна сказати, що вона створила демократичну державу, дала добробут не тільки клясам, але й масам народу, створила самостійних людей в повнім значенні цього слова.

Американський студент, скінчивши школи, ані не думає про те, що „суспільність" має дати йому заняття, але він знає, що сам має створити собі заняття. Тому то американська молодь не сміє кланятися і лизати рук, прохаючи „посад". Вона горда, самостійна, з розвиненим почуттям гордости. І тому, коли з нашою духовою культурою ми дійшли до того, що нікому заговорити про наші кривди перед світом і що, за словами одного з наших авторів, „каміння заговорить про нас", я скажу: **замериканізуймо нашу молодь, зробімо з неї свідомих, сильних, життєздатних та гордих людей. Вкажімо їм, що державна демократія це не якась безголова череда, в якій місце на низьку демагогію і кириню, але що це добре зорганізована, висококультурна модерна армія, з вишколеним проводом.** Чим більше в ній вишколених людей, чим кращий вишкіл, тим справнішою є ця армія в розв'язуванні питань щоденного життя.

Кожний член цієї демократичної організації має право вибитися вперед не пустими фразами, але знанням, працею та життьовим досвідом. Пригадаймо нашій молоді, що вона теж мусить готовитися здобувати провід в характернім, чеснім суперництві.

Коли це зробимо, тоді не треба буде нам звертатися з проханням до каміння, щоб воно за нас говорило. Тоді та молодь заговорить так грімко й рішучо, що її могутній голос пробудить 40-мільйонову націю. Брязкіт розірваних оков оглушить окупантів, і нашим квиліннням та нарікання на кривди прийде кінець.

Тоді станемо державним народом.

Шановний читач матиме змогу тепер усвідомити собі, що творці Злучених Українсько-Американських Організацій мали вже тоді ясний погляд на завдання цієї нової організації у відношенні так до Старого Краю, як і до нової нашої батьківщини.

ПРОТЕСТАЦІЙНІ АКЦІЇ 1930 РОКУ

У 1930 році, коли прийшли вістки про страшні погроми польського уряду над українським населенням Галичини і Волині, філядельфійська громада вже була ідейно підготовлена до об'єднаної праці. Створено негайно Злучений Комітет усіх організацій, скликано масове протестаційне віче, а зараз по вічу приступлено до систематичної праці.

Резолюції віча вислано до Уряду в Вашинґтоні, як і до прем'єрів усіх великих держав. „Менчестер Ґардіян" в числі 505 з 26 грудня 1930 р. передрукував ці резолюції, а англійські посли внесли запити в британському парляменті. Міс Шіпшенк повела акцію між жіноцтвом світу. Ми бачили, що наш нарід має приятелів. Філядельфійські організації вислали листиподяки англійським послам, а вони надіслали нам свої звіти, просячи дати їм друковані матеріяли відносно погромів. Ось їх листи, адресовані до голови Злученого Комітету:

HOUSE OF COMMONS

London, 19tht February, 1931.

Thank you very much for your very kind letter informing me of the resolution passed by your Organization. I thank you very warmly and shall continue to do all I can on behalf of the Ukrainian people, as a duty which the cause of humanity demands.

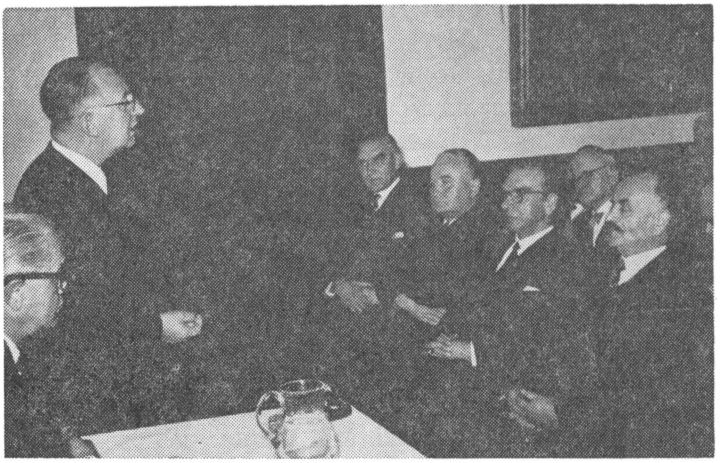
Yours sincerely,
Cecil Estrange Malone.

**
*

HOUSE OF COMMONS

5th February, 1931.

Very many thanks for your letter of the twenty-sixth of January conveying to me the resolution which was adopted by

Д-р В. Ґалан у Мюнхені. Зліва: інж. Д. Андрієвський, д-р Ст. Витвицький, інж. О. Бойдуник, проф. Б. Мартос (1947).

your organization. I can assure you that a number of my colleagues in the House of Commons as well as myself are keenly desirous that everything should be done to remove the grievances of the Ukrainian people under Polish rule.

For many years I have taken real interest in the problem of the protection of National minorities. As a Welshman I am myself a member of a minority group in the British Empire, but happily we enjoy the fullest freedom for our own language and distinctive culture.

I shall be glad if you can send me copies of any literature which you may issue dealing with the situation in Western Ukraine.

Yours thankful

F. Llewellyn Jones.

**
*

HOUSE OF COMMONS

8th February, 1931

I thank you for your very kind letter of the twenty-sixth of January and I value highly the thanks and appreciation of the American Citizens of Ukrainian descent.

Д-р В. Ґалан біля Парижа. Пані Ольга Петлюра і ген. О. Удовиченко з родиною (1946).

I am still pursuing the subject, putting question in the House and keeping in touch with Arthur Henderson, our Foreign Secretary who accomplished so much at Geneva in getting the petitions referred to a Committee of Three. The Under-Secretary for Foreign Affairs is also acting in the same spirit.

I am also in touch with Dr. Adolf Keller of Geneva and others keenly interested. I will continue to watch the subject and to do what I can.

Yours very sincerely

James Barr.

**
*

HOUSE OF COMMONS

London SW1. 4th March, 1931.

In all questions I have put in the House of Commons I have been treated with great courtesy and sympathy by our Foreign Secretary, Sir Arthur Henderson. You will know of the action he took at Geneva, in getting the six Petitions remitted to a Committee of Three and I know that his desire is to assert the rights of the Minorities, and to remove injustice and oppression. I am continuing to put down questions and to keep in touch with the Foreign Office.

I lately wrote a very short article for the Foreign Press exposing the political and religious persecutions going on in Europe and I concluded it with the words of the great American poet Russel Lowell:

"He's true to God, who's true to man; wherever wrong is done,
To the humblest and the weakest, 'neath the all beholding sue
That wrong is also done to us; and they are slaves most base,
Phose love of right is for themselves and not for all their race."

I have thought of going to Europe this summer to investigate these wrongs on the spot; but I am not quite sure yet whether I will be able to undertake it.

I have a good supply of literature some of which I have sent to leading Churches in England and Scotland.

Yours very sincerely

James Barr.

Таких листів було багато більше з різних кругів Британської Імперії, а зокрема від послів до британського парляменту та палати лордів.

Дня 19 грудня 1931 Злучені Організації одержали листа від посла британського парляменту Рені Смита, в якому він каже:

"I shall call my lecture Great Britain, the League of Nations and the Future of the Ukraine, and hope in this way to do something to state the case of the Ukrainians as it has developed since the end of the war, and to rouse public opinion with regard to the just carrying out of minority treatment and to the actual conditions at present prevailing in the Ukraine. A report has been published in the Manchester Guardian this week from a correspondent on the spot which gives a dreadful account of what is still going on there.

Yours sincerely

Rennie Smith.

На доповідь посла Сміта, яка відбулася 31 січня 1931 р. в Українській Залі, запрошено представників різних американських організацій та британського консула у Філядельфії.

АКЦІЯ В АМЕРИКАНСЬКИХ ТОВАРИСТВАХ

Акцію оборони Старого Краю ми видвигнули перед американськими організаціями Ліґи Націй, Форін Полиси Асосіейшен, зокрема перед Ворлд Піс Фавндейшен, до якого звернулися з проханням вислати до Галичини окремого представника для прослідження погромів.

У відповідь на це, ми одержали такого листа:

WORLD PEACE FOUNDATION
40 Mt. Vernon Street, Boston, Massachusetts

January 27, 1931.

We duly received your letter with inclosures describing conditions prevailing in Western Ukraine. The conflict between racial elements in the various countries has long received our attention. The relations of minorities with their Governments should, we

think, be corrected through operation of the minorities treaties where they exist as they do in the case of Poland. The evidence from Western Ukraine which has come to our attention very conclusively indicates violence on both sides. Where the fault and responsibility lies, we are not in a position to judge, but it would seem clear that the first step toward correcting unjust conditions should be to file petitions with the Council of the League of Nations under the treaty of September 10, 1919. Until the Council has had opportunity to discuss the complaints, it would seem inappropriate for an international commission to be organized for making an investigation which both Western Ukrainians and Poland should seek to have conducted under the treaty guarantees instead of outside them.

Sincerely yours,

Denys P. Myers.

На цей лист ми відповіли, як слідує:

Philadelphia, Pa., January 31, 1931.

Mr. Denys P. Myers, Research
World Peace Foundation,
40 Mt. Vernon Street,
Boston, Massachusetts

My dear Mr. Myers:

We thank you for your letter of January twenty-seventh, and in reply wish to call your attention to the fact that in our letter of December 20, 1930 asking "that an International Commission be sent to Poland" we had in mind an International Commission sent by the League of Nations. Petitions to the League of Nations, as mentioned in your letter, were sent by the Ukrainians since 1919, when Western Ukraine, (Galicia) was ceded to Poland, but all in vain.

The American public, in general, is acquainted very little with the present difficulties existing in Western Ukraine between the Polish and Ukrainian nationals, and the American public opinion, no doubt sways back and forth daily, favoring alternately each party concerned, according to the individual opinions set forth in daily circulation.

Therefore, in asking "that the representative of the World Peace Foundation be sent to Poland to investigate these charges,"

charged by the Ukrainians and denied by Polish Government, we felt confident that an influential organization as the World Peace Foundation, by actually investigating the charges and visiting the afflicted regions would convince the American public opinion, where the truth lies, as "seeing is believing."

Thanking you for your interest in the matter, I am

Respectfully yours,
Walter Gallan, Chairman.

Для литовського професора М. Біржишки, голови Українсько-Литовського Комітету у Вильні, який прибув до Філядельфії, Злучені Організації влаштували 14 лютого 1931 р. прийняття в готелі Аделфія і запросили на це прийняття суддю В. М. Луїса та визначних литовців.

ФОРІН ПОЛІСИ АССОСІЕЙШЕН

У березні 1932 р. п. Ф. Бідл, голова філядельфійського відділу Форін Поліси Ассосіейшен, пізніше — державний прокуратор, запросив предсідника Злучених Організацій як почесного гостя для дискусії на тему „Росія і депресія". В своєму листі він писав:

FOREIGN POLICY ASSOCIATION
Philadelphia Branch

March 8, 1932.

The Executive Committee of the Foreign Policy Association requests the honor of your company as a guest of the Association at the sixth luncheon-discussion of the season. This will take place on Saturday, March 19, at the Bellevue-Stratford at 12:30 promptly. The subject will be "Russia and the Depression," and Louis Fischer, Professor Calvin Hoover, and Mrs. Eve Garrette Grady will present diverse points of view on the existing conditions.

Sincerely yours,
Francis Biddle, Chairman.

Після дискусії, яка відбулася 19-го березня 1932 р., я вислав до п. Бідла такого листа:

Philadelphia, Pa., March 24, 1932.

Mr. Francis Biddle, Chairman
Foreign Policy Association,
1924 Chestnut Street, Room 300,
Philadelphia, Penna.

Dear Mr. Biddle,

Please accept my sincere thanks for the kind invitation extended to me by the Executive Committee of the Foreign Policy Association to attend the sixth luncheon-discussion March 19.

I wish to congratulate your on the splendid program of the discussion, and the valuable work of your association.

Permit me to say that during the discussion "Russia and the Depression" a very important question was omitted, namely, that of nationalities in the Soviet Union. It is needless to say that the Ukrainian problem in Soviet Union, as well as in European and international politics is of prime importance at the present time.

Therefore, to acquaint the American public with this important subject, I would suggest that a similar duscussion be arranged by the association on the Ukrainian problem.

Should you consider arranging such a discussion, I would be very glad to call on you any time personally to discuss the details and how the United American-Ukrainian Organizations can cooperate with you in this matter.

For your information I am sending under separate cover two pamphlets of the Ukrainian Bureau in London.

Very sincerely yours,

Walter Gallan, President.

Дискусія не відбулася, бо п. Бідла покликано тоді на пост прокуратора до Вашинґтону. Все ж таки, очевидно віддавна цікавлячись міжнародними проблемами, він мав нагоду вже у Філядельфії познайомитися і з українським питанням.

СВЯТО НА ЧЕСТЬ ДЖОРДЖА ВАШИНҐТОНА

У травні 1932 р. Василь Авраменко приготовив програму на честь Джорджа Вашинґтона. Злучені Організації перебрали на себе відповідальність за за-

Дім ЗУАДК-у в Парижі, після посвячення в 1946 р. Д-р В. Ґалан — другий ряд посередині, 2-ий ряд згори, 1-ий зліва, пок. монс. Перрідон.

прошення визначних гостей та посадника міста на промовця.

По святі, яке дуже успішно відбулось в Музичній Академії 6-го травня, ми одержали такі листи:

J. HAMPTON MOORE, Mayor

City of Philadelphia, Office of the Mayor, May 7, 1932.

Dear Mr. Gallan:

Accept the thanks of Mrs. Moore and myself for the flowers presented at the Academy of Music exercises of the Ukrainian Bicentenial Committee.

I feel, also, that I should say to you and the members of your committee that the Washington Memorial Exercises, including the Ukrainian Chorus as directed by Mr. Koshetz and the Ukrainian Folk Ballet as presented by Mr. Avramenko, were most delightful and gave extreme pleasure to the Mayor and his party. You are particularly to be commended for the fine spirit of patriotism that prevailed throughout.

Very truly yours,

J. H. Moore.

***

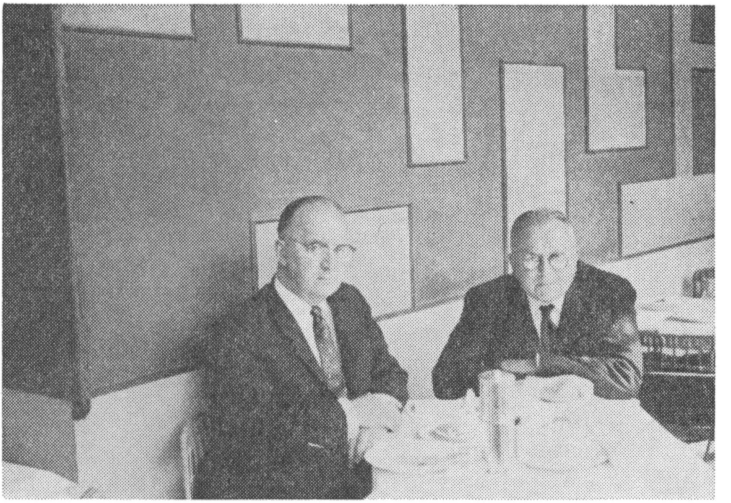
UNITED STATES SENATE

Committee on Naval Affairs

Please extend to the United American-Ukrainian Organizations my sincere expression of appreciation for the invitation to participate in the George Washington commemoration ceremony which the organization is to hold in the Academy of Music, Philadalphia, Friday evening, May 6.

However, I regret to state that the weight of pressing legislative matters, of vital interest to the welfare of our people, will prevent me from fulfilling my desire to be with you and your associates on this great occasion, at which, I feel sure, I would meet many of my friends of Ukrainian ancestry.

Being a naturalized American citizen, myself, it is obvious that I should hold a warm spot in my heart for naturalized American citizens, regardless of national origin, and my regard for them is intensified whenever they demonstrate their loyalty to our great Nation — The United States of America — rendering homage to its ideals and notables, such as the United American-Ukrainian Organizations will do on the evening of May 6.

Д-р В. Галан і ген. В. Удовиченко, Париж, літо 1946 р.

With kindest personal regards to yourself and every member of the United American-Ukrainian Organizations, and with the hope that your George Washington Commemoration Program will be a brilliant and successful event, I am

Most cordially yours,

James J. Davis.

**
*

THE COMMANDANT, UNITED STATES NAVY YARD

Philadelphia, April 20, 1932.

Please thank the Executive Committee of the United American-Ukrainian Organizations of Philadelphia for their kind invitation of April 19th, to be a guest of the Association at the Washington Bi-centennial Celebration to be held on Friday evening, May sixth, at the Academy of Music.

This courtesy is very much appreciated, and I am looking forward with keen appreciation to the wonderful treat which is in store for us.

With best wishes, I am,

Sincerely yours,

L. A. Bostwick
Rear Admiral, U.S. Navy,
Commandant.

**
*

HEADQUARTERS, 79th DIVISION
Office of the Chief of Staff

May 2nd, 1932.

Your kind invitation for the Washington Bicentennial Celebration of the United American-Ukrainian Organizations of Philadelphia for Friday May 6th, 1932 at the Academy of Music is very much appreciated and accepted with pleasure.

Respectfully yours,
Colonel, Field Artillery (DOL)
Chief of Staff, 79th Division.
C. R. Day

(ПРИМІТКА: Ця дивізія перша зайняла Шербурґ).

Сенатор Дейвис, командувач Пенсильвенійської Національної Ґвардії ген. Прайс та ректор Пенсилвенійського університету Пеннімен оправдали свою неприявність.

Американська преса поставилась дуже прихильно до цього концерту, а газета „Інквайрер" 8 травня 1932 р. вмістила такого листа до редакції:

THE PATRIOTIC UKRAINIANS

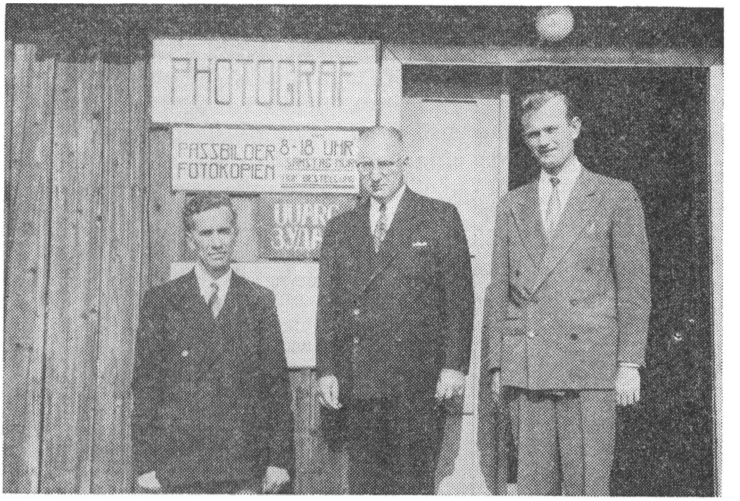
To the Editor of The Inquirer:

While all over the United States we are paying tribute to the father of our country, George Washington, we Americans note with interest whether any foreign nationality in this country has made any effort to help us celebrate this bicentennial anniversary.

Thus far only one foreign group has taken steps to pay tribute to the father of their adopted country. They are the Ukrainians.

During the current month the world-famous Ukrainian Chorus, under the direction of Alexander Koshetz, and the astounding Ukrainian Folk Ballet, under Vasile Avramenko's supervision, are making a tour of the large American cities solely to help pay tribute to George Washington.

It is surprising to note that the Ukrainians, practically unknown in this country and few in number, have taken first place among the various nationalities that are represented in this country in this noble, patriotic enterprise.

Перед канцелярією ЗУАДК в Австрії, літо 1948.

Anyone previously seeing Ukrainian dancing or hearing Ukrainian folklore, has undoubtedly been swayed by the beautiful singing and the inspired dancing that is unknown to American audiences.

We Americans welcome you, Ukrainians!

Alexander Wallace.

Philadelphia, May 5.

ПОЛІТИЧНА АКЦІЯ

Мавши на увазі потреби наших людей в Америці, Злучені Організації розвинули також живу політичну акцію. В січні 1931 р. вислано ґратуляційну телеграму до губернатора Пінчота, і вліті того ж року приступлено до організації громадян чужинецького роду п. н. „Про Америка". Найкраще пояснить завдання цієї організації ось такий оригінальний звіт до американської преси з 11-го вересня, 1931 р.:

CITIZENS OF FOREIGN DESCENT ORGANIZE FOR UNITED STATES DEFENSE

Friday, September 11th, 1931, 7 P.M., at 847 N. Franklin Stret, a meeting of the Executive Committee of Citizens of Foreign descent was held, presided by Dr. Walter Gallan.

This society was organized September 4th, at the meeting of representatives of different communities with the purpose: —

1 — To spread American ideals of liberty throughout the world and fight foreign propaganda hostile to the United States, with the help of foreign newspapers here and abroad.

2 — To advertise Philadelphia and her industries in foreign market jointly with other organizations in the City.

3 — Help in naturalization of immigrants, who legally entered United States with the intention of becoming citizens, and work together with other organizations, especially with the Community Council of Philadelphia.

4 — Take part in political affairs of the City, and thus acquaint immigrants with City, State and National Government Institutions.

5 — To acquaint American public with cultural and intellectual life of different nationalities represented in this organization, and thus bring about better understanding among the nations of the world.

This purpose was clearly outlined by Walter Gallan, President, pointing out that greater responsibility towards the United States rests with the citizens of foreign descent due to the fact that they became citizens of a free country, enjoy the Republican form of government, are members of the greatest democracy, and fully realize that American ideals of liberty can alone save Europe and the whole world from disaster.

At this time, when America is extending her helping hand to the whole world and a hostile propaganda is carried on against the United States, it is the duty of foreign born citizens to mobilize all their intellectual strength, to explain to their countrymen that American ideals of liberty are the only foundations upon which international peace and progress can rest. It is their duty to create a friendly feeling toward the United States in the country which they represent.

The suggestion made by Mr. Gallan met with unanimous approval at it was evidenced by speakers of different groups namely; representatives of Lithuanian group, C. S. Cheleden, and Attorney M. M. Slikes; Russian representatives, Attorney Wm. V.

Cherry and K. Gurtovoy; Rumanian representative, V. Toconita; Slovak representative Mr. Antolick, and Ukrainian representatives, Dr. Paul Dubas, M. Dowbenko, and Dr. S. Cherniak.

Other groups not represented at the meeting will send their delegates to the Executive committee.

Approving the Resolution of the meeting of September fourth, the executive committee made arrangement for the mass meeting to be held September 13, 1931, at the Ukrainian Hall, 1 P.M., 849 N. Franklin Street, to acquaint the various groups with the activities of the new organization and to advance the candidacy of Captain Michael Darmopray for Republican Magistrate in the next election.

A group of American War Veterans who formed a boosting committee for Captain Darmopray, headed by Lt. Charles Norman, Attorney Herman Lieberman and Lt. Herbert Madara, was very much pleased with the outlined work of the new organization and commended the foreign born citizens for their willingness to unite in defense of the United States Government and American Institutions. Such a gigantic work carried on by millions of foreign born citizens will bring within a very short time good results, and show the whole world the true American spirit.

The combined membership of the new organization as represented by various groups is well over 300,000.

Хоч вибори не випали згідно з нашим бажанням, Злучені Організації знову стали в першому ряді, коли йшлося про ширення засад американського демократизму.

ГУМАНІТАРНА АКЦІЯ

Треба підкреслити, що в часі, коли Злучені Організації повели таку широку працю, в ЗДА шаліло вже безробіття. Тому ми вважали за свій обов'язок прийти з допомогою нашим людям. Злучені Організації нав'язали контакт з міським Комітетом допомоги безробітним і представили їм положення наших людей. Після нарад ми одержали ось такого листа:

COMMITTEE FOR UNEMPLOYMENT RELIEF

January 7, 1931.

It was a great pleasure to meet you and Mr. Darmopray yesterday and to learn of the work which Ukrainians are doing here in Philadelphia. I would suggest three types of cooperation:

1. The use of the Social Service Exchange through which you can ascertain whelther any family which you undertake to help is being helped by anyone of the established welfare organizations. The Social Service Exchange is in charge of Miss Luella Harlin, Room 400, 311 South Juniper Street, and she will be glad to have you call to see her and tell you how to use the Exchange.

2. The Committee for Unemployment Relief is endeavoring to employ persons who would otherwise need to receive financial assistance. We are doing this through establishing what are called "made jobs," special work which is being carried on through various city departments, in the parks, hospitals, and so forth, and which is paid for by the Committee at the rate of $12.00 a week for three or four days work. These jobs are only given, however, to people who are without any resources and where they have a large number of dependents. Should you meet any cases of exceptional need they could be referred to 1031 Spring Garden Street, which I gather is our nearest office to the part of the city in which most Ukrainians live.

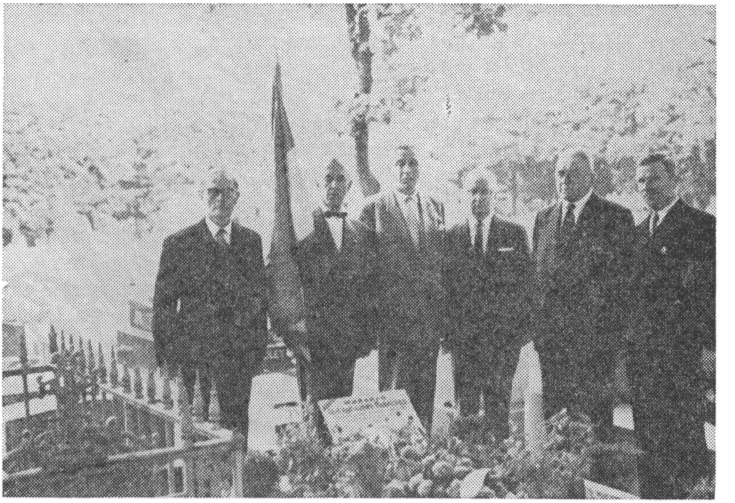
3. The Community Council will probably develop a section on immigrants and the foreign born. A small committee has this under consideration with the idea of working both with the Committee for Unemployment Relief and with the Council.

Sincerely yours,

Karl de Schweinitz, Sec'y

ІМІҐРАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

У якій мірі піднеслася повага Злучених Організацій можна пізнати з того, що до Іміґраційного Комітету, до якого ввійшли представники найбільших гуманітарних організацій м. Філядельфії, покликано голову Злучених Організацій. Головою цього Комітету був о. Е. Дж. Линґ, а референтом для виготовлення статуту призначено мене. 26-го лютого 1931 р. я ви-

Д-р В. Ґалан над могилою ген. Омеляновича Павленка, Париж 1950 р.

слав до о. Линґа такий проєкт, який прийнято одноголосно:

February 26, 1931.

Rev. Edward J. Lyng,
The Madonna House,
926-30 Christian Street,
Philadelphia, Pa.

Reverend Father,

As requested at the last meeting of the Immigrants Committe, I submit the following suggestions: —

I — PURPOSE OF THE COMMITTEE. The purpose of the Committee is —

a — to supplement the work done by the individual organization;

b — to help morally and financially the immigrants who lawfully or bona-fide enter the United States with the intention of becoming United States citizens;

c — to uphold the government in carrying out the immigration laws and from time to time suggest such supplements or changes in legislation as may seem necessary.

II — SUB-COMMITTEES. To carry out the work the following sub-committees are to be organized.

1 — Sub-Committee of statistics and legal aid for research work among immigrants; representation of the Gloucester Station; and legislative proposals.

2 — Sub-Committee of naturalization to provide facilities for naturalization of immigrants.

3 — Social work Sub-Committee to acquaint immigrants with social work of different agencies and educate the social worker to understand the historic, economic and political background of the immigrants.

4 — Entertaining Sub-Committee to bring about closer social contact of different immigrant groups with the American public, and through exhibitions, concerts etc., acquaint the American public with cultures, customs and traditions of different countries.

5 — Publicity Sub-Committee to use the foreign born citizens, immigrants and foreign Philadelphia newspapers as medium of advertisement for Philadelphia and her industries.

I believe that we have to work in close co-operation with the Chamber of Commerce, and therefore, the presence of the representatives of the said organization at the next meeting of the Immigrants Committee is necessary.

As to the detailed scope of work of each sub-committee, I would be very glad to explain it at the meeting.

Very truly yours,

Walter Gallan.

Практично ми допомагали людям, яких треба було відставляти до краю, діючи через Міжнародний Комітет Католиків-Іміґрантів, в якому представником українців був канцлер української католицької дієцезії, о. Олександер Пик.

ЧЛЕНСТВО В ТОРГОВЕЛЬНІЙ ПАЛАТІ

10-го квітня 1931 р. Злучені Організації, ставши членом Торговельної Палати, також з цієї трибуни

повели освітню працю. На запрошення Палати наш хор уладив чудовий концерт на радіовій станції, а представник Палати виголосив речеву промову про Україну.

З поміччю торговельної палати ми переводили курси американізації та громадянства.

МУЗЕЙНА СПРАВА

На зборах Злучених Організацій видвигнено думку про зорганізування українського відділу при Філядельфійськім Музеї. Ця справа була понад сили місцевих організацій, однак з поміччю інших позамісцевих організацій можна було б і це перевести в життя.

22-го січня, 1931 р. ми одержали від управи Музею дозвіл відкрити український відділ, та, на жаль, наші позамісцеві організації цієї справи не піддержали, не зважаючи на листи та заклики Злучених Організацій. Національний Музей у Львові приобіцяв нам повну допомогу і прислав ряд своїх видань, які передано до Філядельфійського Музею.

Від куратора Музею одержали ми такого листа:

PENNSYLVANIA MUSEUM OF ART
Memorial Hall, Philadelphia

January 22, 1931.

I appreciate very much your letter of January twentieth.

We fully realize the importance and interest of Ukrainian contributions to art, and I assure you that in the plan of the Museum aspace will be provided for its reception and display from time to time, so far as the works concerned may be in the central current of artistic development.

Sincerely yours,
Fiske Kimball, Director.

Так широко започаткована праця Злучених Організацій велася кожного року з тією хіба зміною,

що в однім році ми звертали більшу увагу на одну справу, в другому на іншу.

ДЕНЬ МОЛОДІ

Йдучи назустріч бажанню молоді, Злучені Організації започаткували на більшу скалю спортові змагання молоді.

Перший День Молоді відбувся у Філядельфії в неділю 4 серпня в Вествілі, Н. Дж., в приявності біля трьох тисяч осіб. У програмі свята взяло участь 135 змагунів та 14 молодечих клюбів з Філядельфії, Єлизабету, Мілвилу та Трентону.

Зорганізованим здисциплінованим виступом, працею та запалом наша молодь не тільки здобула собі щире признання та любов загалу, але й показала, яких успіхів можна добитися об'єднаними зусиллями.

Коли ж на грудях переможців-змагунів заблиснули золоті, срібні та бронзові відзнаки з синьо-жовтими стрічками та тризубом, а молодечі клюби піднесли вгору здобуті ними трофеї, в душі кожного приявного зродилось бажання, щоб другий День Молоді випав ще краще, ще величавіше.

Після того наша молодь відчула, що вся філядельфійська громада піддержує її, бо всі наші організації і парохії не тільки запросили на це свято своїх членів, але навіть відклали на інші дні свої пікніки (греко-кат. парохія Френкфорд, громада Найставн), щоб свято молоді випало якнайкраще. Молодь оцінила якслід і піддержку наших головних організацій — УНСоюзу, Українського Робітничого Союзу та „Провидіння" за подаровані ними гарні трофеї, вислання представників і за моральну поміч, зокрема „Свободи", „Юкрейнієн Віклі", „Народної Волі" і „Америки".

Дім для старших віком осіб в Абандоні біля Парижа. Четвертий зліва д-р В. Ґалан. Адмірал Савченко-Більський (з бородою). Скрайній праворуч — д-р Я. Кальба.

Для історії варто подати діловий звіт з тих змагань, оприлюднений у "Philadelphia Record-i", з 5-го серпня 1935 р.

ATHLETIC SUMMARIES OF YOUTH DAY IN PHILADELPHIA

Summaries of Track Events for Senior Boys

100 yd. Dash — Won by Urban, Elizabeth; second Lipka, Frankford; third Miller, Ukrainian A.C. Time 11 seconds flat.

880 yd. Run — Won by Segin, Ukrainian-American Youth Club; second Wrubel, Frankford; third Kustel, Frankford. Time 2 min., 23 secs.

440 yd. Run — Won by Nachoney, Frankford; second Kobran, Elizabeth; third Sitarsky, Frankford. Time 61.8 secs.

Mile Run — Won by Kowalchuk, Y.U.N.; second Nachoney, Frankford; third Kinaszuk, Elizabeth. Time 5 min. flat.

220 yd. Dash — Won by Urban, Elizabeth; second Lipka, Frankford; third Wrubel, Frankford. Time 26 secs. flat.

¾ Mile Steeplechase — Won by Kowalchuk, Y.U.N.; second Kinaczuk, Elizabeth; third Buchko, Ukrainian A.C. Time 3 min. 58 secs.

880 yd. Relay — Won by Elizabeth (Urban, Adik, Kobran, Zack_; second Ukrainian A.C.; third Frankford. Time 1 min. 49.2 secs.

Field Events for Senior Boys

Running Broad Jump — Won by Jargowsky, Millville; second Uhorchak, Jersey City; third Bukata, Ukrainian A.C. Distance 18 feet 8 inches.

16 lb. Shot Put — Won by Adamow, Frankford, second Rodowsky, Millville; third Kubrak, Millville. Distance 30 feet 10 inches.

Running High Jump — Won by Romanick, Millville; second Adamow, Frankford; third Zaharchuk, Ukrainian A.C. Height 4 ft. 10 inches.

Bar Chinning — Won by Sawchuk, Trenton; second Segin, Ukrainian American Youth Club; third Sitarsky, Frankford. 19 times.

Team Scores: St. Josaphat's C.C. of Frankford 30; Social Club of Elizabeth 22; Social Club of Millville 14; Y.U.N. 10; Ukrainian-American Youth Club 8; Ukrainian A.C. of 23rd and Brown 7; Social Club of Trenton 5.

Track and Field Events for Junior Boys

75 yd. Dash — Won by Krawczuk, Frankford; second Hendowitz, Ukrainian A.C.; third Hrycyszyn, Frankford. Time 9.2 seconds.

880 yd. Relay — Won by Frankford (Krawczuk, Michaleska, Hrycyszyn, Halasa); second Frankford "B"; third Plasts. Time 2 mins. 50 secs.

Running Broad Jump — Won by Halasa, Frankford; second Krawczuk, Frankford; third Orlak, Frankford. Distance 14 feet 1 inch.

Standing Broad Jump — Won by Michaleska, Frankford; second Adamow, Frankford; third Fedoriw, Frankford. Distance 8 ft. 11 in.

Running High Jump — Won by Adamow, Frankford; second Halasa, Frankford; third Hrycyszyn, Frankford. Height 4 feet 1 inch.

Bar Chinning — Won by Eikora, Plasts; second Michaleska, Frankford; third Michaluk, Frankford. 15 times.

Team Score: St. Josaphat's Juniors of Phila., 45; Plasts of Phila. 6; Athletic Club of 23rd and Brown, 3.

Senior Girls Events.

75 yd. Dash — Won by Miss Lebo, Elizabeth; second Miss Donelik, Elizabeth; third Miss Elko, Elizabeth; fourth Miss Coobick, Millville. Time 10.2 seconds.

440 yd. Relay — Won by Elizabeth (Kinaczuk, Lebo, Donelik, Elko); second Millville; no third. Time 63 seconds flat.

Running High Jump — Won by Miss Lebo, Elizabeth! second Miss Donelik, Elizabeth; third Miss Hladio, Nicetown. Height 4 feet 6 inches.

Basketball Throw — Won by Miss Elko, Elizabeth; second Miss Donelik, Elizabeth; third Miss Kinaczuk, Elizabeth. Distance 71 ft. 6 in.

Team Scores: Social Club of Elizabeth 31; Social Club of Millville 3; Girls' Association of Nicetown 1.

Boys Swimming Events

Free Style Relay 160 yds. — Won by Trenton (Mansak, Leschuk, Skoropad, Palazey); second Ukrainian A.C.; third Elizabeth. Time 1 min. 46.8 secs.

40 yd. Backstroke — Won by Bukata, Ukrainian A.C.; second Urban, Elizabeth; third Rich, Trenton. Time 27.4 seconds.

40 yd. Breaststroke — Won by Buchko, Ukrainian A.C.; second Palazy, Trenton; third Skoropad, Trenton. Time 28.6 secs.

Diving — Won by Bukata, Ukrainian A.C.; no second or third.

40 yd. Free Style — Won by Donald Human, Bayonne; second Spewak, Ukrainian A.C.; third Rich, Trenton. Time 25 seconds.

Special Event — Girls Free Style 40 yds. — Won by Miss Gulgun, Trenton; second Miss Kinaczuk, Elizabeth; th third. Time 21 secs.

Team Scores: Athletic Club of 23rd and Brown 21; Social Club of Trenton 11; Social Club of Elizabeth 4.

A List of the Major Awards and Their Recipients

Ukrainian National Association's Sports and Sportsmanship Trophy — Won by the Ukrainian A.C. of 23rd and Brown, Philadelphia, Pa.

Ukrainian Workingmen's Association Track Trophy — Won by the St. Josaphat's A.C. of Frankford.

Plague for Best Program of Ukrainian Ballet Dancing — Won by the Avramenko School of Dancing at Philadelphia.

Nicetown Volley Ball Trophy — Won by the Ukrainian Girl's Ass'n of Nicetown.

Nasevich Baseball Trophy — Philadelphia Metropolitan Championship — Won by the Ukrainian A.C. of 23rd and Brown, Philadelphia, Pa.

Gold, silver and bronze medals were awarded to the first three in all the field events. There were first place prizes in swimming.

How the Various Teams Stood in the Competition for the U.N.A. Sport and Sportsmanship Trophy

First: Ukrainian A.C. ---------- 11 points
Second: St. Josaphat's A.C. ---------- 10 points

Посадник м. Філядельфії Д. Тайт на Загальних Зборах ЗУАДК, 19 жовтня 1963 р.

Third: Social Club of Elizabeth	9 points
Fourth: Social Club of Millville	7 points
Fifth: Girl's Ass'n of Nicetown	6 points
Sixth: Tie between Plasts of Phila. and Dramatic Club of Trenton, each with	3 points

ПЕРША УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКА ОЛІМПІЯДА

Успішне переведення першого атлетичного виступу 4 липня 1935 р. так піднесло на дусі нашу молодь, що на наступний рік вона взялась за ще більше діло і спільно із Злученими Організаціями перевела під час з'їзду Ліґи Молоді 5, 6 і 7 вересня 1936 р. першу Українсько-Американську Олімпіяду.

Олімпійські грища відбувалися на площі Норт Філядельфія Гайскул під наглядом Американської Атлетичної Асоціяції. Програмою керували Петро Захарчук та Володимир Наконечний. Ось її зміст, як його подав "Evening Public Ledger" з 8 вересня 1936 р.

FIRST UKRAINIAN-AMERICAN OLYMPIAD

Labor Day, September 7th 1936, Northeast High School Field
29th & Cambria Streets

10:30 A.M. Swimming Meet, Central YMCA, 1425 Arch St. Winner awarded the: United Ukrainian-American Organizations of Philadelphia Swimming Trophy.

1:30 P.M. Invitation Track and Field Events for A.A.U. Members.

Winner awarded the: Ukrainian Youth's League of N.A. Trophy.

Ukrainian National Open Track & Field Championships.

Winner awarded the: Ukrainian Workingmen's Association Trophy. Present holder — St. Josaphat's Catholic Athletic Club of Frankford.

2:15 P.M. Baseball Tournament.

Winner awarded the: Michael F. Nasevich Trophy. Present holder — Philadelphia Ukrainian A.C.

4:30 P.M. Volleyball Tournament.

Winner awarded the Girl's Association of Nicetown Trophy. Present holder — Girl's Ass'n of Nicetown.

5:00 P.M. Amusement Contests for Young & Old.

6:00 P.M. Exhibition of Ukrainian Ballet and Folk Dancing.

Winner awarded the: United Youth Organizations of Philadelphia Plaque. Present holder — Avramenko's School of Dancing of Philadelphia.

The Ukrainian National Association's Sports and Sportsmanship Trophy will be awarded to the Ukrainian Club making the best All Around showing in Baseball, Swimming, and Senior Boys Track and Field Events. Present holder — Philadelphia Ukrainian A.C.

Американська і наша преса присвятила багато місця грищам і тим піднесли престиж нашої організації.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ ЗЛУЧЕНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Для характеристики праці Злучених Організацій надається найкраще річний звіт з дня 7 березня 1937 року:

Річні збори Злучених А. У. Організацій міста Філядельфії відбулися в неділю 7 березня ц. р. Головою зборів обрано д-ра П. Дубаса, секретарював гром. М. Пасічник.

ЗВІТ УРЯДУ

У річному звіті голова Злучених Організацій д-р В. Ґалан зазначив, що праця в минулому році була дуже успішна. Співпраця зі Злученими Молодечими Клюбами уможливила переведення Першої Українсько-Американської Олімпіяди, що в дальших наслідках дало можливість розвинути жваву пропаґанду в американській пресі. Для продовження пропаґандивної праці молодь видає свій журнал „Українська Хроніка". Внутрі наша громада з'єдналась, доказом чого є цілий ряд народних свят та збірок на народні цілі.

Для ведення ширшої народної праці Злучені Організації кооперували з іншими організаціями, а на Конґрес Об'єднання вислали 9 представників. При моральній допомозі Злучених Організацій відновлено працю Українського Будівельного Товариства, поставлено тривкі основи під його дальшу розбудову та працю для господарського розвою нашої громади.

Рекордовий секретар М. Рибак зазначив, що успішна минулорічна праця повинна бути лише заохотою до дальшої праці.

Касир гром. М. Дубас подав точний фінансовий звіт, який вповні підтвердив голова Контрольної комісії гром. М. Головатий.

Звіт з конґресу Об'єднання складали делеґати: пані Чопик і Пилипів та гром. Рибак, Головатий, Стефанів, Яремко, Пасічник.

По жвавій дискусії над звітами уділено урядові вотум довір'я повстанням з місць.

ВИБІР НОВОГО УРЯДУ

У склад нового уряду на рік 1927 ввійшли: д-р Вол. Галан — голова, д-р П. Дубас і О. Яремко — містоголови, М. Пасічник — секретар в українській мові, М. Стефанів — секретар в англійській мові, пані М. Чопик — касирка.

ПРАЦЯ НА БІЖУЧИЙ РІК

По дискусії над біжучою працею Злучених Організацій рішено одноголосно стати членами і заплатити річну вкладку до таких організацій: 1) Т-во Українських Інвалідів, 2) „Рідна Школа", 3) „Просвіта", г) Музей Визвольної Боротьби у Празі.

На потреби „Української Хроніки" рішено дати $15.00 і піддержати це філядельфійське видавництво морально.

БУДІВЕЛЬНЕ ТОВАРИСТВО

В дискусії над справами Українського Будівельного Товариства висказано думки, що це товариство може принести велику користь нашій громаді, коли його праця буде ведена так, як це започаткував новий уряд.

Нове федеральне і стейтове законодавство відкриває перед цим товариством широке поле праці. Господарський стан нашої громади вимагає, щоб таке товариство існувало, і тому все свідоме громадянство, а зокрема організації повинні причинитися до його розбудови.

КОНЦЕРТ В ДОХІД МУЗЕЮ

В неділю, 21 березня відбудеться концерт старанням усіх організацій м. Філядельфії, дохід з якого призначений на розбудову українського музею при нашій школі в Стемфорді.

Управа Злучених А.У. Організацій
м. Філядельфії.

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

З хвилею перетворення Чехо-Словаччини у федеральну державу чехів, словаків та українців, українська проблема стала перед европейськими дипломатами в повній ширині. Сусідні держави, зокрема Польща та Мадярщина, знову почали репресії проти українського населення, а навіть зачались вже граничні, збройні перепалки.

Американські українці раділи з цілої душі, що бодай ця маленька вітка нашого народу зажила вільним державним життям. Всі ми, однак, здавали собі справу, що по втраті Ужгороду та Мукача Карпатська Україна засуджена на голодову смерть, і єдиним її ратунком є хоч тимчасова, федеративна злука з чесько-словацькою державою, створення власної збройної сили та господарська розбудова краю.

З почину Ініціятивного Комітету відбулося 16 листопада 1938 р. в залі Товариства Горожан у Філядельфії надзвичайне зібрання представників українських установ, товариств, братств, сестрицтв, клюбів міста Філядельфії й сусідніх громад.

На зібранні явилося 104 представники, що заступали 65 товариств. Були представлені парохії й відділи українських запомогових організацій та місцеві товариства.

Зібрання відкрив о. канцлер Филимон Тарнавський, котрий запропонував д-ра Володимира Ґалана як голову зборів, що присутні прийняли.

Після довшої дискусії, в якій забирало голос багато представників, вибрано Виконний Комітет з 19 осіб, до якого ввійшли: д-р Володимир Ґалан — голова, Степан Слободян, Олена Штогрин, Теодор Свистун, Василь Гайовий — заступники, д-р Павло Дубас — секретар, Осипа Ґібонс — друга секретарка,

Михайло Рибак — фінансовий секретар, Теодор Чемерис — скарбник, Василь Волчанський, Микола Самбір, Олекса Горохівський, Микола Ворончак, Григорій Грищишин — контролери; Володимир Лотоцький, Михайло Елко, Давид Хмелик, члени пресової комісії; Осипа Ситкевич, о. Омелян Мицик, члени комітету.

Зібрання постановило, що в неділю, 27 листопада, відбудеться у великій залі Метрополитен Опера Гавз при вулицях Брод і Паплер масове протестаційне віче для запротестування проти нових польських погромів у Західній Україні. Віче також має обговорити справу помочі Карпатській Україні. Збірка з віча і від товариств має бути негайно вислана до уряду Карпатської України.

Зібрання ухвалило також переводити збірку на Карпатську Україну через цілий грудень.

Зараз після віча з 27-го листопада 1938 р. Комітет Допомоги Карпатській Україні старався нав'язати зносини з чеським послом у Вашинґтоні, щоби повести плянову працю в порозумінню з послом, котрий тепер заступав теж Карпатську Україну. Дня 2-го грудня, 1938 р. ми вислали такого листа.

December 2, 1938.

His Excellency
Dr. V. Hurban
Czechoslovak Legation
Washington, D.C.

Your Excellency:

Enclosed please find a copy of resolutions adopted at the mass meeting held November 27, 1938.

As chairman of the Committee I was instructed to arrange a personal, unofficial meeting between your Excellency and the representatives of American Ukrainian Societies in order to formulate a uniform policy in regard to cultural and financial help to Carpatho-Ukraine.

If your Excellency will advise me as to time and place of the meeting etc.

Посол Гурбан вимовлявся від співпраці тим, що досі він не одержав ніякого припорученння від Прем'єра Карпатської України о. А. Волошина. (Лист з дня 16 січня, 1939 р.).

В тому ж, однак, часі ми одержали з Праги листа від чеського професора університету, в якому він зазначив, що приїзд відпоручника американських українців до Праги й Хусту злагодив би багато непорозумінь між обома урядами.

Наш приятель, посол британського парляменту в Лондоні написав під датою 14 березня 1939 р.:

I am both happy and deeply interested in what you write. The fact that your groups have united in the way you indicate, says a great deal.

The situation is very difficult in Europe as you know. You will require the best advise and to be as wise as serpents to help your people in the best way etc.

В листі до Злучених Організацій прем'єр Карпатської України о. А. Волошин зазначив, що головним завданням американських українців були б господарська поміч у відбудові краю та поширення власного державного карпатського банку.

Цю поміч наша громада зорганізувала. 27 січня 1939 р. відкрито конто в американському банку; роблено старання створити пост господарського дорадника при чехо-словацькій амбасаді у Вашинґтоні — 25 і 26 лютого того ж року скликано господарські наради наших організацій для зорганізування господарської допомоги Карпатській Україні.

Рівночасно ми пересилали прем'єрові о. Волошинові всі звідомлення американської преси і просили його робити спростування, коли дещо було передано невірно. Це було зроблено, і в інтервю з американ-

ськими кореспондентами прем'єр о. А. Волошин завжди справляв на них найкраще враження демократичного провідника.

Та події гнали шаленим кроком вперед. 12-го лютого 1939 р. обрано новий сойм Карпатської України, і чеський уряд вшанував день відкриття сойму 2 березня виданням окремих поштових марок, з написом „Карпатська Україна, I сойм, 2 марта, 1939". В останньому листі від чеського професора з Праги, вже тоді зайнятої німцями, була залучена ця поштова марка. З болем серця він закінчив того листа словами: „Це все, що зосталось з пожиття обох братніх народів".

На вістку про мадярський наступ на Карпатську Україну 13 березня 1939 р., наша громада зібравшись на віче 19 березня звернулась з проханням до держав світу допомогти молодій Карпатській Республіці відбити ворожий напад.

Philadelphia Record, March 20, 139 писав:

CITY UKRAINIANS SUPPORT REPUBLIC

90 Organizations Meet, Urge Roosevelt to Protest Invasion

Representatives of 90 Ukrainian organizations here pledged support yesterday to the five-day-old Carpatho-Ukrainian republic, threatened with extinction by Hungarian troops.

They urged President Roosevelt to make the same protest against that invasion as he has done against Hitler's recent seisures. Carpatho-Ukraine proclaimed itself independent last Wednesday, when Czecho-Slovakia was dismembered, and it was promptly invaded by the Hungarians.

Urges American Help

The Carpatho-Ukrainian troops, the "Sitch" are still fighting, and America ought to help them, said Theodore Swystun, radio announcer, to the 500 persons in Ukrainian Hall 847 N. Franklin Street.

"If democraties of today want to combat the totalitarian states, they should aid this fighting republic, which can be the starting point of a war of resistance against Hitler," he said.

Swystun said there are about 15,000 Sitch troops scattered through the Carpathian mountains, bitterly resisting the Hungarian advance and organizations here will send financial aid as soon as contact is established.

Dr. Walter Gallan, president of the United American-Ukrainian organizations of Philadelphia, denounced the "libelous assertions" that Ukrainians are interested in furthering Hitler's ambitions.

Opposed to Hitler

"The Ukrainians are fighting Hungary, which is the same as fighting Hitler," he said. "If Hitler sent his troops into Carpatho-Ukraine, Ukrainians would fight them, too. They are interested only in establishing a free government, similar to America's, in which they can work out their own desiny.

"Proof that Carpatho-Ukraine is free of Hitlerism is shown by the first parliament, chosen by popular ballot February 12, in which Jews as well as other minority groups were represented."

Plans were made for sending a delegation to President Roosevelt. Others who spoke were Dr. Paul Dubas and Dr. Longin Cehelsky.

Та хоч і ця протестаційна акція залишилась без наслідків, наша громада не зневірилась у своїй силі. Вона й далі продовжувала працю об'єднаними зусиллями для добра нашої нової Батьківщини Америки та поневолених братів у Старому Краю. Злучені Організації міста Філядельфії визнавали і визнають клич, що тільки „В ЄДНОСТІ СИЛА".

Історичні події доказали слушність становища, що його заняли представники Злучених Організацій.

ПРОДАЖ ВОЄННИХ БОНДІВ

Зараз після зрадницького нападу японців на Перл Гарбор 7 грудня 1941 р., українська громада знову стала єдиним фронтом на допомогу воєнним

зусиллям нашої держави. Створено Комітет Американсько-Українських Горожан для оборони, в склад якого ввійшли: майор М. Дармограй — предсідник, М. Рибак — секретар та І. Борисевич — касир. Д-р В. Ґалан, секретар Українського Будівельно-Позичкового Товариства, яке стало державною аґенцією для продажу бондів, був призначений головою Комітету продажу воєнних бондів.

Продаж бондів відбувався вечорами в Домі Горожан, і в часі кожної позички Злучені Організації скликали віча та вели пропаґанду через наші радіові години. Через цю кооперацію філядельфійська громада вибилась на перше місце в продажі бондів і дала моральну заохоту іншим громадам до такої ж праці. А коли Український Конґресовий Комітет рішився перевести від 18 січня до 15 квітня 1944 р. загальну бондову кампанію в цілій Америці, Філядельфія стала центром цієї кампанії. Товариство Горожан призначило на це окремий офіс, виасиґнувало зі своєї каси 50 дол. на видатки Конґресового Комітету, а господар п. Скрипник перевів безплатно всю потрібну столярську працю.

Д-р П. Дубас очолив провід пресової комісії; радіові години п-ні М. Ганусей та п-ні Т. Свистун увесь час вели безплатно кампанію та збирали підписи на бонди; п-на Леся Кінаш провадила канцелярію а п-на Ірена Пик, Гелен Волянська та п-ні О. Штогрин допомагали в офісовій праці; зокрема п. Карпчук, майор М. Дармограй, М. Дубас, Г. Лесюк, п-на Мосьондз та багато інших, вели активну акцію продажу бондів. Ми перейшли визначену квоту п'ять мільйонів, і Конґресовий Комітет одержав від Державного Скарбу почесну грамоту, як знак признання для всіх американців українського роду.

Голова Комісії продажу воєнних бондів одержав також почесну грамоту і такого листа:

TREASURY DEPARTMENT
Washington, D.C.

June 12, 1944.

Dr. Walter Gallan, Chairman
Ukrainian American War Bond Drive

In token of appreciation for distinguished services rendered on behalf of the War Savings Program, it is my pleasure to present to you the United States Treasury Department Citation of Award.

While this citation is for outstanding patriotic work well done, it also serves as a commission for you to lead the members of the Ukrainian Congress Committee of America in a crusade to support the Treasury Department's Fifth War Loan Drive, June 12 through July 8, 1944. Continue therefore to encourage your fellow Americans to invest a part of today — every day — to insure a whole of tomorrow.

William C. FitzGibbon, Deputy Director
National Organizations Division.

ВИСЛІД ПРАЦІ

На початку цих споминів я підкреслював, що наша громада вела народну працю в переконанні, що цим принесе хоч маленьку поміч нашим поневоленим братам.

Чи дійсно ця праця принесла якийсь успіх?

Відповідь на це питання знайде читач у промові посла британського парляменту Р. Дейвіса. 15-го вересня 1944 року я одержав з Лондону таку брошуру:

ADDRESSES

at a Religious and Social Gathering attended by Canadians of Ukrainian descent serving with the Canadian Forces (Overseas), and other members of the Ukrainian Community in England.
Held at St. Chad's Church School, Cheethm Hill Road, Manchester, Sunday, 2nd May, 1943.
Chairman: Corporal B. Panchuk.

з такою карткою:

(House of Commons)
(Seal)
27. 8. 44

With Compliments from:
Rhys Davies, M.P.
House of Commons
London, England

Ось що говорив посол Дейвіс у Манчестері 2 травня 1943 р. до наших канадійських вояків:

ADDRESS — RT. HON. RHYS DAVIES

Ladies and Gentlemen:

My credentials for attending here today may not be very important, but may, nevertheles, be of interest to you all. Some years I was one of a small delegation of members of your British House of Commons which proceeded to inquire on the spot into the allegations then made against the Polish authorities that they were behaving ruthlessly towards the several million Ukrainians living in Eastern Galicia under Polish regime. That was the time perfidiously described as the "pacification" period. Unfortunately, we found that many of those allegations were well founded, proved to be true, and we issued our report accordingly. We met and conferred with the leaders of the Ukrainian people in that territory, both in Warsaw and Lwow, and were very much disturbed by the signs of intolerance displayed over the Ukrainian minority by those in power at the time in Poland. We remonstrated with certain Ministers of the then-Polish Government and left Warsaw with the impression that our visit had at least had some salutary effect on the ugly situation.

Then, when the present war broke out, it fell to me to interest myself in the fate of the small Ukrainian community living in Manchester. Until the outbreak of the present hostilities, very few people in Britain had ever heard of the Ukraine and any Ukrainian living here was therefore naturally a suspect and treated almost as an enemy alien.

In addition, I have met many of our compatriots in the United States of America and have addressed gatherings convened by them — especially in Scranton, Philadelphia and in Jersey City. I was agreeably surprised to be informed that in the U.S.A. about

a dozen periodicals were published regularly in your native tongue, proving that although they had migrated far from their homeland your kith and kin had not forgotten "the rock from which they were hewn."

On this question of contact with your people and during my several visits to Canada I found to my surprise that whilst the British provide the largest and the French the second largest, the third biggest community in that Dominion is Ukrainian, and the Canadian Ukrainians are regarded by all as being among the very best agriculturalists resident in those vast prairies.

It is astonishing, however, how little the several races of the world know of each other. I have two English encyclopaedias at home — of ten volumes each — and when I search between the covers for information about the Ukraine, a vast and rich territory in Europe with about forty-five million inhabitants, I found not more than ten lines all told describing your country in either. Strangely enough, however, the word "Ulcer," very appropriately, appeared on the same page, but it took about fifty lines to explain what that sort of eruption meant.

And now I come to the reason for your visit to Europe. I must be forgiven for basing all I do and say in public life on humanitarian considerations. First and foremost, therefore, I deny emphatically the philosophy of the superior race. In my travels in twenty-three foreign countries, located in the four of the five continents, I have found manking pretty much the same everywhere; good, bad and indifferent, whether they reside in London, Paris, Berlin, Warsaw, Belgrade, Sofia, Ottawa or Washington. Indeed, it may interest you to know that this applies even to the people living in such diverse surroundings as the cities of Chicago and Jerusalem, and that is saying much. That, of course, is the Christian conception of mankind; we are all the children of one Father, whatever our race, caste, creed, or colour.

Some day — and may it be soon — even this war will come to an end, a Peace Conference will ensue and the whole of Central Europe with its one hundred million peasants will once again be thrown into the melting pots by the Statesmen. We hear much of the claims of Norway, Poland, Czechoslovakia and Greece, and quite rightly so too. But what of the Ukraine, a much bigger territory and with a larger population than all those countries combined?

It is not for me to suggest the course events should take when the map of Central Europes is being redrafted once more;

but if I were a Ukrainian and a soldier in Europe, ready to fight and die for the four freedoms proclaimed by president Roosevelt and for the principles of the Atlantic Charter, then I would make my voice heard in good times as to the future of the land where my forefathers were laid to rest.

I want to protest, too, against the Imperialist attitude adopted by all the Statesmen of the few Powers of great military might that the many and less-belligerent nations must always be regarded by them just as pawns in the international game.

Once of the greatest tragedies of Europe has been that races who hold the big stick but who are of a lower standard of civilization have ruled over nations of a higher culture than their own.

Finally, I refuse to accept the present world conflict as an ordinary war between nations to be ended with the traditional knockout blow. I am rather inclined to the view that this is the universal rising of the ordinary folk everywhere against the arrogance of statesmen and the growing encroachment by governments on personal liberty.

My last world it that you should never forget the struggles for freedom of your parents in the old world, and I hope that you will employ such liberty as you enjoy in the new world to prevent the human race plunging itself into the abyss of famine, pestilence, revolution and anarchy. Above all, let up remember that classical saying that "Peace is the masterpiece of reason."

Це той посол Дейвіс, якому Злучені Організації вислали подяку за його оборону наших братів; який, їдучи до Польщі в 1931 р., написав листа до Злучених Організацій, просячи додаткових інформацій, а опісля склав нам точний звіт з поїздки і розсліду погромів на зборах у Горожанськім Клюбі в Філядельфії.

Читач зрозуміє, що виступ посла Дейвіса перед нашими канадійськими вояками не був припадковий, — він був підготований інформативною працею протягом 14 років. У цій підготові Злучені Організації брали дуже чинну участь, і цим наша громада гордиться.

ЗУАДК

При закінченні другої світової війни приходили до ЗДА тривожні вісті, що мільйони українців вивезено на працю до Німеччини. Першу таку вістку подав у Філядельфії через Юнайтет Пресс часопис „Інквайрер" з 3 вересня 1943 р. Звучала вона так:

MILLION UKRAINIANS SLAVING FOR GERMANY
Enemy Source
By United Press

The Berlin radio in broadcast yesterday, quoted Reichsminister Alfred Rosenberg, in charge of occupied territories in the east, as telling foreign correspondents that more than 1,000,000 workers from the Ukraine are engaged in German war industries.

На зборах УККА, які відбулися 22 січня 1944 р. у Філядельфії, рішено створити допомоговий комітет у формі ЗУАДК.

Спершу ця організація була подумана, як допомогова установа з священиками обох наших Церков у проводі. Коли ж це не вдалося, УККА звернувся до мене з проханням очолити цю допомогову організацію. Я це зробив по складенні заяви, що „я не хотів би, щоб колись історія сказала, що на мільйон американських українців не знайшлося й одної людини, охочої очолити добродійну установу".

Було дві причини, чому священики не захотіли очолювати цієї нової установи:

1) Ніхто з них не вірив, що при такій нагінці на українців допомогова акція для українців буде можливою.

2) Відносини між нашими церковними властями були такі, що співпраця між ними, хоч би в гуманітарній акції, була неможлива.

Згадаю тільки про одну ділянку праці ЗУАДК — про рятунок Дивізії „Галичина".

Деякі наші „історики" так змінили історію, що замість фактів подають речі видумані, перекручені або прямо фантастичні.

Щоб краще зрозуміти працю ЗУАДКомітету, наведу слова пок. Василя Мудрого, колишнього голови Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині, як подано їх у річному звіті Європейського Представництва ЗУАДК за 1948 рік (видано в Мюнхені 1949 р.):

„Злучений Український Американський Допомоговий Комітет відіграв у житті нової української еміґрації величезну ролю. Перші його кроки на новому терені праці мали не тільки контактний характер із чинниками окупаційної влади, але й інтервенційний.

У жовтні 1947 р. репрезентант ЗУАДК адвокат Смук поїхав до Женеви, щоб там заключити договір з ІРО у справі співпраці з ним, чи радше у справі організаційної допомоги для українських еміґрантів. Такий договір підписано дня 8-го жовтня 1947 р. у Женеві. На підставі цього договору ЗУАДК дістав більшу свободу рухів, спроможність не тільки тісної співпраці з ІРО в ділянці опіки й допомоги для українських ДП і втікачів, але й здобув право зорганізувати широко цілу сітку Представництва ЗУАДК під його проводом у Німеччині та Австрії. Вже 28-го жовтня 1947 р. дістав він, як представник ЗУАДК, також право розвивати широко свою допомогову та правну акцію в користь української еміґрації і від окупаційної американської влади.

Як договір з ІРО, так і договір з американською окупаційною владою дали Представництву ЗУАДК повну леґалізацію його праці і підтримку для неї. Цей факт мав, зокрема, далекосяглу практичну вартість у

справах переселенчих. ЗУАДК міг не тільки допомагати при еміґрації, але мав право також організувати переселення нових українських еміґрантів із Німеччини.

Усі ті набуті права Представництво ЗУАДК уміло якнайкраще використати для добра української нової еміґрації, що з признанням треба підкреслити.

Представник ЗУАДК зрозумів свою місію якнайкраще і відчув потребу розгортати працю на підставі якнайбличжого порозуміння і співпраці із організованими чинниками нової української еміґрації. Вже перші кроки на терені Німеччини робив він у контакті із ЦПУЕ в Німеччині та із аналогічною українською громадською організацією в Австрії. Тому не дивно, що вся українська нова еміґрація відчула наслідком праці Представництва ЗУАДК значну полегшу у своєму незавидному положенні, надіючись і допомоги, і опіки, і переселення".

Перелім в справі насильної репатріяції до СССР прийшов на нарадах УНРРА в Атлантік Ситі, Н. Дж. в червні 1945, коли-то одноголосно прийнято широко удокументоване внесення ЗУАДК: а) припинити примусову репатріяцію скитальців і б) шукати для них можливості переселення до інших країн.

Вже 18 травня 1945 р. ЗУАДК вислав до американської військової команди для УНРРА листа:

The United Ukrainian American Relief Committee received the following information from the Ukrainian refugees in France and Belgium:

1) A German military unit "Galicia Division" surrendered to the U.S. Army in 1944 in Southern France, after disposing of its German Command;

2) The above military formation did not take part in combat with Allied Forces;

3) All members of that division were FORCED into military service by German forces of occupation;

4) Members of that division are mostly Ukrainian nationals from Western Ukraine (Galicia), formerly part of Poland and therefore, they are not Soviet citizens.

We shall greatly appreciate your information in the above matter.

Should the facts prove to be as mentioned above, please be advised that our organization will be glad to send to their camp a Ukrainian Greek-Catholic or orthodox priest or do anything you may advise us to do.

З Франції, з м. Мец, ми одержали через американських військових українського роду такого листа:

Ми були звільнені і привезені сюди до табору. З поляками і росіянами обходяться дуже добре. Наших людей приділено до польських або російських таборів, але немає українського табору. Одного українця за те, що говорив по-українськи, один поляк дуже побив. Ми звертаємося до нашої церкви в Парижі, щоб прислали нам когось, хто нам би поміг. Американці помагають дуже багато, але вони не розуміють, що українці є іншої національности, як поляки і росіяни.

Щоб поправити вгорі згадані обставини, ми ввічливо просимо про зформування українського відділу при УННРА. Ми радо допоможемо в придбанні відповідних працівників.

Відповідь на листа з 18 травня 1945 р. була така:

This is in reply to your letter of 18th May 1945, requesting information concerning members of the "Galicia Division," a German military unit composed of Ukrainian nationals.

Prisoners of war are not segregated according to the unit with which they are serving at time of capture; they are interned strictly as individuals. Consequently, members of particular units are ultimately distributed to a number of different prisoner of war camps, and are not kept together. Some members of the unit to which you reffered may be interned in the United States, while others are still in Europe.

It is regretted that a more favorable reply cannot be made.

Sincerely,

(s) Howard W. Smith, Jr.
Major, CMP
for Earl L. Edwards
Lt. Col., CMP, Acting Director
Prisoner of War Operation Division
Provost Marshal General's Office

Вже наступного року, в днях 8 - 10 липня 1946, я особисто відвідав нашу Дивізію в Ріміні, в Італії, де застав 10,000 української молоді за дротами — в таборі полонених, яким призначено статус як "surrendered enemy personnel". Цілий табір був підпорядкований британській команді, а в сусідстві з Дивізією був німецький табір СС із приблизно 80,000 людей.

Адміністративно табір Дивізії підлягав німецькому таборові, а внутрішньо мав повну адміністрацію на чолі з сотником Яскевичем.

У таборі був британський сотник, а охороняли табір польські вояки з армії ген. Андерса.

Мушу сказати, що британський полковник у Ріміні прийняв мене дуже сердечно і наглив їхати до табору, бо, мовляв, там на мене чекають. Просив передати „хлопцям", щоб не тікали до Риму одинцем, але — коли хочуть виїхати і мають забезпечене місце праці, він накаже відвезти їх автами, бо були вже випадки грабежей і побиття полонених місцевим населенням.

Разом з о. Вавриком і о. Прашком ми рушили до табору. Варта була вже повідомлена про наш приїзд і англійський сотник чекав на мене.

По вступних розмовах і виясненнях я відбув з командою табору довшу нараду, з якої дізнався:

1.) Табір ведеться взірцево — з задержанням майже всіх військових формацій; зорганізовано різного роду практичні курси, школи для неграмотних, гімназійні матуральні курси, навіть університетські виклади; видається таборова преса — гумористичний журнал, журнал таборового театру. Словом, є все, що потрібне для життя 10,000 молодих, здорових людей.

2) Потреба табору — шкільні підручники, папір, олівці.

3) Потрібно медикаментів для витягнення есесівських значків з тіла.

Табір Української Дивізії „Галичина" в Ріміні, 10 червня 1946 р. Сидять зліва: сот. Яськевич, д-р В. Ґалан, ген. Крат. Стоять зліва: адьютант сот. Яськевича, о. І. Прашко (тепер єпископ в Австралії), невідомий старшина, о. д-р І. Ваврик.

4) Можливості вжити дивізійників для війни з боьшевиками чи іміґрація за море.

5) Політичні маневрування деяких груп для захоплення команди табору.

6) Наслідки підписання мирового договору між Італією та Совєтами і загроза видачі дивізійників большевикам.

На вечір командант табору скликав до театральної залі збори, де я мав дати доповідь на усі питання, які нуртували в душах 10 тисяч найкращої української молоді.

Вдруге я переживав 1919-1920 роки на Україні, зокрема, коли роззброєні частини УГА опинилися в польських таборах полонених.

По довгій затяжній війні у квітні 1920 р. цей цвіт української молоді зазнав тяжкого не тільки фізичного, але й морального розгрому.

І я це відчував, ставши перед полоненими 14-ої Гренадирської Дивізії Галичина, бо така була тоді її назва. Звернені на мене очі поверх 700 молодих людей питали:

— Яке міжнародне положення?

— Як виглядає українська справа на світовій арені?

— Де наш політичний і військовий провід?

Зустріч з дивізійниками була для мене великою несподіванкою, бо це вперше за час моїх відвідин Европи велика група молодих людей зверталась до мене не з особистими справами. Кожна розмова, чи зі старшинами, чи з рядовими стрільцями, оберталась біля загальної справи — загальної помочі для всіх, для рятування не поодиноких людей, але цілости.

І я підкреслив у своїй доповіді, що моральна сила Дивізії допоможе нам усім перебути лихоліття і вийти на чисті води. Ця сила допоможе кожному зокрема задержати моральну і фізичну силу, щоб іти в життя і продовжувати визвольну боротьбу, яку моя ґенерація започаткувала в 1917 році. Програна війна не зломила нас, але виявила наші хиби і визначила шлях до нової, успішнішої боротьби.

Я згадав теж, що американська і канадійська еміґрація вживає всіх можливих заходів для допомоги, і згадав про мою в найближчому майбутньому авдієнцію у Святого Отця Папи Пія XII, теж зв'язану з допомогою.

Загалом вечір пройшов успішно, хоч може не всі були вдоволені моїми поглядами на сучасні події. Таборовий гуморист помістив з цієї нагоди в газеті „Оса" карикатуру, яка влучно віддзеркалювала розвіяні мрії деяких таборовиків.

Відвідини табору в Ріміні скріпили в мені віру у відпорну силу нашого народу, віру, що ніякі лихоліття не заломлять душі нашої молоді.

Дивізія „Галичина" — це була наче воскресла українська армія з 1917 і 1918 років з її поняттям чести і відповідальности. Цим українська армія значно випередила всі наші політичні партії. Вияснення легке: в проводі політичних партій не було у нас — і тепер немає — людей з військовим вишколом і воєнним досвідом, як це буває у державних народів.

Мені здавалось, — і так я передав Дирекції ЗУАДК, — що коли б ЗУАДК не зробив більше нічого, як тільки врятував цих наших молодих ідеалістів, то для української справи він зробив би історичну прислугу.

З допомогою Канади й Америки вдалося врятувати життя цих молодих хлопців і перевезти їх до Англії. Це завдання ми виконали — і раді, що тепер голоситься вже більше добровільців до помочі, хоч у ті чорні часи не було „ні видно, ні чути" шумних титулів і заяв.

Щойно в червні 1951 р. вдалось ЗУАДК-ові по довгих і тяжких заходах зняти 14 Дивізію „Галичина" з листи "inimical organizations" (ворожих організацій), і дивізійникам дозволено іміґрувати до ЗДА.

Провідна думка „Батерії Смерти" УГА — здобула велику перемогу.

ВИСНОВКИ

Дивлючись назад, на пройдений за 50 років шлях, і ніжно і сумно стає на душі. Напевно, мало є таких колишніх вояків, без уваги на расу, націю і часи, які не відчували б величезного сантименту до свого воєцького минулого. З роками забуваються всі труди

й прикрощі, що їх переживалось на війні, а залишається велика туга за тими часами — як туга за молодістю, яка була й минулася і яка, зрештою, допомогла пережити війну, революцію, тиф, голодні і холодні дні, недоспані ночі. Цей сантимент до минулого і жаль за минулим — це, мабуть, найсильніше почування колишнього вояка.

Очевидно, перспектива 50-ох років дозволяє дивитися на тодішні події іншими очима. Бувало, молодий старшина артилерії дивувався багато дечому в Україні в р.р. 1917-21, хвилювався, сердився чи навіть просто впадав у розпуку. Але нині можна вже спокійно, тверезо і глибоко вглянути в причини всього того доброго і злого, що його активні учасники наших визвольних змагань переживали й бачили власними очима. Такому спокійному і безпристрасному осудові й служить історична перспектива, і без такої перспективи неможливою була б взагалі ніяка поважна аналіза минулих подій.

Уважний читач моїх скромних спогадів, записуваних короткими штрихами у щоденнику з-перед 50-ти років, сам може добачити світлі і величні моменти української національної революції та визвольної війни і моменти великого пригнічення, хаосу, упадку. У Листопадових подіях в Західній Україні на першому місці треба підкреслити зразковий переворот, що відбувся одночасно у Львові вночі на 1-го листопада 1918 року і по всіх галицьких містах та містечках. Нема сумніву, що такий гладкий перехід влади з австрійських рук в українські треба завдячувати передусім нашим старшинам. Це були майже без вийнятку резервові і молоді старшини. Але вони таки перейшли добрий вишкіл в австрійській армії і поєднували в собі український патріотизм із почуттям та розумінням дисципліни, потреби докладного плянування і совісного

виконування пляну. Кожний вояк знає, що таке обов'язок. І той наш молодий та нижчий старшинський кадр — бож ми не мали при перевороті старшин із високою військовою освітою — склав першорядно іспит під час Листопадового перевороту.

Коли вибухла польсько-українська війна, то на тому первісно гладкому тлі вже появилися поважні щербини. Тут не місце розводитись над такими в нашій військово-історичній літературі контроверзійними питаннями, як: чому не знищено мостів на Сяні, і чи це мало б якийсь поважний вплив на воєнні операції, коли, властиво, між Західньою Україною і корінною Польщею нема неперехідних природних кордонів; або: чи не можна було довше втримати Львова та які, властиво, грубі помилки зробили у боях у Львові наші військовики та наш політичний провід; чи правильною була галицька принципова непорушна політика, яка відкидала всі інші розв'язки, як тільки 100-відсоткова військова або дипломатична перемога, з таким висліdом, що ми на 100 відсотків програли і війну і міжнародний дипломатичний процес; або — чи дійсно не можна було забезпечити молоду Українську Галицьку Армію зброєю, амуніцією і ліками, і чи не втоплено цієї найважливішої справи в партійних розграх довкола бориславської нафти та в усій тій історії, що пов'язана з іменем „нафтового диктатора".

Все це — деталі для історика-аналітика. Тут можна тільки загально ствердити, що не тільки на Наддніпрянській Україні, але й в Галичині не було належної підготови до державного будівництва, на кожному кроці відчувалось аматорщину і дилетантство. Наприклад: ми хвалимося, якою то численною та здисципліноваою була УГА, але промовчуємо, що мобілізація до УГА таки не вдавалася. Не тільки на Наддніпрянській Україні, але й в Галичині змобілізовані

селяни одержували військові черевики (в австрійській армії не носили чобіт), кріса і багато з них йшли додому. Але не тільки наші селяни не мали тяги до війська і не проявляли великого бажання йти на визвольну війну. У фронтових частинах найбільше огірчення породжував факт, що у такому, наприклад, Станиславові, осідку західньо-українського уряду й Національної Ради, всі каварні були повні старшин, які ухитрялись не йти на фронт. Послати когось на фронт — це була, в очах багатьох молодих людей у запіллі, найбільша кара.

Ось так у Галичині проявлялись ті самі світлі і темні моменти, що й на Наддніпрянщині. Хоч при порівнянні кількости населення Галичини і Наддніпрянщини, УГА під час переходу через Збруч 16 липня 1919 року була пропорційно більшою, аніж Дійова Армія УНР, та все таки повинна була бути куди більшою. В передвоєнній Галичині українці ставилися до військової служби не то з неохотою, а просто з презирством, як до цілком невідповідної для юнака професії. Не було зрозуміння збройної сили, не було зрозуміння, що годі вибороти рідну державу без власної збройної сили. Але й про рідну українську державу мало-хто мріяв у Галичині, бож знаємо із споминів дуже авторитетних діячів, парляментарних послів, які стали членами уряду ЗУНР, що українська Парляментарна Репрезентація до останньої хвилини трималася „австрійської клямки" і думала щонайменше про відокремлення Східньої Галичини в коронний край під скипетром Габсбурґів. Отож даремне деякі галичани дорікають Українській Центральній Раді, що вона ще й у Третьому Універсалі говорила про Українську Народну Республіку в широких рамах Росії. А чейже у Галичині за австрійського конституційного режиму були куди кращі умовини для національно-політично-

го, культурного і господарського розвитку, як за царського режиму на Наддніпрянщині!

Брак підготови до державного будівництва і нехтування власною збройною силою — це, згідно з моїм глибоким переконанням — були дві найголовніші причини невдачі визвольних змагань. Очевидно, що до тих найосновніших причин приєдналося багато інших. Наприклад, коли Українська Галицька Армія перейшла Збруч під гаслом „через Київ до Львова", то щиро вірили в те гасло тільки рядові вояки і фронтові старшини. Сам президент, д-р Евген Петрушевич, який з переходом на Наддніпрянщину дістав від Національної Ради у Станиславові диктаторські повновласті, не знав Наддніпрянської України, не розумів її революції, був чужий своєю психікою галицького адвоката-леґаліста й віденського парляментариста революційній атмосфері в Україні, не вмів до тих відносин достосуватись і з наддніпрянськими революційними діячами гладко співпрацювати. Очевидно, що він мав добру волю, очевидно, що він був глибоким патріотом та ідеалістом, але не мав кваліфікацій на те ставовище, на яке винесли його — непередбачені ним — події. Своє нерозуміння ролі армії, нерозуміння того, що значить залишити армію без політичного проводу, доказав він своїм несподіваним виїздом з Кам'янця Подільського до Відня.

Нещастям Української Галицької Армії було те, що на її чолі не стояли українські старшини. Не могли стояти, бо їх не було. А тому, що не було власних, прийнято готовість австрійських фахових старшин послужити УГАрмії своїм знанням і досвідом. В Україні йшла одночасно війна і революція, і, коли тамошніх відносин не могли розуміти навіть галицькі політичні діячі, то що ж і казати про австрійських німців, кадрових та штабових старшин. Вони були цілою ду-

шею віддані українській справі, набрались до неї дійсного сантименту, служили в УГА не за страх, а за совість, але не могли мислити й діяти інакше, як навчилися були в австрійській армії. Найвиразніше — і трагічно для України — виявилося це 31 серпня 1919 року в Києві: коли генерал УГА Кравс зустрівся з білоґвардійським генералом Бредовим, то легко можна уявити собі, що Бредов був йому своєю психікою ближчий, аніж наддніпрянські старшини, хоч між ними не бракувало людей з освітою Військової Академії. Але український генерал ніколи не погодився б на капітуляцію, якою була добровільна здача Києва денікінській армії.

Українські — здебільша галицькі — військовики й політики у своїх спогадах приписують вину тієї катастрофи неясному наказові Головного Отамана Симона Петлюри виминати зудару з армією Денікіна. Але, коли Петлюра не передбачив такого випадку, коли неминучим був або зудар або капітуляція — то цю справу мусів вирішити військовий комендант. Я глибоко переконаний, що коли б до Києва вислано тоді в передових лавах не 2-ий Галицький корпус, а Запорізький корпус або Корпус Січових Стрільців, які найкраще орієнтувались в географії Києва і були вже заправлені в київських вуличних боях, то ми не здали б Києва. Обидва найголовніші мости були нами обсаджені, а залога на Печерську, куди йшли головні сили Бредова, цілком панувала над ситуацією. Не можна сьогодні вирішувати питання, що було б сталося, якби українська скорострільна серія зупинила денікінців на Ланцюговому мості, і як розвинулися б тоді бої, як розвинулася б вся ситуація. Але в усякому разі гіршого не могло бути, як те, що сталося.

Виправдують тодішніми умовинами та потребою рятування решток УГА і Зятківську умову з Денікі-

ним. У моєму щоденнику також зазначено, що відносини зайшли тоді у такий трагічний кут, що в ньому воякам УГА було вже байдуже, що станеться. Духова втома, повне фізичне виснаження відсунули на задній плян всі інші міркування. Коли б, однак, ми слухали були єдиного командування і єдиного уряду, то не було б „червоної" УГА з тим ганебним, рідким в історії армій фактом, як видача своїх генералів ворогові на знищення. Не можна виправдувати договорів з ворогом „обставинами". Це — чорна пляма на наших визвольних змаганнях.

Не можна було виграти війну, коли фактично були дві армії з двома командуваннями і двома політичними проводами, не тільки не скоординованими, але й взаємносуперницькими, а згодом, коли виринула концепція союзу з Польщею, і взаємноворожими. Не можна було виграти визвольну війну, коли маси народу, сотні тисяч здорових мужчин у силі віку були „невтральними" до справи творення рідної держави і боротьби за неї. Не можна було виграти визвольну війну, коли просто не було часу від березня 1917 року перевиховати нарід, який за понад двісті років неволі затратив амбіцію мати рідну державу, амбіцію, якою перейнялась і яку фактично проявляла та жменя, що нею була Армія УНР і гурт діячів довкола Директорії. Виховані століттями в інших політичних і культурних відносинах, галичани під впливом австрійсько-німецької культури й у сфері діяння польського сусідства, та наддніпрянці під потужним впливом російської культури і відносин в російській імперії, ці дві вітки українського народу мусіли значно різнитися вдачами, способом думання, підходом до подій і людей, навичками, звичаями. Тому не можна дивуватись бажанню галицького політичного проводу — зберегти

ще якийсь час свою автономну політичну і військову окремішність.

Але з нинішньої історичної перспективи вся та концепція злуки українських земель, яка, з одного боку, ніби створила одну державу, але залишала галицьку державу в державі і Галицьку Армію в Армії УНР — це був нонсенс і трагічна історична помилка. Не може бути під час війни й революції двох проводів, не можна згори леґалізувати обопільні інтриґи, взаємне підривання авторитету і доводити ситуацію до такого абсурду, як існування двох „центрів" — як то було в нещасному так званому Кам'янецькому періоді, коли старшини „робили політику", вирішували долю армії, вели переговори й укладали договори то з одним, то з другим ворогом.

Тому тверджу, що до тієї історичної нагоди, яка прийшла з несподіваним розвалом австрійської і російської імперій, не доросли не тільки наддніпрянці, але й галичани. На Наддніпрянщині не доросли головно народні маси, які тільки з ходом національної революції почали набирати національно-державної свідомости, але не могли в тому процесі дозрівання наздогнати подій, що їх випереджали. А в Галичині не доросла інтеліґентська верхівка, яка і у Львові і в Станиславові і на Наддніпрянщині робила одну важку помилку за другою. Наприклад, у Львові, вже коли почалась вулична стрілянина, наш провід замість виарештувати відомих польських проводирів, вів з ними „рукавичкові переговори". А перейшовши Збруч — галицький провід думав про власний уряд, власну армію, власну політику, ставився з недовір'ям до наддніпрянського державного проводу і сприяв, замість процесові повного усоборнення психіки — процесові сепаратизму у духовій сфері.

А по наддніпрянському боці було не тільки те, про що Винниченко писав у своїй п'єсі „Між двох сил" — роздвоєння між соціяльним й національним. Українська національна революція мусіла бути й соціяльною, бо нарід був за царату соціяльно уярмлений і шукав соціяльного визволення не менше, як національного. Але й поруч з тим — поруч із подивугідним творчим ділом Української Центральної Ради і місцевих діячів по всій Україні — було також стільки проявів аматорщини, дилетантства і просто дитячих поривів та вчинків, що в них потопала праця над встановленням власної адміністрації і правопорядку.

По нинішній день точиться між нашими комбатантами спір довкола явища тодішньої отаманщини: як розмежувати її світла і тіні. Між отими десятками й сотками відомих і невідомих самозванних отаманів напевно були й щирі українські патріоти, ба навіть державники, які мали добру волю, винищували большевиків, прагнули вільної України. Але й були егоїстичні анархічні одиниці, які, прикриваючись патріотичними фразами, шукали для себе наживи та компромітували українську державну ідею розгульністю і потуранням анархії. Закоханість у зовнішніх познаках старшинства і влади, у шликах, шараварах, в титулах, в рангах — це були ніби невідхильні „імпондерабілія" революції. Але все це залишило глибокі сліди на психіці багатьох наддніпрянських військовиків по нинішній день — навіть дуже гарних людей, добрих старшин, чесних і порядних. Бо що значить те несерйозне, дітвацьке замилування у ранґах — з перескакуванням військових ступнів, після сорока і більше років, як перестала існувати рідна Армія?! Колишні прапорщики, люди без військової освіти ставали полковниками, не маючи кваліфікацій до такого високого ступня. З цього погляду кращі відносини панували в Україн-

ській Галицькій Армії — і по нинішній день підстаршинські та низькі старшинські ступні колишніх галицьких старшин мають для них і для їхніх побратимів куди більшу вартість, як високі ранґи, уділювані з протекції деяких панів генералів.

Ми не були приготовані до будування рідної української держави, до здобування її зброєю та до збереження її масовим українським визвольним рухом під єдиним зрілим державницьким проводом. І я маю поважні сумніви, чи ми дозріли до цього за минулих 50 років. Якщо хтось і дозрів — то, здається, найперше сталося це з народними масами в Україні, які перейшли страдницький шлях під большевицьким режимом, загартувались у ньому, навчились ненавидіти гнобителів і цінити власну владу, власну державницьку волю. Коби дійсно ці маси дозріли ???

Вся наша надія на сили українського народу в Україні і на тамошніх українських фахівців, що здобули освіту і знання вже за окупаційного совєтського режиму. Але українська політична еміґрація не склала іспиту з державницького думання і діяння. Вона метка, створила масу установ і організацій, творить багато добра, але водночас — анархічна, розполітикована, партійницька, без зрозуміння багатьох таких речей, які належать до державно-політичної абетки.

Насправді ні одна з існуючих українських політичних партій не склала іспиту на те, щоб бути керівною партією у вільній державній Україні. Але й ні одна з них не усвідомлює собі цього, ставлячись до проблем визвольної політики тільки з партійницького погляду.

Все ще є забагато у нас наддніпрянців, які „не терплять" галичан, і забагато галичан, які з таким самим „сантиментом" ставляться до наддніпрянців.

Те саме на релігійному відтинку. Хоч із давньої взаємної нетерпимости між католиками і православними багато вже відпало, хоч ці відносини покращали, але нетерпимість у цілості ще не минулася. На превеликий жаль, в наших історичних національних Церквах відносини не є здорові — Православних Церков є кілька, а вірні Української Католицької Церкви в Америці глибоко стурбовані, щоб їхня Церква не затратила українського духа, змісту, світлих традицій, щоб вона плекала у своїх вірних почуття гордости з приналежности до неї, як фортеці українства. Не правда!

Багато у нас говориться і пишеться про консолідацію. Консолідація не полягає в механічному з'єднанні. Біда у нас не в тому, що ми не всі „сконсолідовані" — в Державному Центрі УНР на чужині, в Українському Конґресовому Комітеті Америки, в ОбВУА чи інших централях. А біда в тому, що немає взаємного зрозуміння, взаємної толеранції, нема зрозуміння потреби співпраці і все ще існує гін мати „свою" організацію, свою лавочку, „своїх" науковців, „свою" молодь і навіть „своє" партійне військо. Не правда!

Однак знову же, дивлячись на справи з ширшої перспективи, треба пам'ятати, що в усіх політичних еміґраціях всіх народів з часом починали виявлятись дуже й дуже нездорові моменти. Ніяка національна група, що постала із заробіткової та політичної еміґрації, не може нормально розвиватись, рости й творити під могутнім тиском чужомовної культури, політики і економіки країни нового поселення, як це діється в Америці. Коли нема припливу нових іміґрантів, коли між американськими українцями й Україною існує залізна завіса, яку Москва підіймає здебільша тільки на те, щоб висилати на Захід, зокрема до Америки, „бриґади" своїх довірених людей для розкладання української громади у вільному світі, то мусять бути у

нас явища також неґативні. Треба тільки боротися проти них, обмежувати їх до мінімуму і старатися жити конструктивним життям до часу, коли минеться деконьюнктура для української визвольної справи і коли провалиться російсько-большевицька імперія та знову повстане український нарід у боротьбі за свою свободу. Саме тоді праця американських українців матиме вирішальне значення — бути чи не бути українській незалежній державі.

ХРОНІКА „БАТЕРІЇ СМЕРТИ"

Батерія зорганізована в Підбірцях б. Львова 25 лютого 1919 року.

25 лютого — 15 квітня 1919 р. — Підбірці — 4 гармати, Лисиничі — 1 гармата, Сороки — 1 гармата.
16 квітня — 29 квітня — Миклашів — 2 гармати, Камінна Гора — 2 гармати.
30 квітня — відступ через Унтерберґен, Гаї до села Опарів, переїзд до с. Чернушовичі.
2 травня — здобуття Миклашова.
15 травня — протинаступ на Львів.
20 травня — відступ до Білки Шляхотської.
24 травня — відступ до Курович.
25 травня — відступ до с. Якторів, оборона Глинян.
26 травня — відступ до с. Унів.
27 травня — відступ з Унева через Липівці, Вишичнівчик до Чемеринець.
28 травня — відступ через Дунаїв, Загребельну, Поморяни, Розгадів, Урмань, Дрешів до Бережан.
29 травня — нічний похід через Лісники, Куряни, Демне, Підвисоке, Лопушну — і назад до Бережан.
30 травня — відступ через Літятин, Теляче до Підгаєць.

31 травня — відступ через Білокриницю, Хатки, Соколів до с. Пантелиха.

1 червня — відступ через Дарахів, Стару Брикулю, Хлилівку, Романівку, Могильницю, Ласківці, Вербовець до Звиняча.

2 червня — відступ через Білий Потік, Семаківці, Білобожницю, Чортків, Шманківчики до Колендян.

3 червня — до с. Залісся.

6 червня — до с. Слобідка.

7 червня — до с. Давидівці.

8 червня — до с. Лосяч — реорганізація армії, батерія 5/5 переходить до 10-го арт. полку, як батерія 2/10 УГА.

9 червня — наступ на Чортків.

10 червня — здобуття Копичинець.

11 червня — Сухостав.

12 червня — через Мшанець на Теребовлю.

14 червня — Микулинці.

18 червня — 25 червня — Прошова, Березовиця, Тернопіль, с. Біле; з с. Біле через Чистилів, Іванів до Іванковець; з Іванковець через Плесківці, Білоголови і Білокерницю до Олієва; через Лопушани під Гарузів і Манаїв — бої; з Лопушан через Перепельники, Нуще, Колтів до Соснова.

26 червня — до Золочева — запас 1. Корпусу.

27 червня — з Золочева до Ясеновець, Хильчиць, Почапів, Белзця — бій під Скварявою.

28 червня — відступ на Золочів, Бенів, Зозулі, Тростянець Малий.

1 — 16 липня — відступ з Тростянця Малого через Гукалівці, Лопушани — до Олієва — бій в Олієві; відступ через Яцківці, Несторівці, Воробіївку, Цебрів, Глубічок Великий до Чорторії; вперед до с. Настасів; відступ до Микулинець, Струсова; вперед до с. Заздрість; відступ до Струсова, Тере-

бовлі, Сухоставів, Копичинець на Крогульці, Васильківці, Сидорів; перехід Збруча в Шидлівцях.

17 липня — бої над Збручем — на лінії Зелене, Сокиринці, Збриж.

НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ

17 липня — бої над Збручем.

18 — 24 липня — відхід через Андріївку, Чагарівку, Летаву до Ланцкоруня; далі через Стефанівку, Черч, Залуче, Негін, Балин — далі через Залісці, Чанкова, Застав'я до Дунаєвець.

25 липня — через Дунаївці, Іванківці, Сціbори до Мінковець.

26 липня — через Янівку шляхом до Карачаївського Майдану на постій.

27 липня — через Олександрійвський Майдан, Заставу, Ванківці, Татаринку, Людвиківку до Охримівки на постій.

8 серпня — похід з Охримівки через Зениківці, Ялтухи, Гармаки, Комарівці до Висковинець.

9 серпня — через Радівці, Орішки, Чернолигівці, Клопотівку, Овсяники до Дубової.

10 серпня — через Лисогірку, Почапинці, Махнівку, Широку Греблю, Полтавці, Ведмеже Вухо, Шереметки до Вінниці; бій.

11 — 12 серпня — постій у Вінниці.

12 — 15 серпня — переїзд до Чапельського Майдану.

15 серпня — похід через Стрижавку, Михайлівку, Лаврівку, Ведмедівку і Павлівку до Калинівки.

16 серпня — бій, здобуття Калинівки.

17 серпня — похід на Корделівку і Тучу — бої.

18 серпня — через Махнівку — на Бердичів, постій в Грибарках; бої.

20 серпня — через Забаву і Хмельники до м. Червоного; бій.
21 серпня — через Забару до Андрушкович.
22 серпня — через Зарубінці і Шаранівці до Ходоркова; бій.
23 — 27 серпня — через Липки і Криве до Корніна (3 дні постій).
28 серпня — через Солов'ївку і Морозівку до м. Брусилів.
29 серпня — через Качанівку до с. Рожків.
30 серпня — через Ситники, Колонщину, Березівку, Гуровщину, Київські Дачі — ріка Ірпень; бої.
31 серпня — в'їзд до Києва.
1 вересня — через Таранову, Стоянку до ст. Яблінки і Бучі — вислано стежі на Гостомль.
4 вересня — відступ через Михайлівку, Рубежівку, Мостище до с. Бузова.
5 вересня — через Мотижин, Пашківку, Вороб'ївку до Бишева.
6 вересня — через Сосновий, Ярошівку, Томашівку, Пришивальне до Дідівщини.
7 вересня — через Скраглівку, Сушанку до с. Криве.
8 вересня — через с. Липкі, Ходорків до Зарубенець.
11 вересня — до Андрушківки над рікою Пустохід.
13 — 17 вересня — наступ через Мінківці і городище до с. Войтовець.
18 вересня — до м. Котельня над рікою Гуйвою.
19 вересня — через Антопіль і Розкопану Могилу до м. Кодня.
20 вересня — через Вертиківку і Янківці до с. Двірця.
21 вересня — відступ на Солотвини.
22 вересня — через Семаки, Гальчинець до Ахатівки, двір Рея — постій батерії — табір у Рішківцях біля Бердичева.
23 вересня — тиф — у с. Іванківці, батерія в запасі.

14 жовтня — з Іванковець через Непедівку, Янківці, Сестринівку до с. Білилівка.
15 жовтня — через Немиринці, Лещинці, Даровик до м. Погребище.
16 жовтня — до с. Плисків.
17 жовтня — через Люлинці, Опитків до с. Росоша.
18 жовтня — через Скитки, Свистунівку до м. Ілинці.
19 — 29 жовтня — Ом'ятинці, обози в с. Бондирівка.
24 — 27 жовтня — до шпиталю у Вінниці.
6 листопада — перемир'я.
17 листопада — договір з денікінською армією.
2 грудня — батерія 2/10 відходить з Бондарівки через Козятин під Бердичів; відступ через Полігинці, Видумку, Корделівку, Калинівку до Вінниці.
29 грудня — батерія лучиться з 10-им арт. полком в с. Демидівка, біля Жмеринки.
4 січня 1920 року — відхід Армії на південь.
4 — 13 січня — з Демидівки через Могилівку, Ворошилівку, Гришівці до Красного; через Пирогів, Стояни, Жабокричі до Копіївки (нічліг); через Кобилівку, Завая, Тульчин до с. Войтівці; через Липівку, Красногірку, Ільяшівку, Капустяни; далі через Шарапанівку, Китай-Город, Савинці, Козинці.
13 січня — через Верхівку, на ніч до Ободівки.
14 січня — через Жабокричку, Трояни до Чечельника.
19 січня — Чечельник — Йордан, свячення води.
21 січня — через Стратіївку, Перейму, Лісничівку до Балти.
22 січня — уздовж річки Кодими через Мирони до с. Оленківка на постій і реорганізацію.
25 січня — нарада в Начальній Команді; на станцію Кодина.

6 лютого — нарада 1-го і 2-го корпусу в Чечельнику.
10 березня — відхід з польової батерії до с. Борсуки; Шевченківський концерт.
14 — 20 березня — похід на протипольськй фронт через Чечельник, Бандурівку, Торканівку, Павлівку до Жабокрич; далі через Крижопіль, Вапнярку, Станиславчик, Жмеринку, Браїлів, Махнівку, Микулинці, Літин до Дяковець.
20 березня — 19 квітня — в Дяківцях — виїзд на фронт під Летичів.
19 квітня — виступ проти большевиків — 4-денні бої.
23 квітня — польський полон; Фридріхівка біля Волочиськ; втеча на Карпатську Україну до Ужгороду.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Полковник

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ

перший Головний Командант Українських Військ від 1 до 3 листопада 1918 року, потім Державний Секретар Військових Справ. Згинув у летунській катастрофі 4-го серпня 1919 року.

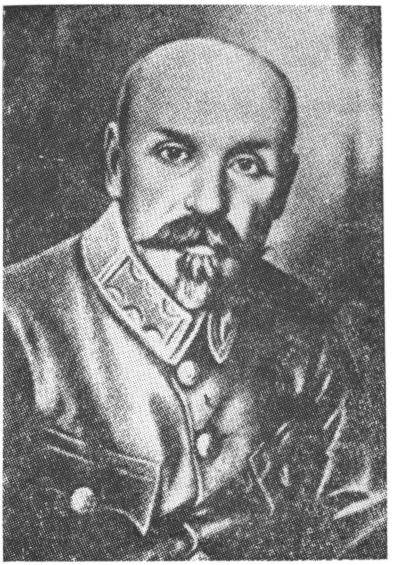
Полковник
ГРИЦЬ КОССАК,
другий Головний Командант Українських Військ від 3-9 листопада 1918 року.

Полковник
ГНАТ СТЕФАНІВ,
третій Головний Командант Українських Військ від 9 листопада до 10 грудня, 1918 року.

Генерал
МИХАЙЛО ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО,
Начальний Вождь УГА від 10 грудня 1918 до 7 червня, 1919 року.

Генерал
ОЛЕКСАНДЕР ГРЕКІВ,
Начальний Вождь УГА під час Чортківської офензиви від 9 червня до 5 липня 1919 року.

Генерал
МИРОН ТАРНАВСЬКИЙ,
Начальний Вождь УГА
від 5 липня до
2 листопада 1919 року.

Генерал
ОСИП МИКИТКА,
останній Начальний
Вождь УГА від 2 листопада
1919 до 10 лютого 1920 р.,
арештований большевика-
ми і розстріляний
в Кожухові в половині
серпня 1920 року.

Генерал
ЄВГЕН МИШКОВСЬКИЙ,
Шеф Штабу
Начальної Команди УГА
від 10 грудня 1918 року
до 7 червня 1919 року.

Отаман
СЕМЕН ҐОРУК,
Шеф Штабу
Генеральної Команди
від 1 листопада
до 10 грудня 1918 року.

Полковник
АЛЬФРЕД ШАМАНЕК,
Шеф Штабу
Начальної Команди УГА.

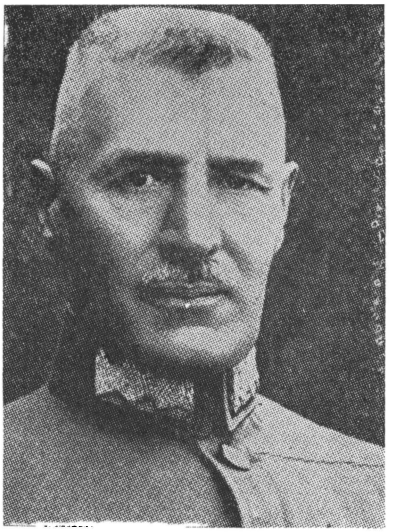
Сотник
ВОЛОДИМИР КОССАР,
(в мундурі поручника
Австрійської Армії),
Командант
5-ої Бриґади УГА.

Отаман
СТЕПАН ШУХЕВИЧ,
Комендант 4-ої Золочівської Бриґади, згодом персональний референт Начальної Команди УГА.

Отаман
ВІЛЬГЕЛЬМ ЛЬОБКОВІЦ,
Шеф Штабу Операційної Армійської Групи, яка 30 серпня 1919 року здобула Київ.

Генерал
АНТІН КРАВС,
Командант 3-го Корпусу і Командант Операційної Групи УГА під час офензиви на Київ.

Полковник
АРНОЛД ВОЛЬФ,
Командант 2-го Корпусу УГА.

Генерал
ВІКТОР КУРМАНОВИЧ,
Шеф Штабу
Начальної Команди УГА,
Державний Секретар Військових
Справ, лютий 1919.

Генерал
ВАСИЛЬ ЮНАКІВ,
Шеф Штабу
Головного Отамана
(Верховна Команда З'єднаної
Української Армії).

Поручник
РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ,
командант сотні,
автор
„Пісні Артилерії".

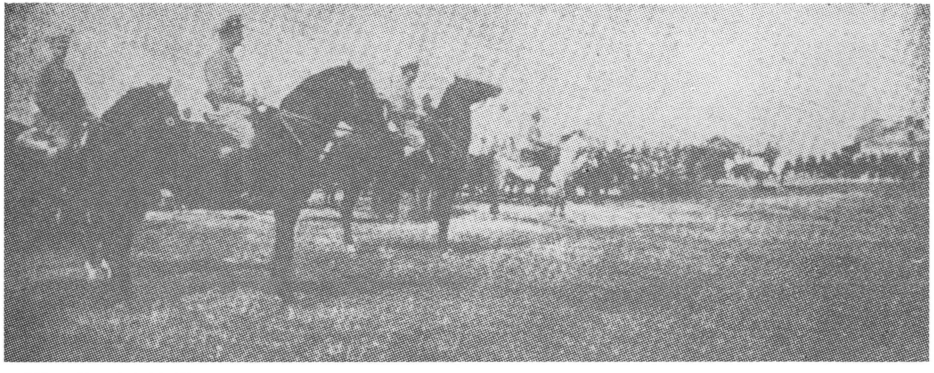
Четар
ІВАН ГУЛЯЙ,
перший старшина
4-ої Батерії.

Сотник
ПЕТРО ҐАЗДАЙКА,
Командант 9-го Куреня,
4-ої Золочівської Бриґади.
(в мундурі поручника
Австрійської Армії),
В часі Чортківської офензиви
— Командант 7-го Піхотного
Полку.

МИРОСЛАВ РІПЕЦЬКИЙ,
(в мундурі капеляна
Австрійської Армії),
Полевий Духовник
в 10-ій Бригаді,
Капелян в 10-ій Бриґаді,
тепер мітрат, живе в Польщі.

10-ий Гарматний Полк під час перегляду. Бердичів, 6 серпня 1919 року.

Диктатор ЗУНР д-р Є. Петрушевич на фронті в Бердичеві. Перегляд 10-ої Бриґади.

З М І С Т

Стор.:

Вояк-громадянин і його книжка — І. Кедрин ---------- 5
Від Автора ---------- 9
ВІЙНА.
Пісня артилерії — Р. Купчинський (ноти) ---------- 12
Пісня артилерії — Р. Купчинський (текст) ---------- 13
Школа і військо ---------- 15
В російському полоні. Революція ---------- 20
Втеча ---------- 25
Через Гадяч, Лохвицю, Ромадан, Кременчук — до дому ---------- 27
Листопадовий Зрив ---------- 30
Запасний Кіш артилерії ---------- 35
Організація 4-го гарматного полку ---------- 38
Зміна команди батерії 5-4 ---------- 40
Бої за Львів ---------- 44
Прорив фронту ---------- 48
Відступ ---------- 53
Бої за Пруси-Сороки. На лінії Білка-Кабанівка. Протинаступ на Миклашів ---------- 56
Відзначення народного свята наступом ---------- 61
Чортківська офензива ---------- 69
Тернопіль наш ---------- 75
Золочів. Під Ясенівцями. Наступ на Гологори. Скварява-Белзець ---------- 76
Ворожий протинаступ. Перехід за Збруч ---------- 82
Наступ на Вінницю. Чапальський майдан ---------- 85
Вперед на Київ ---------- 93
Здобуття Тучі і Бердичева. Червоне. Ходорків. Корнін 96
Бій за Ситники ---------- 100

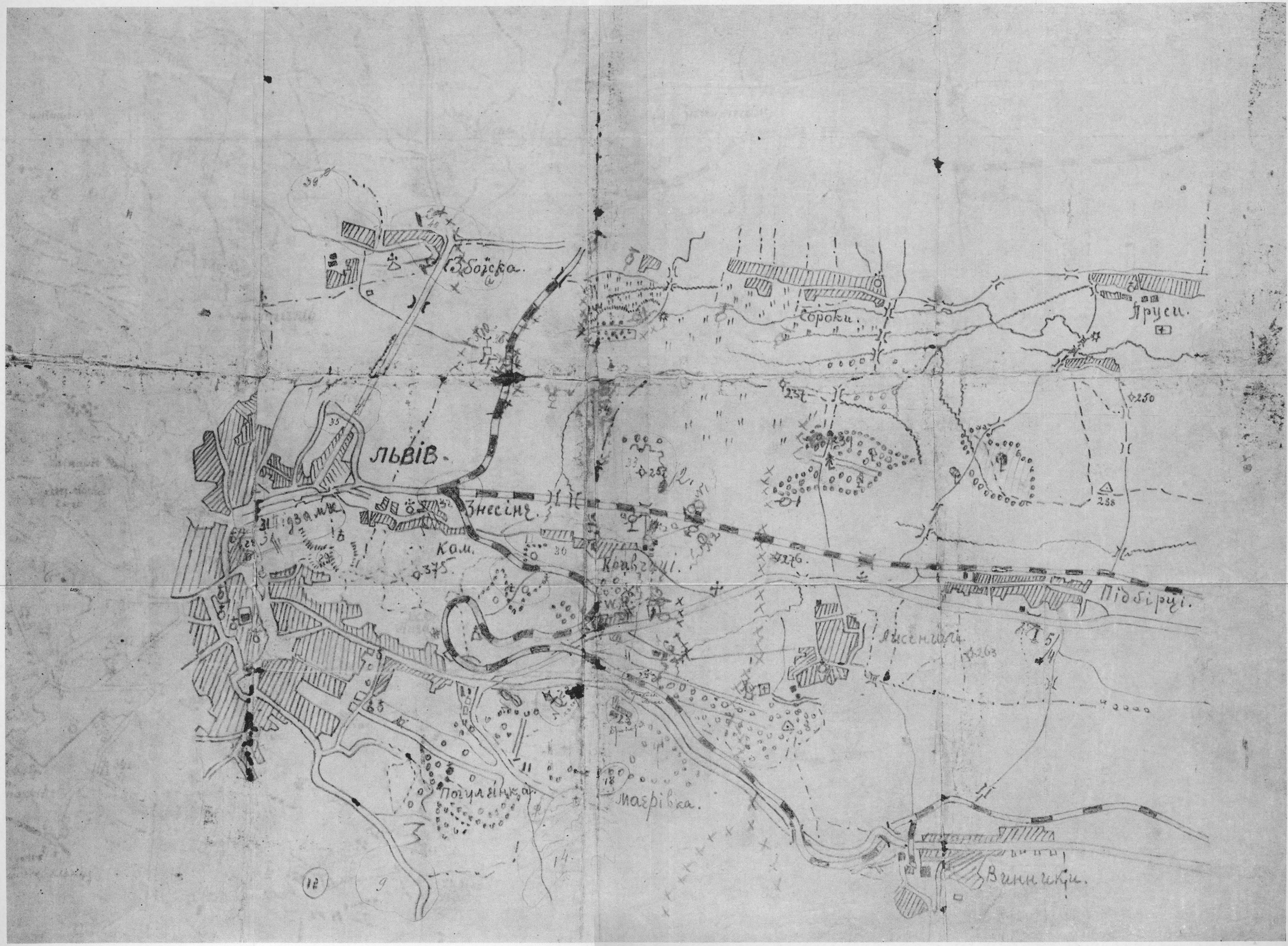
Стор.:

У Києві. Відступ до Бузової. Похорон гармаша Зданіка ---- 104
Бої з 14-ою большевицькою армією ---- 106
Війна з білими москалями ---- 110
Тиф у Галицькій Армії ---- 114
Йордан у Чечельнику. В Оленівці ---- 124
На фронті 2-ої бриґади ---- 132
Львів-Ужгород. Німецьке Яблінне. Прага ---- 134
НА НОВІЙ ЗЕМЛІ.
Стрілецька Громада ---- 143
Злучені Українсько-Американські Організації Філядельфії ---- 158
Протестаційні акції 1930 року ---- 163
Акція в американських товариствах ---- 167
Форін Поліси Ассосієйшин ---- 169
Свято на честь Джорджа Вашинґтона ---- 170
Політична акція ---- 175
Ґуманітарна акція ---- 177
Іміґраційний Комітет ---- 178
Членство в Торговельній палаті ---- 180
Музейна справа ---- 181
День молоді ---- 182
Перша Українсько-Американська Олімпіяда ---- 188
Характеристика праці Злучених Організацій ---- 189
Карпатська Україна ---- 191
Продаж воєнних бондів ---- 195
Вислід праці ---- 197
ЗУАДК ---- 201
Висновки ---- 208
Хроніка „Батерії Смерти" ---- 219

Загальне технічне керівництво: Анатоль Домарацький. Склад і верстка: Ярослав Сидоряк Роман Ференцевич. Наклад: 1 500 примірників. Друковано в друкарні „Свобода", 81-83 Ґренд вулиця, Джерзі Сіті, Н.Дж., 07303, ЗСА. 1968 рік.

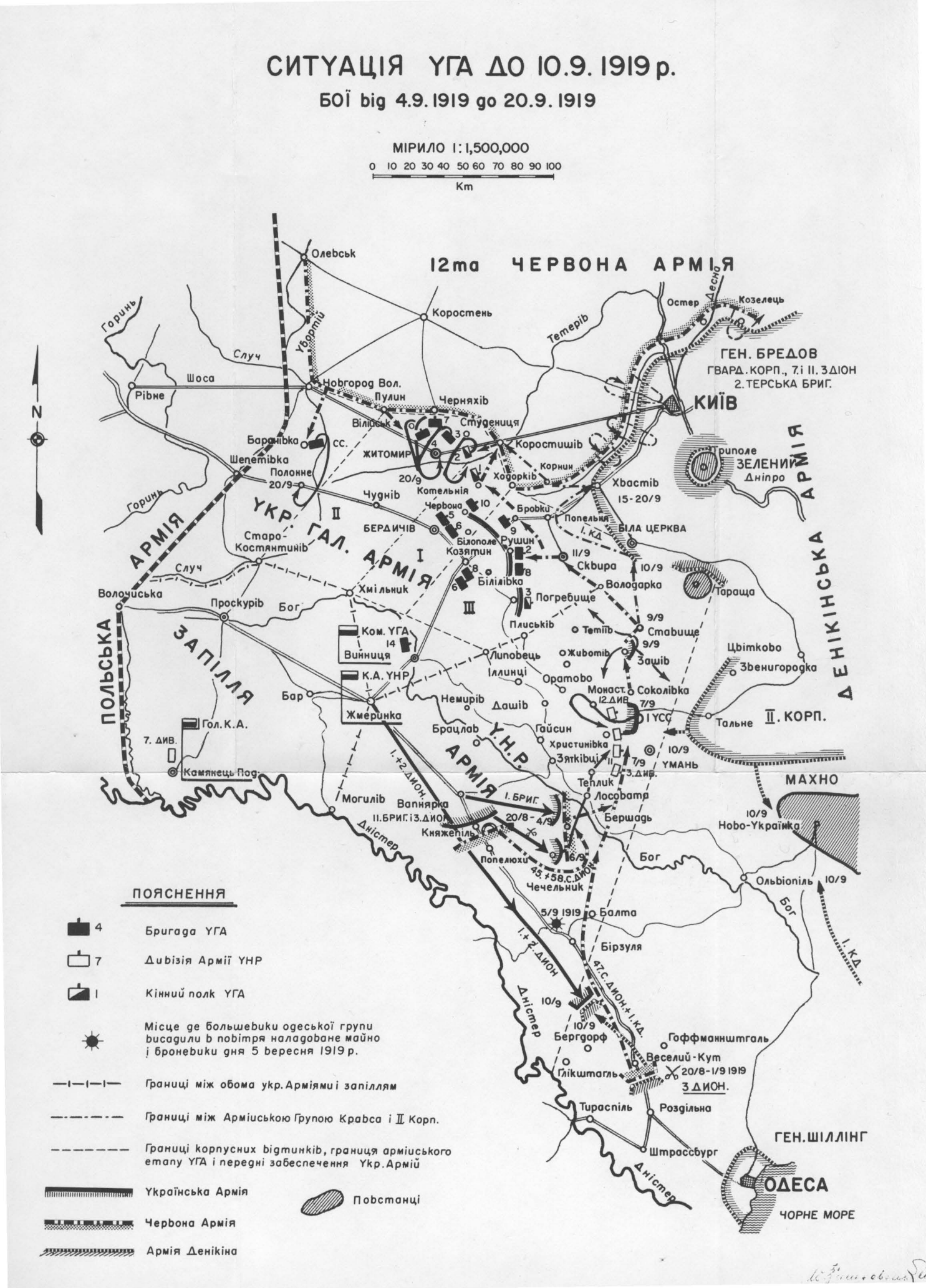

СХЕМАТИЧНА КАРТА ШЛЯХІВ
сотн. др. В. ҐАЛАНА ПІДЧАС І-шої СВІТОВОЇ ВІЙНИ
МІРИЛО 1:4,000,000
50 0 50 100 150 200 Км
30 0 20 40 60 80 100 120 Миль
ПОЯСНЕННЯ
ШЛЯХ В РОСІЙСЬКИЙ ПОЛОН
ШЛЯХ ВТЕЧІ З ПОЛОНУ
ШЛЯХ ПІДЧАС ПЕРЕБУВАННЯ В ЗАПІЛЛЮ
N
W E
S
НІМЕЧЧИНА
АВСТРО-
УГОРЩИНА
РОСІЯ
БЕРЛІН
ДРЕЗДЕН
ПРАГА
ВІДЕНЬ
С. Пельтен
БРАТИСЛАВА
ГРАЦ
КРАКІВ
ЛЬВІВ
ВАРШАВА
Городно
Берестя
Люблин
Пінськ
МІНСЬК
Могилів
Луцьк
9.VI.1916
Рівне
Дубно
КИЇВ
Чернигів
Ромни
Лохвиця
Гадяч
ХАРКІВ
Дарниця
Ромодан
ПОЛТАВА
Кременчук
Хвастів
Підволочиська
Вінниця
Жмеринка
Комаром
БУДАПЕШТ
Болхов
від черня 1916
до кінця грудня 1917
ОРЕЛ
БРЯНСЬК
ТУЛА
МОСКВА
Лубянка
ТАМБОВ
ОДЕСА
Херсон
Чорне Море
КРИМ
Озівське Море
Дніпро
Дністер
Буг
Прут
Серет
Дунай
Драва
Одра
Висла
Припять
Дон

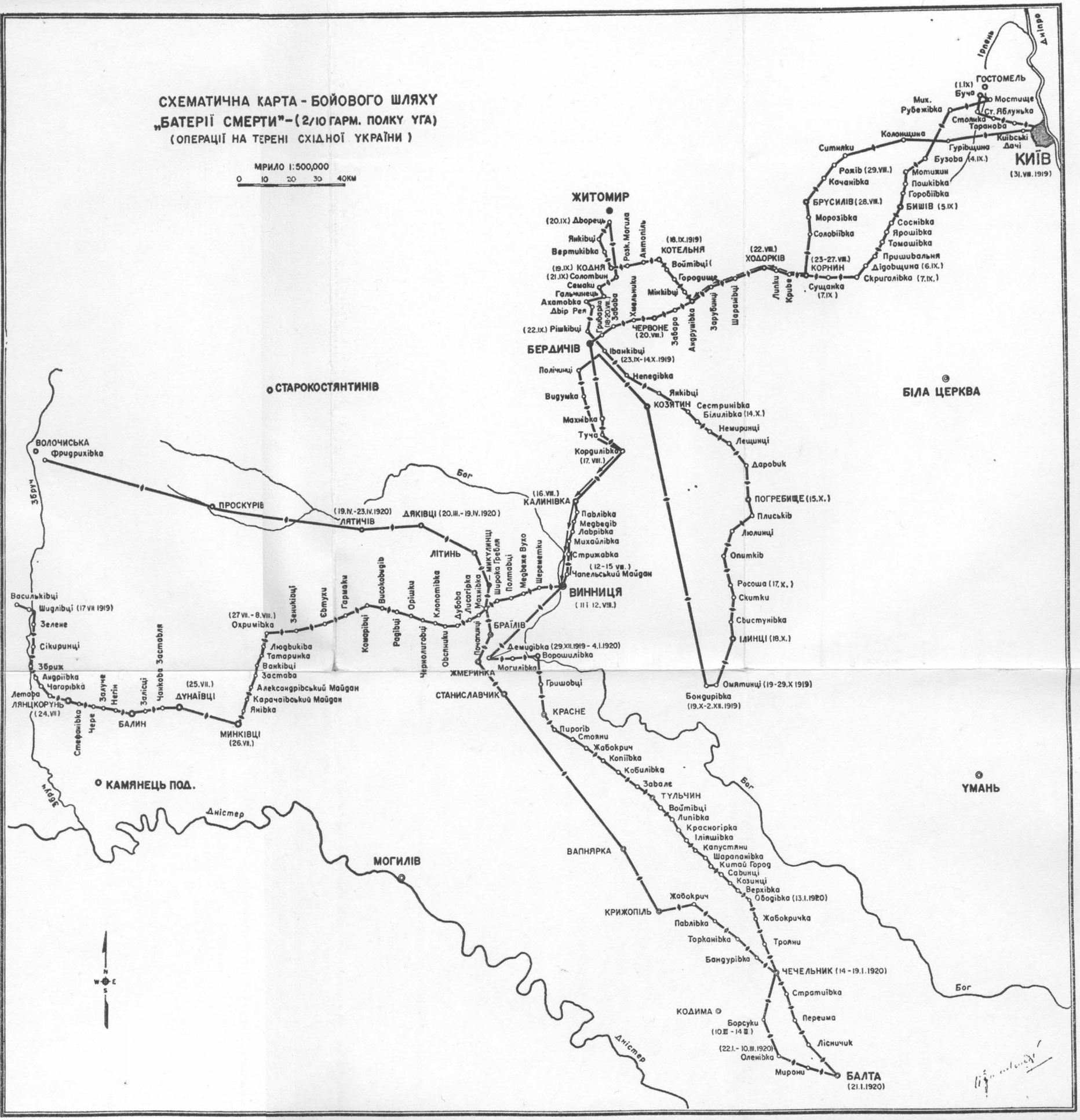
КАРТА — ОБЛОГА ЛЬВОВА. — З Архіву д-ра В. Галана

СИТУАЦІЯ УГА ДО 10.9.1919 р.

БОЇ від 4.9.1919 до 20.9.1919

СХЕМАТИЧНА КАРТА - БОЙОВОГО ШЛЯХУ
„БАТЕРІЇ СМЕРТИ" - (2/10 ГАРМ. ПОЛКУ УГА)
(ОПЕРАЦІЇ НА ТЕРЕНІ СХІДНОЇ УКРАЇНИ)
МРИЛО 1:500,000
0 10 20 30 40КМ
ГОСТОМЕЛЬ
(1.IX) Буча
Мостище
Мих. Рубежівка
Ст. Яблунька
Столична
Тараново
Колонщина
Гурівщина
Київські Дачі
КИЇВ
(31.VIII.1919)
Ситняки
Бузова (4.IX.)
Рожів (29.VIII.)
Мотижин
Качанівка
Пашківка
Горобіївка
БРУСИЛІВ (28.VIII.)
БИШІВ (5.IX)
Морозівка
Соснівка
Соловіївка
Ярошівка
Томашівка
Пришивальня
Дідовщина (6.IX.)
Скригалівка (7.IX.)
(23-27.VIII.) КОРНИН
Сущанка (7.IX)
(22.VIII.) ХОДОРКІВ
Липки
Крива
Іршик
ЖИТОМИР
(20.IX.) Дворець
Янківці
Вертуківка
(19.IX.) КОДНЯ
(21.IX.) Солотвин
Семаки
Гальчинець
Ахатовка
Двір Рея
(22.IX.) Рішківці
Розк. Могила
Антопіль
(18.IX.1919) КОТЕЛЬНЯ
Войтівці
Городище
Мінківці
Хвильки
Забава
Гриборка (18-20.VIII.)
ЧЕРВОНЕ (20.VIII.)
Забара
Андрушівка
Зарубинці
Шарамівці
БЕРДИЧІВ
Іванківці (23.IX-14.X.1919)
Поліщинці
Непедівка
Янківці
Видумка
КОЗЯТИН
Сестринівка
Білилівка (14.X.)
Махнівка
Немиринці
Тучо
Лещинці
Кордилівка (17.VIII.)
Даровик
ПОГРЕБИЩЕ (15.X.)
Плиськів
Люлинці
Опитків
Росоша (17.X.)
Скитки
Свистунівка
Ілинці (18.X.)
Омятинці (19-29.X 1919)
Бондурівка (19.X-2.XII.1919)
СТАРОКОСТЯНТИНІВ
БІЛА ЦЕРКВА
ВОЛОЧИСЬКА
Фридріхівка
Збруч
ПРОСКУРІВ
(19.IV.-23.IV.1920) ЛЯТИЧІВ
ДЯКІВЦІ (20.III.-19.IV.1920)
Бог
(16.VIII.) КАЛИНІВКА
Павлівка
Медведів
Лаврівка
Михайлівка
Стрижавка (12-15 VIII.)
Чапельський Майдан
ЛІТИНЬ
МИКУЛИНЦІ
Широка Гребля
Полтавці
Медвеже Вухо
Шереметки
ВИННИЦЯ (11-12.VIII.)
Васильківці
Шидлівці (17 VII 1919)
Зелене
Сікиринці
Збрив
Андріївка
Чагарівка
Летава
ЛЯНЦКОРУНЬ (24.VII)
Стефанівка
Чере
Залуче
Негін
БАЛИН
Залісці
Чанкова Застава
(25.VII.) ДУНАЇВЦІ
МИНКІВЦІ (26.VII.)
(27 VII.-8.VIII.) Охримівка
Зеники
Євтухи
Гармаки
Бucoковців
Комарівці
Рогівці
Орішка
Клонотівка
Чернолигівці
Обеляники
Дубова
Лисогірка
Махнівка
Понятинці
БРАЇЛІВ
Людвиківа
Татаринка
Ванківці
Застава
Александрівський Майдан
Карачаївський Майдан
Янівка
Демидівка (29.XII.1919 - 4.I.1920)
Ворошилівка
Могилівка
ЖМЕРИНКА
СТАНИСЛАВЧИК
Грушовці
КРАСНЕ
Пиорів
Стояни
Жабокрич
Копіївка
Кобилівка
Завалє
ТУЛЬЧИН
Войтівці
Лунівка
Красногірка
Іліяшівка
Капустяни
Шарапанівка
Китай Город
Савинці
Козинці
Верхівка
Ободівка (13.I.1920)
Жабокричка
Троляни
ЧЕЧЕЛЬНИК (14-19.I.1920)
Стратиївка
Переима
Лісничук
Оленівка
Миронн
БАЛТА (21.I.1920)
КРИЖОПІЛЬ
Павлівка
Торканівка
Бандурівка
ВАПНЯРКА
КОДИМА
Борсуки (10.III-14.III.)
(22.I.-10.III.1920)
КАМЯНЕЦЬ ПОД.
МОГИЛІВ
УМАНЬ
Збруч
Дністер
Дністер
Бог
Бог
N
W
E
S

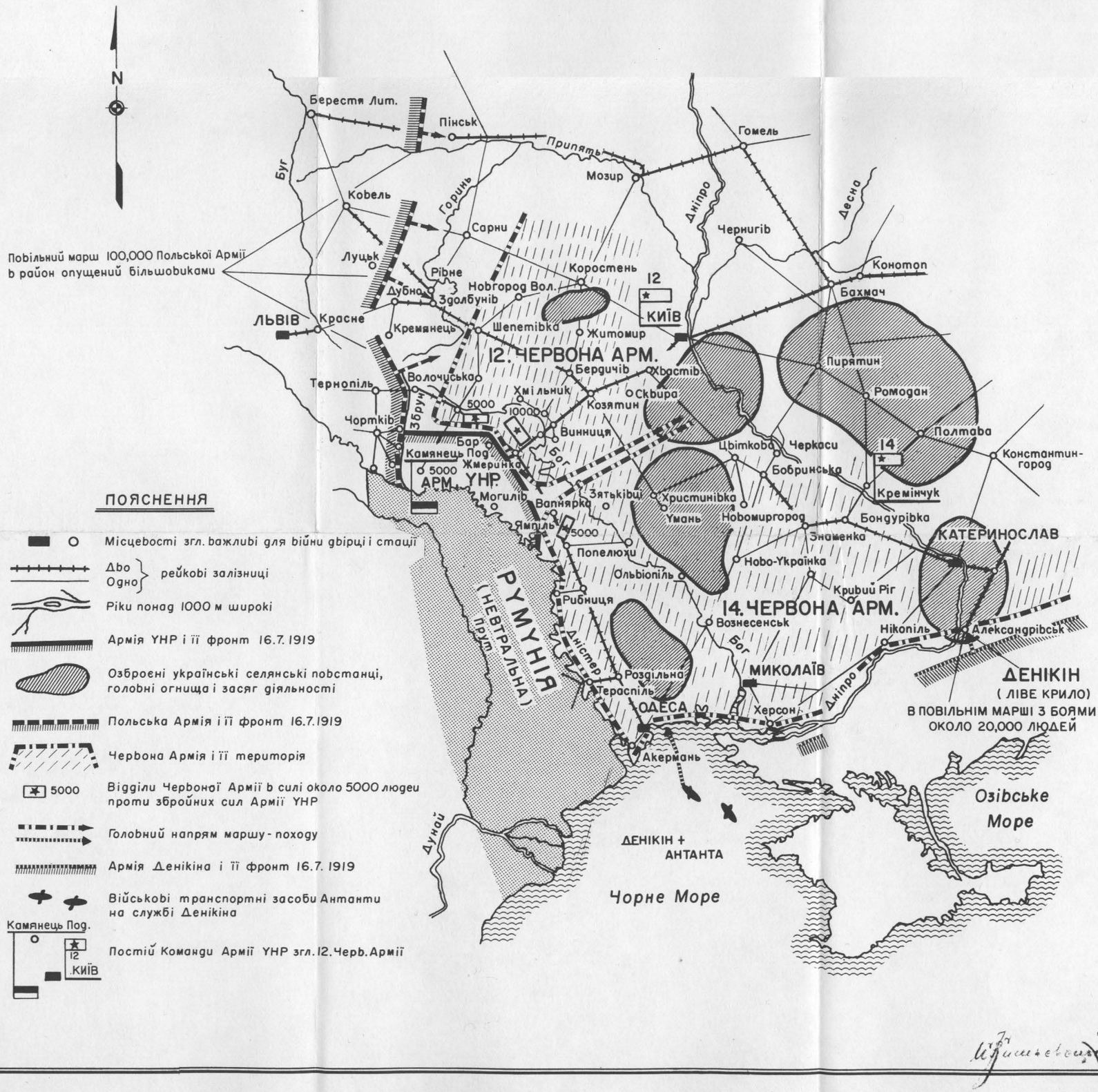
ПОЛОЖЕННЯ АРМІЇ УНР від 10.7.–16.7.1919р

ЗАРАЗ ПІСЛЯ ПЕРЕХОДУ УГА ЗА ЗБРУЧ

МІРИЛО 1:3,275,000

100 50 0 50 100

Km

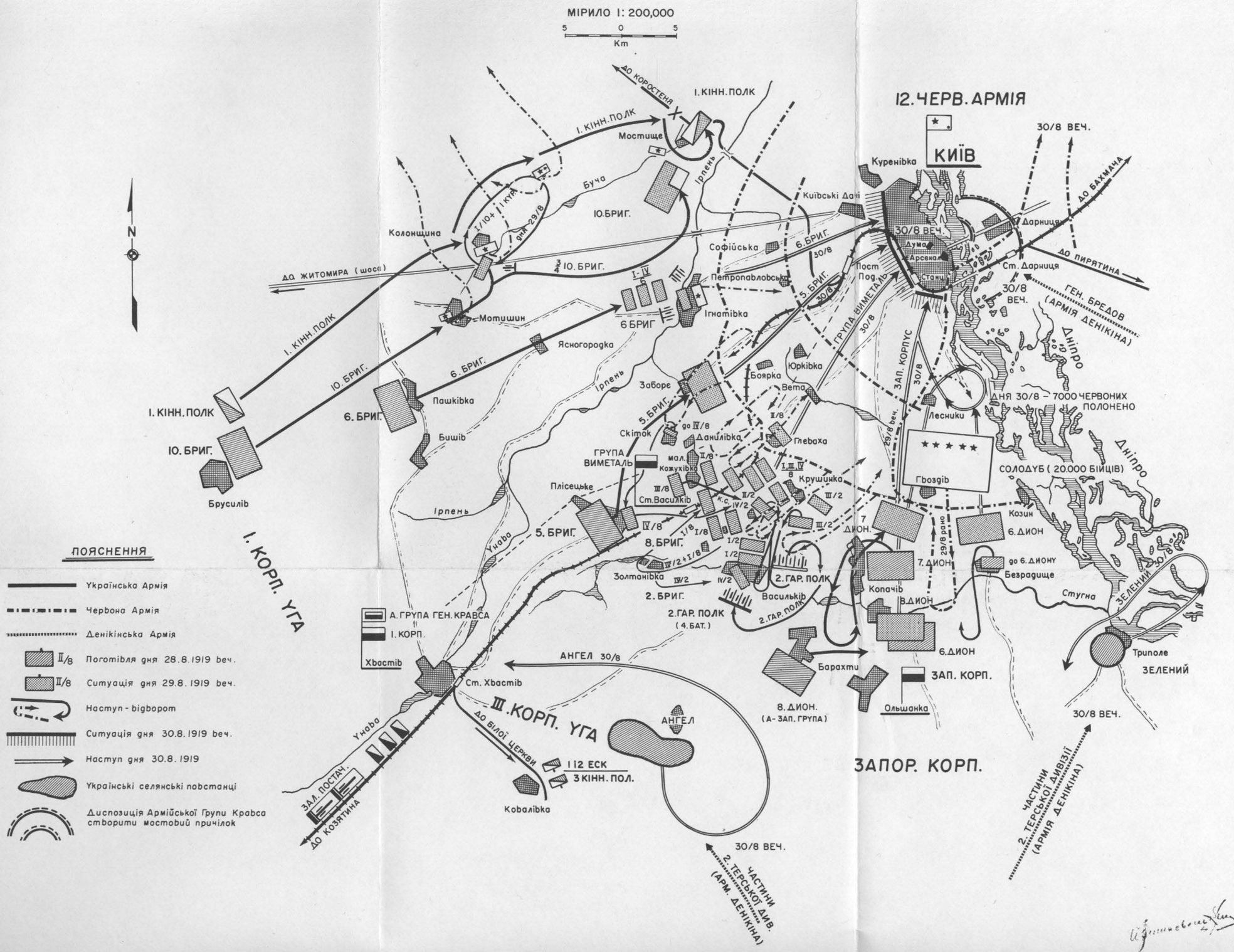

ПОЯСНЕННЯ

- Місцевості згл. важливі для війни двірці і стації
- Дво / Одно рейкові залізниці
- Ріки понад 1000 м широкі
- Армія УНР і її фронт 16.7.1919
- Озброєні українські селянські повстанці, головні огнища і засяг діяльності
- Польська Армія і її фронт 16.7.1919
- Червона Армія і її територія
- 5000 Відділи Червоної Армії в силі около 5000 людей проти збройних сил Армії УНР
- Головний напрям маршу-походу
- Армія Денікіна і її фронт 16.7.1919
- Військові транспортні засоби Антанти на службі Денікіна
- Камянець Под. / 12 / КИЇВ Постій Команди Армії УНР згл. 12. Черв. Армії

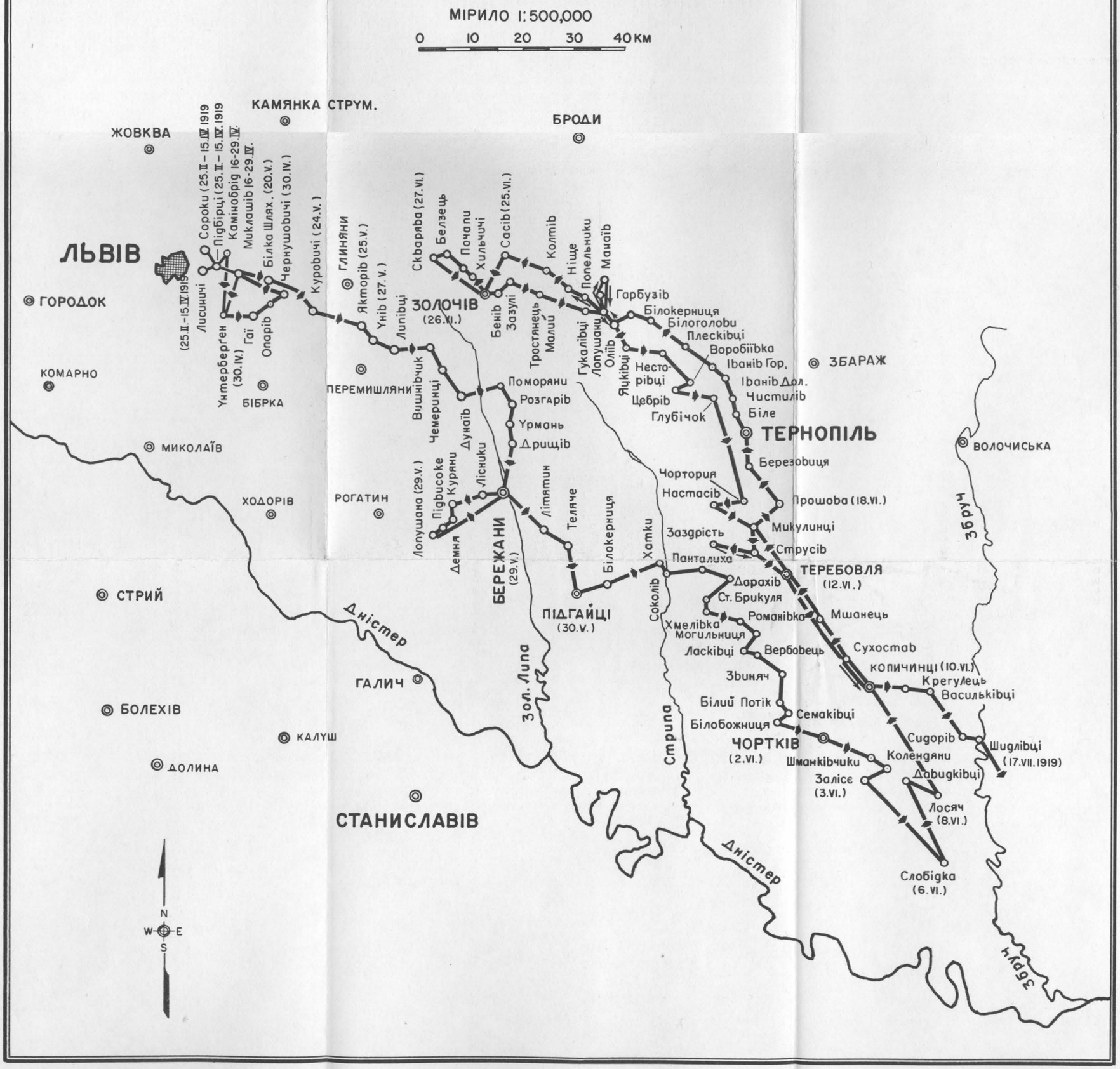
НАСТУП УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НА КИЇВ

УСТАВКА В ДНІ 28.8.1919.- РУХИ від 28.8. до 30.8.1919.

СХЕМАТИЧНА КАРТА – БОЙОВОГО ШЛЯХУ „БАТЕРІЇ СМЕРТИ" – (2/10 ГАРМ. ПОЛКУ УГА)

(ОПЕРАЦІЇ НА ТЕРЕНІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ)

НАСТУП УКР. ГАЛ. АРМІЇ НА КИЇВ

МАРШІ від 20.7. - до 24.8. 1919р.

МІРИЛО 1: 1,500,000

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Km

